KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS –
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

1988 | 2-3

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

A szerkesztőbizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztőbizottság
Balázs Sándor, Bujdosó Ernő, Földi Tamás, Gál Andorné, Havasi Zoltán, Horváth Tibor, Katsányi Sándor, Kiss Jenő, Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné, Ruzsás Lajosné Tóth Gyula

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Pál Ilona

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 757-533/519 vagy 517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszám: 1350
Egyes szám ára: 30,– Ft
Évi előfizetési díj: 180,– Ft

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető
bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR) Budapest, 1900 V., József nádor tér 1.,
közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215–96162
pénzforgalmi jelzőszámra.

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
Budapest P.O.B. 149
1376
Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben
11431/88
Készült a Múzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában

34. ÉVFOLYAM
1988. 2–3. SZÁM

HU ISSN 0023–3773
INDEX 26 408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

Abstracts 117
Inhaltsangaben 120
Резюме 123

WILSON, Tom
A változásokhoz igazodó könyvtárosképzés 127
REDFERN, Margaret
Könyvtárosképzés Nagy-Britanniában 135
PÁLVÖLGYI Mihály
A könyvtárosképzés rendszerszemléletű modellje 139
McKEE, Bob
A könyvtári és tájékoztatási ismeretek, mint önálló diszciplína 149
DARÁNYI Sándor
Bölcsészet, könyvtár, informatika 153
USHERWOOD, Bob
A képzés középpontjában a használó 160
USHERWOOD, Bob
Az interperszonális készségek oktatása 165
NAGY Attila
Olvasáskutatás: a társadalmi környezet és az emberi kapcsolatok tanítása 169
WILSON, Tom
Igényvizsgálatok és marketing a könyvtárosképzésben 173
ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella – HEGEDŰS Péter
Marketing a könyvtárakban 176
REDFERN, Margaret
A könyvtárilag ellátandó közösségek tanulmányozása 183

Kitekintés

SOFTA Márta: A Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár számítógépesítése 186
Milyen az informatika fejlődése napjainkban? (Ford. és töm.: FUTALA Tibor) . . . 193

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

LŐRINCZ Judit: A francia fiatalok és az olvasás 197
TÓSZEGI Zsuzsa: A CCN, az NPA és kapcsolataik 206
KISS Jenő: Ingyenesség és/vagy térítés a közművelődési könyvtárakban 209
Közművelődési könyvtárak a Kubai Köztársaságban (Ford. és töm.: MOHOR Jenő) 212

Szemle

Magyarországi időszaki kiadványok kulcscím–ISSN jegyzéke (Ism.: FUTALA Tibor) 216
VÉRTESY Miklós: Könyvtárosok kislexikona (Ism.: SONNEVEND Péter) 218
VAN RIJSBERGEN, C. J.: Információ visszakeresés (Ism.: ROBOZ Péter). 221

E számunk szerzői, közreműködői: ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella (MKKE KK), DARÁNYI Sándor (ELTE BTK), FUTALA Tibor (OMK), HEGEDŰS Péter (OSZK), KISS Jenő (FSZEK), LŐRINCZ Judit (OSZK KMK), McKEE, Bob (Polytechnic, Birmingham), MOHOR Jenő (MSZMP Politikai Főiskola könyvtára), NAGY Attila (OSZK KMK), PÁLVÖLGYI Mihály (BDTF, Szombathely), REDFERN, Margaret (Politechnikum, Könyvtári Tanszék, Észak-London), ROBOZ Péter (OMIKK), SOFTA, Márta (Nacionalna i Sveučilisna biblioteka, Zagreb), SONNEVEND Péter (OSZK), TÓSZEGI Zsuzsa (OSZK), USHERWOOD, Bob (University of Sheffield), WILSON, Tom (University of Sheffield).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ABSTRACTS

WILSON, T.: **Coping with change in library education.** – The constituents of educational institutions – people, structure, tasks, technology – build up a complex net in which the changes of elements effect the whole of the system. Economic, social and technological factors have a strong impact on the education system as well. Economic pressures lead to structural changes such as the reduction of academic and technical staff, the closing of departments. Changing demands of society (greater need for information professionals) are reflected in curricula, too. New technology, bringing new media into our life, also has to be taken into account. (In short time all tertiary level students are expected to have some knowledge of personal computers in the United Kingdom.) There is resistance to change in every age. It is the duty of managers to have their staff prepared for changes so as to overcome the fear of change. [pp. 127–133.]

REDFERN, M.: **Library and information studies in the United Kingdom.** – From among the schools of library and information science seven belong to universities and nine operate in polytechnics or other institutes of higher education. Until the late 1970s full-time education took place mainly in polytechnics. Three-four-year graduate level studies have been going on since the end of the 1960s. The Library and Information Services Council (LISC), an advisory organ of the ministry of education, has forwarded a document outlining the trends of the basic and continuing education of librarians and information specialists in 1985 that had an impact on curricula. The common educational aim of academic institutions is to develop professionals who can design, develop and deliver information services. Today the principle of modular study is acknowledged widely, and it makes training institutions disregard traditional entrance requirements and recruit mature or non-professional people who wish to start a new career. [pp. 135–138.]

PÁLVÖLGYI Mihály: **A systems approach model of library education.** – As a consequence of social and technological development, requirements towards library and information professionals have changed considerably. Extensive development must be transformed into intensive advance in education and continuing education. Educational technology is – according to its modern conception – a process involving the design, implementation and evaluation of instructional programmes focusing on the results of learning. Models of this process with a systems approach have been elaborated and are described and compared by the author. The elements of the synthetic model are: analysis of problems, needs, demands and trends; the content of the given instructional programme, the requirements of the teaching material; analysis of the personal factor; definition of goals and performance; planning of instruction; management project, utilization, dissemination and exchange of results. [pp. 139–148.]

McKEE, B.: **Library and information studies as a discipline.** – The practice of librarianship is undergoing a change in present-day Britain. Much emphasis is laid on „information science" that deals with specialized information content in a particular area, analysing, interpreting and disseminating it to a particular client group, and on „information management" which analyses the flow of information within an organization and designs systems to manage that flow effectively since information is regarded as a valuable corporate resource. It is reflected in education as well: courses are occuring in which

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

librarianship is put into a broader context. The discipline is meanwhile definitely moving from its traditional environment of literature and the humanities towards an environment of computing and management. [pp. 149–152.]

DARÁNYI Sándor: **Arts, library, informatics.** –The history of sciences provides evidence that the spread of library informatics is keeping in harmony with the general development of sience. Meanwhile, the teaching of this subject in Hungary – due to the lack of funds – is less and less able to keep pace with the age. Thus the librarian community is deprived of the chance of professional and social rise. Computer technology creeping in cannot by itself solve the problem. It is only the underlining of the arts aspects of library informatics that can make computer technology more humane through a revival of arts caused by the machine. The librarian plays a key role in this transformation. [pp. 153–159.]

USHERWOOD, B.: **User centered library education.** – Users' needs should be taken into account from two respects in the education of library and information professionals: On the one hand from the point of view of would-be employers, and on the other from that of clients. A recent report on the tasks of library and information studies departments defines the duties related both to the content of instruction and to the development of skills in students. In order to perform these effectively the gap between library educators and practitioners in the library and information world should be eliminated. To achieve this, training institutions invite practitioners to give lectures; library authorities run courses for library school teachers; invite them to study real problems; research teams consisting of librarians and lecturers are set up for the investigation of various issues; open days are arranged for careers officers. [pp. 160–164.]

USHERWOOD, B.: **Teaching interpersonal skills.** – As information technology develops, so does the need for interpersonal skills increase. The three major fields of relationships are the relationship between management and library employees, the relationship between librarians and the staff of the parent institution, and the one between librarians and their clients. Academic level education approaches the development of interpersonal skills both directly and indirectly. The capacity of establishing fruitful relationships is developed by means of games increasing the students' awareness of themselves and of other people, role playing, case studies, drama, poems. [pp. 165–168.]

NAGY Attila: **Reading research: the social context and the teaching of human relations.** – Due to the changes of the political judgement of sociology and psychology, systematic research into reading has been going on since 1968 in Hungary. Research results were utilized first in continuing education only, then, by the end of the 1970s they had become a part of the curricula of the university and college level education of librarians. Knowledge on reading people, on the reading habits of various social strata, on the role of the librarian is filling three terms at our colleges: 1. the sociology of reading, 2. the psychology of reading, 3. the pedagogy of reading. For the time being it is only planned that the regularities of human relations will be taught as an integrated, concentrated bulk of knowledge. We are convinced that librarianship is a sort of helping service, that can only be effective if professional studies are supplemented by an awareness of the fundamental laws of interpersonal relations and an ability for the implementation of this awareness. [pp. 169–172.]

WILSON, T.: **Marketing and the role of user studies in the library and information studies curriculum.** – The marketing approach is increasingly emphasized in the development of educational programmes. It means the acquisition of a way of thinking by means of which the realization of the aims of library and information systems may be approximated. The three elements of marketing strategies – task analysis, market analysis and marketing plan – are taught in a course in the MA programme on „Social research methods and statistics". Students apply the methods learnt to the evaluation of an existing research report. [pp. 173–175.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella – HEGEDŰS Péter: **Marketing in libraries.** – There has been an increasing interest in recent years in the so-called social marketing, or the marketing of non-profit organizations. A similar interest is occuring in libraries and information centres that proves, marketing methods can be used to increase the effectiveness of library operations, and to more completely satisfy the needs of users. After a brief survey of marketing practice in Hungary, the authors point out that the lack of properly trained marketing specialists is one major obstacle in the way of a more rapid spread of the marketing approach. They put forward a proposal on the bases of foreign examples concerning the issues to be tackled by an educational programme in marketing designed for librarians, and also discuss what sort of a specialist the lecturer should be. [pp. 176–182.]

REDFERN, M.: **Library user community profiling.** – By means of a community analysis the library surveys the needs of a particular community and establishes service priorites accordingly. In the phase of teaching profiling a balance of one third theory to two thirds of practice is suggested. The students set out by defining the borders of the community considering geographical features, socio-economic and transport factors as well as circulation data and users' habits. In the next step the community is analysed on the bases of general census data, plans of development, shopping and mobility patterns. These analyses are supplemented by observation and interview techniques. Though a complex local directory database may also be set up using information technology, the „putting people first" ethic of community librarianship is not lost. [pp. 183–185.]

Abroad

SOFTA Márta: **The automation of the National and University Library of Zagreb.** [pp. 186–192.]

CIGÁNIK, Marek: **What is the development of informatics like in our time?** The abstract is based upon the interview of Kniznice a Vedecké informácie (1986. no. 6.) (Abstract: FUTALA Tibor). [pp. 193–196.]

LŐRINCZ Judit: **Young people in France and reading.** [pp. 197–205.]

TÓSZEGI Zsuzsa: **The union catalogue of periodicals in France.** [pp. 206–208.]

KISS Jenő: **Public libraries for free and/or for fee.** [pp. 209–211.]

Public libraries in the Republic of Cuba. (Abstract: MOHOR Jenő). [pp. 212–215.]

Reviews

Magyarországi időszaki kiadványok kulcscím–ISSN jegyzéke. (Key-title–ISSN index of Hungarian periodicals.) National Széchényi Library Hungarian National Centre of ISDS; ed. Szilvássy Zoltánné, 1986, 567 p. (Rev.: FUTALA Tibor.) [pp. 216–217.]

VÉRTESSY Miklós: **Könyvtárosok kislexikona.** (Pocket lexicon for librarians.) National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology, Budapest, Múzsák, 1987. 249 p. (Rev.: SONNEVEND Péter.) [pp. 218–220.]

VAN RIJSBERGEN, C. J.: **Információ visszakeresés.** (Information retrieval.) National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology, Budapest, Múzsák, 1987, 187 p. (Rev.: ROBOZ Péter.) [pp. 221–223.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INHALTSANGABEN

WILSON, T.: **Die sich an den Wandlungen anpassende Bibliothekarbildung. – Die Elemente der Instituten für Unterricht.**
Netz, in welchem die Wandlung einzelner Elemente auf das System zurückwirkt. Die wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und technologischen Faktoren beeinflussen in gewissem Masse auch das Bildungssystem. Die wirtschaftlichen Schwierigkeiten rufen eine strukturelle Wandlung hervor: Verringerung in dem Stand des Unterrichts- und Aushilfspersonals und die Einstellung einiger Fächer. Die veränderlichen gesellschaftlichen Ansprüche (eine grössere Nachfrage für Informationsspezialisten) widerspiegeln sich auch in den Studienplänen. Man muss auch mit der neuen Technologie rechnen, die uns neue Informationsträger zur Verfügung stellt. (In den Hochschulinstituten Grossbritanniens wird in Bälde die Kenntnis der Personenkomputers ebenfalls eine Aufnahmeforderung bilden). Den Wandlungen gegenüber ist immer ein Widerstand bemerkbar. Die Aufgabe der Leiter ist, die Werktätigen auf die Wandlungen vorzubereiten und dadurch helfen den Widerstand den Wandlungen gegenüber zu bekämpfen. [S. 127–133.]

REDFERN, M.: **Bibliothekarbildung in Grossbritannien.** – In Grossbritannien sind 16 Institutionen, in welchen man Bibliotheks- und Informationswissenschaft unterrichtet; 7 funktionieren an Universitäten und 9 im Rahmen von technischen Schulen oder anderen Hochschulinstituten. Bis Ende der 70er Jahre wurde der Tagesunterricht vorwiegend in Institutionen, an den technischen Schulen funktionierend, vorgenommen. Die 3-4 jährige Bildung, ein Universitätsdiplom bietend, wurde am Ende der 60er Jahre im Gang gesetzt. Das Berateorgan des Unterrichtsministeriums LISC (Library and Information Services Council = Rat für Bibliotheks- und Informationsdienste) beeinflusst den Inhalt der Bildung; der Rat hat im Jahre 1985 ein Dokument unterbreitet über die Grund- und Fortbildung der Bibliotheksinformatik und hat auch die Trends angeführt. Das gemeinsame Ziel der Hochschulinstitutionen ist, solche Fachleute zu bilden, die die Informationsdienste planen, entwickeln und in der Praxis anwenden. Gegenwärtig wird bereits das Prinzip der modulären Studien genehmigt und dies bewegt die Bildungsinstitutionen, dass sie, abgesehen von den traditionellen Aufnahmeforderungen, die älteren oder mit Hochschulbildung nicht verfügenden Bewerber ebenfalls aufnehmen soll. [S. 135–138.]

PÁLVÖLGYI Mihály: **Ein Systemanschauungsmodell der Bibliothekarbildung.** – Infolge der Entwicklung auf dem Gebiete der gesellschaftlichen Technologie, änderten sich bedeutend auch die Ansprüche, gestellt den Bibliothekar- Informationsfachleuten gegenüber. In der Bildung und Fortbildung muss man sich von der extensiven Entwicklung auf die intensive Entwicklung umstellen. Die moderne Klarstellung der Unterrichtstechnologie bedeutet einen solchen Systemanschauungsvorgang, der sich auf die Planung, Einführung, Bewertung richtet und in deren Mittelpunkt die Studiumergebnisse stehen. Dazu werden die verschiedenen Systemanschauungsmodelle vorbereitet, die von dem Verfasser dargestellt und miteinander verglichen werden. Die Schritte des synthetischen Modells sind: Probleme, Ansprüche, Tendenzanalyse, Bedürfnisse; Inhalt des gegebenen Unterrichtsprogramms, Anforderungen des Lehrstoffes; Analyse des Personalfaktors; Feststellung der allgemeinen Ziele und Leistungsaufgaben; Unterrichtsplanung; Bewertung; Managementplan, Ausnützung, Verbreitung und Austausch der Erfahrungen. [S. 139–148.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

McKEE, B.: **Bibliotheks- und Informationskenntnisse als selbständige Disziplin.** – In Grossbritannien geht die Praxis des Bibliothekswesens gegenwärtig einer Wandlung durch. Die „Informationswissenschaft" wird stark betont; sie analysiert, interpretiert und verbreitet in bestimmten Benutzerkreisen den spezialisierten Informationsinhalt je eines bestimmten Fachgebietes und die „Informationsorganisierung" analysiert, organisiert und strömt aus die Information als Betriebs- und Institutionskraftquelle. Dies widerspiegelt sich auch im Unterricht: es melden sich solche Studien in welchen die Betonung breiterer Zusammenhänge der Informationskenntnisse charakteristisch wird. Die Disziplin verschiebt sich wahrnehmbar von der literarisch- philosophischen Umgebung in die Richtung der Komputertechnik und Managementwissenschaft. [S. 149–152.]

DARÁNYI Sándor: **Philosophie, Bibliothek, Informatik.** – Ausweislich der Wissenschaftsgeschichte steht die Verbreitung der Bibliotheksinformatik im Einklang mit der allgemeinen Entwicklung der Wissenschaft. Gleichzeitig hält der ungarische Unterricht des Lehrfaches – infolge materieller Sorgen – immer weniger Schritt mit unserer Zeit. Somit ist die Bibliothekargemeinschaft den beruflichen und gesellschaftlichen Aufschwung beraubt. Die blosse Einströmung der Komputertechnik kann die Lage nicht lösen. Nur die Bewusstmachung der philosophischen Relationen in der Bibliotheksinformatik kann – mittels der durch die Maschine sich erneuernde Humaniora – zu einer rechtschaffenderer Komputerwissenschaft führen. In dieser Umwandlung spielt der Bibliothekar eine der Schlüsselrollen. [S. 153–159.]

USHERWOOD, B.: **Der Benutzer im Mittelpunkt der Bildung.** – In der Bildung der Bibliothekare und Informationsfachleute müssen die Benützeransprüche auch, von zwei Standpunkten betrachtend, berücksichtigt werden. Einerseits von den zukünftigen Arbeitsgebern, andererseits von den werdenden Klienten. Der Bericht der sich mit den Aufgaben der Bibliotheks- und Informationsfakultäten befasst, bestimmt die Aufgaben im Zusammenhange mit dem Inhalt der Bildung und mit der Entwicklung der Gewandtheit der Studenten. Um die Wirksamkeit zu verwirklichen, soll die Kluft zwischen den Hochschullehrern und den praktischen Fachleuten abgeschafft werden. Aus diesem Grunde fordert die Bildunganstalt praktische Fachleute auf je einen Vortrag zu halten; sie organisiert je einen Bibliothekserhälter Lehrgang für die Lehrer um die reellen Probleme zu studieren; man organisiert Forschungsgruppen – aus Bibliothekaren und Lehrern zusammengestellt – um die Probleme zu lösen; für die Fachleute der Berufswahl organisieren sie offene Tage. [S. 160–164.]

USHERWOOD, B.: **Unterricht der interpersonellen Gewandtheiten.** – Parallel mit der Entwicklung der Informationstechnologie, nimmt ein Anspruch den interpersonellen Gewandtheiten gegenüber zu. Die drei Hauptgebiete der Beziehungen sind: zwischen Leitern und ihren Berufstätigen; zwischen den Bibliothekaren und den Werktätigen des Mutterinstituts; Beziehungen zwischen den Bibliothekaren und ihren Klienten. Der Hochschulunterricht behandelt die Entwicklung der interpersonellen Gewandtheiten in direkter und indirekter Weise. Mit Hilfe von Selbsterkenntnisspielen, problembewussten Spielen, Rollenspielen, Fallstudien, Romanen, Theaterstücken, Gedichten wird die Gewandtheit zur fruchtbringenden Beziehungen unterrichtet. [S. 165–168.]

NAGY Attila: **Leseforschung; die gesellschaftliche Umgebung und der Unterricht menschlicher Beziehungen.** – Wegen der wechselnden Beurteilung in der soziologischen und psychologischen Politik, wurde in Ungarn eine regelmässige Leseforschung nur seit 1968 durchgeführt. Die Resultate der Forschungen haben Ende der 70er Jahre auch in der Ganzheit der Universitäts- und Hochschulbildung der Bibliothekare ihren Platz gefunden. An unseren Hochschulen unterrichtet man im Rahmen eines 3 semestralen Lehrgegenstandes solche Kenntnisse, die sich auf den lesenden Menschen, auf die Lesegewohnheiten der verschiedenen Gesellschaftsschichten, auf die Vermittlerrolle des Bibliothekars beziehen. Diese sind: 1. Soziologie des Lesens; 2. Psychologie des Lesens; 3. Pädagogik des Lesens. Die Regelmässigkeit menschlicher Beziehungen wird zur Zeit nur unseren Plänen gemäss unterrichtet, sodann als einziges, konzentriertes Kenntnissmaterial. Unserer Überzeugung nach ist das Bibliothekswesen ein Dienst hilflichen Charakters; dies kann nur dann wirksam sein, falls die technische Sachkenntnis sich mit der Kenntnis grundsätzlicher Gesetzmässigkeit der Beziehungen zwischen Personen und mit Anwendungsgewandtheit paart. [S. 169–172.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

WILSON, T.: **Untersuchungen der Ansprüche und Marketing in der Bibliothekarbildung.** – In der Ausbildung der Bildungsprogramme wird die Marketing-Anschauung betont. Dies bedeutet die Aneignung einer solchen Denkweise, mit deren Hilfe wir uns der Verwirklichung der Ziele zu den Bibliotheks- und Informationssystemen annähern. Die drei Elemente der Marketingstrategie – Aufgabenanalyse, Marktanalyse, Marketingsplan – unterrichten wir in dem für akademischen Doktorgrad auf dem Gebiete der Philosophie vorbereitendem Programm, betitelt „Methoden der Gesellschaftsforschung und Statistik". Die Studenten probieren die gelernten Methoden in Auswertung eines konkreten Forschungsberichts aus. [S. 173–175.]

ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella – HEGEDŰS Péter: **Marketing in den Bibliotheken.** – In den letzteren Jahren löste das sogenannte Gesellschaftsmarketing, bzw. Marketing, angewendet in den nicht Profitzielen dienenden Organisationen, ein zunehmendes Interesse aus. Ein ähnliches Interesse der Bibliotheken, Informationseinrichtungen nimmt ebenfalls zu. Dies beweist, dass die Marketingvorgänge die Funktionswirksamkeit der bibliothekarischen Organisationen erhöhen und die Leser – Benützeransprüche in ständig steigendem Masse erfüllen. Die ungarischen Marketinganwendungen werden kurz überblickt, danach weisen die Autoren darauf hin, dass eines der Haupthindernisse in der Verbreitung in rascherem Gang, der Mangel an entsprechend ausgebildeten Fachleuten ist. Aufgrund ausländischer Beispiele unterbreiten die Autoren einen Vorschlag für die Thematik eines Marketing- Unterrichtsprogramms, zusammengestellt für Bibliothekare. Sie besprechen auch die Frage solcher Fachleute, die für den Unterricht entsprechen sollen. [S. 176–182.]

REDFERN, M.: **Das Studium der Gemeinschaften vom Standpunkt der Bibliotheksversorgung.** – Durch Bereitung einer Siedlungsstudie erschliesst die Bibliothek die Ansprüche einer gewissen Gemeinschaft und bestimmt dementsprechend die Priorität ihrer Dienstleistungen. In dem Studium der Profilbereitung verteilt sich die Theorie und Praxis in ein Drittel – zwei Drittel Proportion. Im Laufe der Rutinaufgaben stellen die Studenten die Grenzen der zum Studium gelangenden Gemeinschaft fest, wobei sie die geographischen, sozio-wirtschaftlichen, verkehrsmässigen Eigenheiten, die Daten und Gewohnheiten der Ausleihe berücksichtigen. In dem nächsten Schritt analysieren sie, aufgrund der Volkszählungsdaten, Entwicklungspläne, Einkaufsgewohnheiten, Bevölkerungsbewegungen, die Gemeinschaft. Die Analysen werden mit Methoden der Beobachtungen und Interviews ergänzt. Nebst der primären Rolle des menschlichen Faktors, können auch im Interesse der Ziele, komplexe örtliche institutionelle Datenbanken ins Leben gerufen werden. [S. 183–185.]

Ausblick

SOFTA Márta: **Automatisierung in der Nationalen uns Universitätsbibliothek, Zagreb.** [S. 186–192.]

CIGÁNIK, Marek: **Wie steht die gegenwärtige Entwicklung der Informatik?** (Das Interview, veröffentlicht in der Zeitschrift Knižnice a Vedecké Informácie, 1986. No. 6. hat FUTALA Tibor zusammengefasst). [S. 193–196.]

LŐRINCZ Judit: **Die französischen Jugendlichen und das Lesen.** [S. 197–205.]

TÓSZEGI Zsuzsa: **Zentralkatalog der periodischen Publikationen in Frankreich.** [S. 206–208.]

KISS Jenő: **Kostenlosigkeit und/oder Vergütung in den allgemeinen öffentlichen Bibliotheken.** [S. 209–211.]

MOHOR Jenő: **Allgemeine öffentliche Bibliotheken in der Republik Kuba.** [S. 212–215.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Rezensionen

Schlüsseltitel–ISSN Liste der ungarischen periodischen Veröffentlichungen. (Országos Széchényi Könyvtár, Ungarische Nationale ISDS Zentrale: verantwortliche Redakteurin Szilvássy Zoltánné, 1986. 567 S.) (Rez.: FUTALA Tibor) [S. 216–217.]

VÉRTESY Miklós: **Kleinlexikon für Bibliothekare.** (Veröffentlicht: Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Budapest, Múzsák, 1987. 249 S.) (Rez.: SONNEVEND Péter). [S. 218–220.]

VAN RIJSBERGEN, C.: **Informationsrecherche.** (Veröffentlicht: Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Budapest, Múzsák, 1987. 187 S.) (Rez.: ROBOZ Péter). [S. 221–223.]

РЕЗЮМЕ

УИЛЬСОН, Т.: **Подготовка библиотекарей, придерживающаяся изменений.** – Составные части учебных заведений – люди, структура, задачи, технология – представляют собой комплексную сеть, в которой изменение отдельных составных частей оказывает обратное влияние на систему. Экономические, общественные и технологические факторы сильно влияют и на систему обучения. Экономические принуждения порождают структурное изменение: сокращается число преподавательского и подсобного персонала, прекращаются некоторые специальности. Изменение общественных потребностей (повышенный спрос на информационные специальности) отражается и в учебных планах. Необходимо учитывать и новую технологию, которая обеспечивает для нас новые носители информации. (В высших учебных заведениях Великобритании грамотность в области персональных ЭВМ скоро станет приемным требованием.) Изменениям всегда заметен сопротивление. Задача заведующих состоит в том, подготовить работников к изменениям и этим содействовать преодолению сопротивления изменениям. (стр. 127–133.)

РЕДФЕРН, М.: **Подготовка библиотекарей в Великобритании.** – В Великобритании работает 16 учебных заведений в области библиотековедения и информатики, 7 из них в рамках университета, а 9 в рамках политехнического института или другого вуза. Дневные отделения имелись до конца 70-ых годов главным образом в рамках политехнических институтов. 3–4-летнее образование, дающее университетский диплом, началось в конце 60-ых годов. На содержание образования влияет совещательный орган Министерства просвещения, Совет библиотечных и информационных услуг (Library and Information Services Council, LISC), который в 1985 г. внес материал о подготовке и повышении квалификации в области библиотековедения и информатики, намечая тренды. Общая цель вузов: воспитатывать специалистов, которые будут проектировать, развивать и на практике применять информацонные услуги. В наши дни уже принят принцип модулярной учебы; это вынуждает учебные заведения к тому, чтобы они – не обращая внимания на традиционные приемные требования – зачислили и пожилых на переподготовку или тех, у кого нет высшего образования. (стр.135–138.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ПАЛВЕДЬДИ Михай: **Системный подход к модели подготовки библиотекарей.** – Вследствие технологического развития существенно изменились и требования к библиотекарям и информационным специалистам. В подготовке и повышении квалификации необходимо перейти от экстенсивного к интенсивному развитию. По современному толкованию технология учения представляет собой процесс с системным подходом, который направлен на проектирование, введение, оценку программ обучения и в центре внимания которого находятся учебные результаты. Автор излагает и сравнивает различные модели с системным подходом. Шаги подготовки синтезированной модели: анализ проблемы, запроса, потребностей и тенденций; содержание данной программы обучения, требования в учебном материале; анализ фактора личности; определение всеобщих целей и достигаемых задач; проектирование обучения; оценка; план руководства, использование, распространение результатов и обмен ими. (стр. 139–148.)

МАККИ, Б.: **Знания по библиотековедению и информации как самостоятельная дисциплина.** – В Великобритании в настоящее время изменяется практика библиотечного дела. Придается особое внимание "науке информации", которая анализирует, толкует и в кругу определенных потребителей распространяет специализированное информационное содержание данной отрасли и "информационному менеджменту", который анализирует, организирует и распространяет информацию как ресурс предприятий и учреждений. Это отражается и в образовании: появляются предметы, в которых подчеркиваются более широкие связи информационных знаний. Сама дисциплина ощутимо продвигается из среды литературоведения-филологии в направление вычислительной техники и науки руководства. (стр. 149–152.)

ДАРАНЬИ Шандор: **Филология, библиотека, информатика.** – История науки свидетельствует о том, что распространение информатики в библиотеках в полном согласии с всеобщим развитием науки. Обучение предмета в Венгрии – из-за недостающих денежных средств – все больше отстает от времени. Таким образом общественность библиотекарей лишается от профессионального и общественного подъема. Внедрение вычислительной техники сама по себе не может решить проблемы. Единственно осознание связей между филологией и библиотечной информатикой может приводить – благодаря возрождающимся ЭВМ гуманитарным наукам – к более гуманной вычислительной науке. В этом преобразовании одна из ключевых ролей принадлежит библиотекарю. (стр. 153–159.)

АШЕРВУД, Б.: **В центре подготовки – потребитель.** – В подготовке библиотекарей запросы потребителей учитываются с точек зрения: 1. будущих работодателей и 2. будущих клиентов. Отчет о задачах кафедр библиотековедения и научно-технической информации устанавливает задачи, связанные с содержанием обучения и с развитием способностей студентов. В интересах эффективного осуществления предложений необходимо преодолеть пропасть между преподавателями и специалистами, работающими на практике. Учебные заведения в этих целях просят практических специалистов выступить докладами; некоторые содержатели библиотек организуют курсы для преподавателей изучить действительные проблемы; в исследовательских группах участвуют библиотекари и преподаватели; а для специалистов по выбору профессии устраиваются открытые дни. (стр. 160–164.)

АШЕРВУД, Б.: **Обучение способностям в области человеческих отношений.** – Параллельно развитию информационной технологии возрастают запросы на способности в области человеческих отношений. Эти отношения появляются главным образом: 1. между заведующими и подчиненными, 2. между библиотекарями и другими работниками учреждения, 3. между библиотекарями и их клиентами. В вузовской подготовке развитие способностей в области человеческих отношений происходит посредственно и непосредственно. Способностям к плодотворным отношениям обучают при помощи игр самопознания, осознания проблем, ролей, ситуаций; романов, пьес, стихов. (стр. 165–168.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

НАДЬ Аттила: **Исследование чтения: обучение вопросам общественной среды и человеческих отношений.** – Из-за изменений политического рассуждения социологии и психологии в Венгрии регулярные исследования чтения проводятся лишь с 1968 г. Результаты исследований были изложены в начале лишь в рамках курсов повышения квалификации, а с конца 70-ых годов они преподаются и в рамках вузовской подготовки библиотекарей. Знания о читателях, о навыках чтения различных общественных слоев, о посредничающей роли библиотекаря преподаются в рамках одного предмета в 3 семестра: 1. социология, 2. психология, 3. педагогия чтения. Правильности человеческих отношений предполагаем учить в рамках одного сконцентрированного запаса знаний. Мы уверены, что работа библиотекаря является службой помогающего характера, которая может быть действительно эффективной лишь тогда, если техническое мастерство сочетается знанием основных закономерностей человеческих отношений и умением применять их. (стр. 169–172.)

УИЛЬСОН, Т.: **Изучение запросов и маркетинг в подготовке библиотекарей.** – В составлении программ обучения подчеркивается маркетинг-подход. Это представляет собой усвоение мышления, при помощи которого подходим вплотную к осуществлению целей библиотечных и информационных систем. Три составных части маркетинг-стратегий – анализ задач, рынка, маркетинг-план – преподаются в рамках программы, подготавливающей на степень доктора филологических наук. Усвоенные методы испытываются студентами при оценке конкретного отчета об исследовании. (стр. 173–175.)

АЛФЕЛЬДИНЭ ДАН Габриелла – ГЕГЕДЮШ Петер: **Маркетинг в библиотеках.** – В последние годы привлекает к себе все больший интерес т.н. общественный маркетинг и маркетинг, примененный у организаций не стремляющихся к прибыли. Возрастает интерес библиотек и информационных учреждений к этим вопросам. Это показывает, что приемы маркетинга годны к повышению эффективности деятельности библиотек, к все полному удовлетворению запросам потребителей. После короткого обзора применений маркетинга в Венгрии, авторы указывают на то, что ускоренному темпу развития препятствует между прочим недостаток соответственно подготовленных специалистов. По зарубежным примерам авторы вносят предложение на тематику учебной программы о маркетинге, составленной для библиотекарей, и распространяются и на вопрос, какими должны быть преподаватели. (стр. 176–182.)

РЕДФЕРН, М.: **Изучение общественности, снабжаемой библиотекой.** – Библиотеки изучают окружающее поселение, чтобы раскрыть запросы данной общественности и соответственно установить приоритет своих услуг. В рамках предмета "Профилирование" пропорция теории и практики 1/3–2/3. Рутинная задача студентов установить пределы изучаемой общественности, учитывая географические, общественно-экономические, транспортные особенности, статистику и навыки выдачи книг. В качестве следующего шага студенты анализируют общественность на основе переписных данных, планов развития, навыков покупок, данных о движении населения. Анализы дополняются методами наблюдения и интервью. Помимо первичной роли человеческого фактора можно создать и комплексные местные институтские базы данных для осуществления цели. (стр. 183–185.)

Библиотечное дело за рубежом

ШОФТА Марта: **Автоматизация Национальной и университетеской библиотеки в г. Загребе.** (стр.186–192.)

ЦЫГАНЫК, Марек: **Как развивается информатика в наши дни?** (Интервью, опубликованный в журнале Knižnice a Vedecké Informácie № 1986 г., сумм. ФУТАЛА Тибор.) (стр.193–196.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ЛЕРИНЦ Юдит: **Французская молодежь и чтение.** (стр. 197–205.)

ТОСЕГИ Жужа: **Сводный каталог периодических изданий во Франции.** (стр. 206–208.)

КИШ Ене: **Бесплатность и/или оплата в массовых библиотеках.** (стр. 209–211.)

Массовые библиотеки в Республике Куба. (Перев. и сумм.: МОХОР Ене) (стр. 212–215.)

Обзор

Magyarországi időszaki kiadványok kulcscím-ISSN jegyzéke. (Országos Széchényi Könyvtár Magyar Nemzeti ISDS Központ ; fel. szerk. Szilvássy Zoltánné, 1986, 567 p.) Список ключевых заглавий и международных стандартных номеров венгерских сериальных изданий. (Рец.: ФУТАЛА Тибор) (стр. 216–217.)

VÉRTESY Miklós: **Könyvtárosok kislexikona.** (Közr. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Budapest, Múzsák, 1987, 249 p.) Малая энциклопедия библиотекаря. (Рец.: ЗОННЕВЕНД Петер) (стр. 218–220.)

VAN RIJSBERGEN, C. J.: **Információ visszakeresés.** (Közr. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Budapest, Múzsák, 1987, 187 p.) Информационный поиск (Рец.: РОБОЗ Петер) (стр. 221–223.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

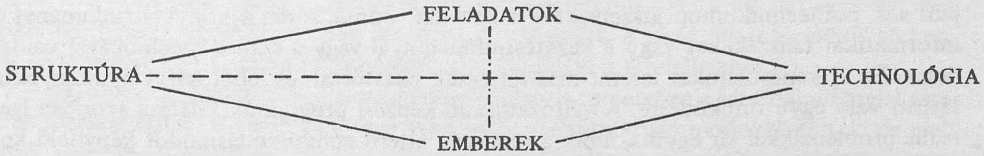
1987. április 10-14-én az MKE magyar-brit szemináriumot rendezett a könyvtárosképzés témakörében. A közérdeklődésre számot tartó előadásokból – profil szerint megosztva laptársunkkal, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatással – közreadunk néhányat. (A szerk.)

A VÁLTOZÁSHOZ IGAZODÓ KÖNYVTÁROSKÉPZÉS

TOM WILSON

Bevezetés

Az oktatási intézmények minden országban ugyanazokból az összetevőkből állnak; valójában az alábbiakból épül fel minden, akár oktatási, akár egyéb szervezet:

A vonalak az összetevők közötti kapcsolatok komplex hálóját jelzik: ha bármelyik elem megváltozik, a hatás érezhető lesz a hálózat egészében. Ezért komplex kérdés a változásokkal való megbirkózás. A fenti ábra természetesen nem teljes. Például a pénz – a rendszer anyagi erőforrása – hiányzik belőle, bár nagyon fontos tényező. Egy másik fontos elem a könyvtárak és információs rendszerek számára a könyvtár-, illetőleg információhasználó; ő ugyan kívül áll az egyes szervezeteken, de a rendszer raison d'être-jét, létének értelmét képezi.

Amikor ezt a hálószerkezetet a szakmai képzésre alkalmazzuk, azonnal konkrétabbá tehetjük az egyes összetevőket. A feladatok az elvégzendő képzési feladatokat jelentik; a struktúra az a képzési rendszer, amelyben tevékenykedünk, a finanszírozási és ellenőrzési mechanizmus, a képzés szakmai elismerése stb.; az emberek: az adott intézmény oktatói, hallgatói, kutatói, vezetői, adminisztratív dolgozói; végül a technológia nem egyszerű gépeket jelent, hanem a feladatok teljesítésének minden megszokott eljárását, azokat is, amelyeket nem sorolunk az oktatástechnika, illetve az információtechnika fogalmába.

A rendszerre ható tényezők

Nézzük meg először azokat az erőket, amelyek Nagy-Britanniában hatással vannak a kapcsolatok hálózatára. Ezek a társadalmi élet jól ismert tényezői: gazdasági, társadalmi és technológiai erők.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A gazdasági erők

Először is itt vannak a gazdasági kényszerek: Nagy-Britannia jelenlegi kormánya minden közintézményre erős gazdasági nyomást gyakorol, s nem egyszerűen a hatékonyság javítása érdekében, hanem egy olyan ideológiai meggyőződés következményeként is, miszerint a pénzt közintézményekre kiadni rossz dolog a gazdaságra nézve. Ennek a következménye az egyetemi erőforrások csökkentése, majd – tovább gyűrűzve a helyi tanácsokig – a műszaki főiskolákra és természetesen a közművelődési könyvtárakra szánt kiadások csökkentését is magával hozta.

Az ily módon előidézett változások strukturális jellegűek: az oktató és kisegítő személyzet létszámának csökkenése és néhány egyetemen bizonyos szakok oktatásának teljes beszüntetése. A Sheffieldi Egyetem klasszika-filológia szaka például átköltözött a Nottinghami Egyetemre, más egyetemek pedig egyszerűen lemondtak egyes szakokról.

Finomabb strukturális változások is történnek, például a tanszéki csoportok szintjén: sok politechnikumon átszervezték a karokat. Ennek során a könyvtártudományi és informatikai tanszékeket vagy a vezetéstudománnyal vagy a számítástechnikával vonták össze. Ez új kapcsolatokat teremt más területek oktatóival, és lehetőséget nyújt az oktatásban való együttműködésre. A változatosabb képzési programok kilátása azonban igen reális problémákkal jár együtt, amik a merőben eltérő gondolkodásmódot képviselő kollégák elvárásaihoz való illeszkedésből következnek.

A társadalmi erők

Másodszor, a társadalom egésze által a tájékoztatási szakemberekkel – és körükön belül a könyvtárosokkal – szemben támasztott feladatok is változóban vannak: nagyobb kereslet van az információs erőforrások szervezésében, irányításában, illetve az intézményen belüli információs szolgáltatások ellátásában jártasságot szerzett szakemberek iránt. Hallgatóink ma bankokban, könyvviteli cégeknél, ügyvédi irodákban, az iparban, állami hivatalokban és a helyi tanácsoknál kerülnek állásba, gyakorlatilag az intézmények minden fajtájában. Ezeken a helyeken nemcsak a hagyományos könyvtári ismereteket alkalmazzák, hanem az irattározással, a pénzügyi adatok kezelésével, a jogi információval, a szoftver tanácsadással kapcsolatos újabb ismeretanyagot is.

Nyilvánvaló, hogy a társadalom változó igényeinek és a tantervi változtatásoknak kéz a kézben kell haladniuk: ha az igények megelőzik a képzett munkaerő kibocsátását, alacsonyabb képzettségűek töltik be az űrt; ha a képzés szalad túlságosan előre a társadalom igényeihez képest, a képző intézményeket tudományos elefántcsonttornyoknak fogják tekinteni, amelyek nem nagyon törődnek a társadalom szükségleteivel.

Ezekből a problémákból következően – különösen ha összekapcsolódnak a korábban jelzett gazdasági problémákkal –, az oktatóknak is meg kell tanulniuk az új ismereteket, mélyebben kell megérteniük a társadalomban és a szakmánk gyakorlatában lezajló

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

változásokat, s megoldást kell találniuk arra, hogyan elégíthetik ki a könyvtári és tájékoztatási rendszerek különböző feladatkörök támasztotta változó igényeket.

Ez ma Nagy-Britanniában nem könnyű feladat. Még akkor is nehéz lenne, ha a gazdaság növekedési periódusában lennénk, vagy egy olyan gazdaságpolitika lenne érvényben, amely jelentős társadalmi értéknek tekinti az oktatásügyet, nem pedig a piac törvényeinek a lehető leggyorsabban alávetendő valaminek — de akkor legalább az átképzéshez és a munkaerő átcsoportosításához, kicseréléséhez szükséges anyagi erőforrások megszerzése lenne könnyebb.

A technológia ereje

Végül — bár egyéb hatásokról is szó eshetne —, a technológia is változik. Nemcsak az információs technológia új erő a társadalomban és a szervezeteken belül, de még ma is tanúi vagyunk az oktatási technológia formái korszerűsödésének. A televízió nagy hatást gyakorolt a brit oktatásügyre a „nyitottegyetem" megteremtésével; a nyitott egyetem igen magas színvonalú televíziós adások révén éri el hallgatóit. A tévét sok intézményben képzési célra is használják, néhol jól felszerelt saját stúdióval is rendelkeznek.

Ugyanígy az a technológia is szüntelenül változik, amelyhez a társadalom tagjai általában hozzászoktak. A rádió és a tévé mára hagyományos közlésmódokká váltak, de mellettük már olyan eszközök is a rendelkezésünkre állnak, mint a video, a képlemez vagy újabban a digitális hangszalag és más új információhordozók. Ráadásul a személyi számítógép olyan köznapi eszközzé vált, hogy Nagy-Britanniában nagyon rövid időn belül már minden felsőfokú képzési intézménybe jelentkező hallgatótól elvárhatjuk, hogy legalább valamennyire értsen hozzá.

Esetünkben természetesen meghatározó az információs technológia, minden zavarba ejtő összetettségével: megváltoztatja az információhoz való hozzáférés módjait, megváltoztatja — habár lassan — az oktatás módszereit, megváltoztatja a legtöbb értelmiségi munkamódszereit, azokét sem kivéve, akik a könyvtárakban és tájékoztatási intézményekben dolgoznak.

Az előadás elején említett kölcsönkapcsolatok hatását az oktatásra jól megvilágítják azok a problémák, amelyeket a hallgatóknak és a munkaadóknak a technológia hatékony használatára való felkészítés iránti igényei vetnek fel. Ez a hatás érezhető az embereken, mert az új ismeretek oktatására akkor is szükség van, ha új oktatókat nem lehet találni; érezhető az oktatás feladatain, amelyek befolyásolják a tantervek kialakítását; végül érezhető a képző intézmények szervezetének módosulásán is, hogy — gazdaságossági és hatékonysági okokból — az egész intézményre kiterjedő, illetve karok közti terminálokkal és mikroszámítógépekkel felszerelt oktatási laboratóriumok létesítése révén maximálisan kell hogy hasznosítsák a technológiát.

Ezek a hatások átszűrődnek a kapcsolatok szövedékén, és szükségképpen hatással vannak az emberekre, akik a rendszer legfontosabb elemét képezik. Az emberek viszont ellenállnak a változásnak. Miért?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ellenállás a változásnak

A változásnak nagyon egyszerűen azért állnak ellent, mert félnek tőle, – pontosabban a változás konzekvenciáitól félnek, és magát a változást úgy tekintik, mint ami az életmódjukat fenyegeti. Ez persze tökéletesen érthető: hajlamosak vagyunk rá, hogy megrekedjünk a szokásainkban, munkamódszereinkben és mindaz, ami megbolygatja a kialakult rendet, potenciális fenyegetés kényelmünkkel, biztonságunkkal és a dolgok rendjéről vallott elképzeléseinkkel szemben.

Közelebbről nézve a kérdést, a változás énünk fontos aspektusait fenyegeti.

– A változás fenyegeti a stabilitást. Ez tautológia: a változás a stabilitás ellentéte. De akár tautológia, akár nem, fontos, hogy jól értsük, mivel azok a stabil módszerek, amelyeket munkánk során alkalmazunk, nem szükségképpen a leghatékonyabbak, illetve a legeredményesebbek. És ahogy fentebb mondtuk, a stabilitás kényelmes, tehát természetes, hogy félünk mindentől, ami ezt megzavarja.

– A változás fenyegeti a biztonságot: a stabilitás és a biztonság között nagyon szoros kapcsolat van. Biztonságban érezzük magunkat, ha valamit ismerünk, ha valami mindig olyan, amilyennek megszoktuk. Ha az egyébként nyugalmas életünkben megjelenik a változás, bizonyosságunk a dolgokban megrendül, s ettől az élet egy kicsit kevésbé lesz kényelmes.

– A változás fenyegeti megszerzett készségeinket: életünket és megélhetésünket azoknak az ismereteinknek és készségeinknek köszönhetjük, amelyeket felkínálhatunk a társadalomnak. Ha a változás ezeknek a használhatóságát fenyegeti, a megélhetésünk kerül veszélybe. A válasz lehet erőszakos, mint az angliai géprombolóké 1812-ben, és kevésbé erőszakos, de kenyértörésig menő, mint a szervezett munkásoké a nyolcvanas években, amikor az újságok előállításának új technológiája a megélhetésüket fenyegette. Új képességekre, ismeretekre természetesen szert lehet tenni, de ez önmagában is fájdalmas folyamat lehet, és rövid távon némi keresetcsökkenéssel is járhat.

– Végezetül a változás fenyegeti az önbecsülésünket: amennyiben önbecsülésünk arra a megbecsülésre épül, amit a társadalom érez irántunk és foglalkozásunk iránt, mindenfajta változás fenyegeti azt a módot, ahogy mi önmagunkat látjuk és értékeljük. Különösen, ha a sok év alatt szerzett, hozzáértően és lelkiismeretesen gyakorolt szaktudásunkat olyan új szakmai ismeretek veszélyeztetik, amelyekkel azok rendelkeznek, akiket egyébként magunknál kevésbé képzetteknek tartunk.

Mit tehetünk hát olyan erővel szemben, amely az általa keltett félelem révén olyan bomlasztó tud lenni?

A félelem hatása

Ezeknek a fenyegetéseknek a hatása természetesen személyenként különbözik, de bizonyos reakciók közösek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Menekülés

Az első reakció a menekülés: elfutni a problémák elől. Néha a fenyegetést olyan személyes jellegűnek érzékeljük, hogy az egyetlen elfogadható megoldásnak látszik elhagyni azt a környezetet, amelyben a problémák keletkeztek. Ez negatív hatást gyakorolhat a szervezetre, mivel elhagyják az értékes szakismeretekkel és nagy tapasztalattal rendelkező dolgozói, de ugyanakkor az intézmény azoktól is megszabadulhat, akik semmi módon nem képesek elviselni az önbecsülésükre irányuló fenyegetéseket.

Elutasítás

Egy másik lehetséges válasz a változás elutasítására: megmaradni az intézménynél, de úgy viselkedni, hogy elutasítjuk a változtatás lehetőségét, olyan benyomást keltve, mintha a mások által tapasztalt változások nem is léteznének. Ez természetesen nagyon bomlasztó hatású magatartás lehet a szervezetre. Az emberek azt mondhatják: „Ha X megteheti, hogy nem vesz tudomást az egészről, mi miért ne tehetnénk meg?"

Szembenállás

Valaki aktívan szembe is helyezkedhet az intézményben zajló változással és – hatalmától, formális, illetve informális befolyásától függően –, azok ellen dolgozhat, akik a változtatások keresztülvitelén fáradoznak (ld. Gorbacsov megjegyzéseit a glasznoszty párton belüli ellenzőiről).

Passzív beletörődés

Végezetül az is előfordulhat, hogy valaki passzívan elfogadja a rátukmált változásokat, de lelkesedés nélkül, telve negatív érzésekkel a tőle elvárt új képességek és az új feladatok iránt.

A változástól való félelem legyőzése

Ahogy egy szerző (talán Peter *Frucker*) mondta: „a vezetésnek a feladata, hogy megszüntesse a változásoktól való félelmet". Nyilvánvaló, hogy – hacsak nem tekintjük a változástól való félelmet olyasminek, amitől nem lehet megszabadítani a dolgozók tudatát –, kell lenniök olyan módszereknek, amelyekkel a vezető segíthet leküzdeni a félelmet. Bár nem könnyű a változástól való félelem által keltett problémák megoldása, mégis, a változás lehetőségére való gondos felkészülés megkönnyítheti a dolgot.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Szembenézés a problémákkal

A megtehető első lépések egyike az, hogy megvitatjuk a várható problémákat, és vállaljuk a megoldás felelősségét. Ha a változás által keltett problémákat nem lehet szabadon megbeszélni, és ha nem lehet feltárni azokat az eszközöket, amelyek enyhíthetik a változásnak az egyénekre gyakorolt súlyosabb kihatásait, akkor megnő annak a valószínűsége, hogy a korábban említett, félelem szülte reakciók megjelennek a szervezetben.

A vita megszervezésének módja függ a helyi körülményektől, a munkaszervezettől és a szervezet méretétől, de bevett módszer, hogy a meglévő munkacsoportok szolgáljanak a megbeszélések kereteiként. Kiindulásul a csoport megvitathatja a körében valószínűleg felmerülő problémákat, majd a vezetőségtől kérnek választ félelmeikre. Amikor komoly szervezeti változásokra van kilátás, a vezetőség külső konzultánsokat is felkérhet segítségül az egyes kérdések megoldásához.

Részvétel a döntésekben

Annak a követelménynek, miszerint mindannyiunknak ki kell vennünk a részünket a változás által keltett problémákból, fontos következménye az, hogy mindannyiunknak meg kell adni a részvétel lehetőségét annak eldöntésében, hogyan reagáljunk a változásra.

Ez a részvétel természetesen nem jelenti azt, hogy minden egyes személynek (pl.: egy könyvtári dolgozónak vagy egy oktatónak a könyvtárosképző intézményben) meglegyen az a joga, hogy megvétózhassa azt, amiben mások már egyetértettek.

A részvétel azt sem jelenti, hogy 100%-os egyetértés jön létre a megfelelő akciókat illetően. Nagyon valószínű, hogy a személyzet néhány tagja alternatív megoldások mellett fog érvelni, és annak kell döntenie az egyik vagy másik megoldás mellett, aki a felelősséget viseli a csoport vezetéséért.

A megbeszélésekben való részvétel azonban szükséges ahhoz, hogy teret nyerjen az a gondolat, hogy a változás mindenkit érint, s amit egyiktől megkövetelnek, azt másoktól is megkövetelik, és senki sem vonhatja ki magát a változás alól.

Elismerés

A vezetéstudományi kutatások megállapítják, hogy az embereket gyakran elmarasztalják azért, ami nem sikerült nekik, de ritkán dicsérik meg azért, amit elértek. Változások idején különösen fontos, hogy elismerjük az emberek meglévő képességeit, és hogy feltárjuk, hogy mindebből mi tartja meg érvényét – esetleg fontosabbá is válik –, az új helyzetben.

Az emberek meglevő képességeinek elismerése csak egyik formája az elismerésnek: ugyanilyen fontos a bennük rejlő adottságok elismerése. Láttuk, a változás egyik fő áldozata az illető önbecsülése, – az új képességek és adottságok felfedezése pedig erősítheti az önbecsülést!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A személyzet felkészítése

Teljesen irreális dolog azt várni az emberektől, hogy fogadják el az új dolgok, új elvárások szükségességét, ha nem készítjük fel őket megfelelően. Az átképzés és a személyzetnek a szervezeten belüli új feladatokra való felkészítése alapvető fontosságú. A képzés új készségeket nyújt, amelyeken az önbecsülés új érzése épülhet ki, és – azáltal, hogy az embereknek önbizalmat ad új feladataik végrehajtásához –, újra kialakíthatja biztonságérzetüket.

Záró megjegyzések

Ha a változás kilátásait félelemmel szemléljük, az új követelményeknek megfelelő új rendszerek kialakításához nem lesz elég hajtóerőnk. Ehelyett tevékenységünk társadalmi relevanciája egyre csökken. A társadalom továbbra is változni fog körülöttünk, aminek az lesz a következménye, hogy az általunk őrzött értékeket régimódiaknak és feleslegesnek fogják tartani, intézményünk pedig, amelyben dolgozunk, el fog tűnni.

Változásra a szervezetek minden fajtájában, minden társadalomban szükség van. Sosem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az emberek a változás erjesztői. Ha a nemzeti struktúrákat hagyományos formáikban megmerevítjük, ha a társadalmi körülmények nem ösztönzik a változást, ha nehéz az új eljárásokat bevezetni, akkor a változtatásra törekvők komoly, leküzdhetetlennek tűnő akadályokba ütközhetnek.

A történelem azonban azt sugallja, hogy az akadályokat le lehet küzdeni. Ha megértjük a változás folyamatát és a vele kapcsolatos problémákat; ha olyan szakemberként dolgozunk, aki el van szánva a változás időszakának túlélésére; s mindenekelőtt: ha hiszünk annak értelmében, amit csinálunk, akkor sokat elérhetünk, és bizonyíthatjuk, hogy értékei vagyunk annak a megváltozott társadalomnak, amelyben tevékenykedünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A SZEMINÁRIUM ELŐADÁSAIBÓL a

35. évfolyam
1988. áprilisi számában
megjelentek:

McKEE, B.: A források; fajtáik és fejlődésük
BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Az állományalakítás oktatási kérdései.
McKEE, B.: Hálózatok; rendszerek és tervezésük
USHERWOOD, B.: Megjegyzések a vezetéstudomány helyéről a könyvtárosképzésben
SZEPESVÁRY Tamás: A könyvtárvezetés oktatásának kérdéséhez
DOSA, M.: A könyvtárosok és információs szakemberek felkészítéséről egy amerikai megközelítésben

A SZEMINÁRUMRÓL a *Könyvtáros*

37. évfolyam 7. szám
1987. júliusi,

37. évfolyam, 9. szám
1987. szeptemberi számaiban

FÜLÖP Géza: A könyvtáros- és informatikusképzés Magyarországon
Magyar-brit könyvtárosképzési szeminárium
BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Elmélkedések egy tanácskozás ürügyén
PAPP István: Visszapillantás az angol-magyar könyvtárosképzési szemináriumra

című írások jelentek meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS NAGY-BRITANNIÁBAN

MARGARET REDFERN

A Nagy-Britanniában működő tizenhat könyvtári és tájékoztatástudományi képző intézmény alapvető feladatai megtalálhatók a vonatkozó címjegyzékekben, de hiányoznak belőlük azok a hatások, amelyek érik őket, s az ebből adódó különbségek célkitűzéseikben és tevékenységükben. Ebben az előadásban megkísérlem összefoglalni ezeket a hatásokat és megvilágítani a különbségeket. Más foglalkozási ágakhoz hasonlóan a könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek nappali képzése is kezdeti – gyakran a könyvtárban végzett munka mellett látogatott – technikai, illetőleg szaktanfolyamokból nőtt ki, az egy-két éves nappali tanfolyamokon keresztül az első felsőfokú diplomát is adó hároméves képzési formáig. Ezzel a fejlődéssel együtt szaporodtak a posztgraduális tanfolyamok, a magasabb kvalifikációt nyújtó formák és továbbképző programok is. A könyvtáros- és informatikusképzés valamennyi kurzusa arra irányul, hogy növelje a könyvtári és tájékoztatási szervezetekben dolgozó, felkészült szakemberektől megkívánható ismereteket, fejlessze attitűdjüket és készségeiket.

Miután a könyvtári és tájékoztatástudományi képző intézetek a felsőoktatási rendszer részét képezik, ki vannak téve a kormányzat befolyásának: az oktatási kiadásokkal kapcsolatos általános politikának, vagy bizonyos szakmák fejlesztésére vonatkozó országos programoknak. Az a körülmény, hogy hét képző intézmény egyetemen, kilenc politechnikum vagy más felsőoktatási intézmény keretében működik, máris jelzi a legnyilvánvalóbb hatásokat és különbségeket. Az egyetemek mindig is nagyfokú szabadságot élveztek a kurzusok tartalmának megtervezésében és kidolgozásában az egyetem tudományos légkörének megfelelően, az oktatómunkára kiszemelt tanári kar pedig hozzáidomult az intézmény színvonalához és elvárásaihoz: a könyvtári és informatikai tanszékeknek tartaniok kellett a magas színvonalat a kibocsátott hallgatók, a tanárok kutatása és publikációi tekintetében. Az egyetemek keretében működő tanszékek közül sok hosszú időre visszatekintő függetlenséggel rendelkezik, és tanszék vagy intézet formájában mint az egyetem szakmai szervezeti egysége működik. A Strathclyde-i Intézet „átköltözése" az egyetem közgazdasági intézetébe és átkeresztelése tájékoztatástudományi tanszékké a mai tendenciát jól illusztrálja: a könyvtári és tájékoztatástudományi képzés más, az információszervezéssel, számítástechnikával vagy kommunikációval kapcsolatos egyetemi stúdiumokkal szövetkezik. Ezek az új kapcsolatok nem pusztán szervezeti racionalizálásból vagy a pénzforrások csökkenéséből fakadnak, hanem néhány esetben átgondolt választás eredményei: az információkezelési szakismereteket a munkaadók jóval szélesebb körben kívánják értékesíteni. Mindennek a tanszéki gárdára gyakorolt hatása figyelemre méltó: a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások gyakorlatához kötődő tapasztalataikat, ismereteiket és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

elkötelezettségüket új összefüggésekben kell értelmezniük és alkalmazniuk, együttműködve új kollégáikkal a tantervek kidolgozásában, s tekintettel a tantervi minősítő bizottságokra, valamint a hallgatókra. Az egyetemek anyagi forrásai évtizedről évtizedre növekedhetnek vagy leapadhatnak, s ki vannak téve a politika befolyásának; változékony társadalmi légkörben ez valószínűleg bomlasztó hatású, egy stagnáló társadalomban viszont az egyetemek könnyen túlságosan önelégültté válhatnak. Jelenleg Nagy-Britanniában sok példa van rá, hogy komoly mértékben csökkentik az egyetemeknek nyújtott támogatást, és arra késztetik őket, hogy kutatásaikhoz szerezzenek külső forrásokat, emeljék fel a tandíjakat stb. Sok tanszéken előfordul, hogy csökkentik az oktatók létszámát, de a könyvtári és tájékoztatástudományi intézetek egyelőre tartják magukat.

A politechnikus szak keretében működő könyvtári és tájékoztatástudományi intézeteknek is számolniuk kell az országos oktatáspolitikával, minthogy őket is közpénzekből tartják fenn. A könyvtári és tájékoztatástudományi kurzusokat egy országos testület (Council for National Academic Awards: CNAA) hagyja jóvá, és egyetemi szintűnek tekinti őket. Az országos felsőoktatási tanácsadó testület (National Advisory Body for Higher Education) befolyása is érvényesül: ez figyelemmel kíséri és bizonyos fokig ellenőrzi is a kurzusokra való felvételi követelményeket. Nagy szerepe volt abban, hogy csökkentették néhány politechnikumon a felvehető hallgatók számát; ennek következtében az érintett intézetekben az oktatói létszámot is csökkenteni kellett. Bár a hetvenes évek végéig főként a politechnikumokon működő intézetekben folyt a könyvtáros egyesületi névjegyzékbe vételhez szükséges vizsgákra felkészítő nappali képzés, a posztgraduális, valamint a 3-4 éves, egyetemi diplomát nyújtó könyvtárosképzés koncepciója a hatvanas évek vége felé született meg. Ez utóbbi kurzusokon szerzett képesítést elismerte a CNAA, ami azt jelentette, hogy az intézetek politechnikumi szervezeten keresztül felelősséggel tartoztak ennek a testületnek, csakúgy, mint a szakmának, a könyvtáros egyesületen keresztül. Mindez figyelemreméltó következményekkel járt a kurzusok tartalmára és lebonyolítására nézve. Lehetséges volt megtartani a könyvtáros egyesület által központi jelentőségűnek tekintett elemeket (katalogizálás, osztályozás, bibliográfia, könyvtárvezetés), de beágyazva őket a társadalmi-politikai összefüggésekbe. Lehetőség nyílt közös stúdiumok tervezésére (ez a forma már bevált az egyetemeken) az idegen nyelvi képzés kiterjesztésére, a kutatásmódszertan oktatására, a rendszerelmélet tanulmányozására. Így hát azok a korábbi kurzusok, amelyek a könyvtáros egyesület vizsga útmutatói nyomán fejlődtek ki, mára a felsőfokú szakképzettség első szintjét jelentő képzési formák igen változatos kínálatává nőtték ki magukat. Erre a fejlődésre, az egyik legfontosabb befolyást maguk a könyvtári és tájékoztatástudományi oktatók gyakorolták, akiknek többsége hosszú ideig dolgozott könyvtárakban és a könyvtáros egyesület vizsgáin szereztek szakképzettséget.

A könyvtári és tájékoztástudományi képzésre hatással van a könyvtári és információs szolgáltatások tanácsa (Library and Information Services Council – LISC; korábban könyvtári tanácsadó bizottság, – Library Advisory Council), amely fontos szakmai ügyekben az oktatásügyi minisztérium tanácsadó szerve. A tanács 1981-ben kezdett foglalkozni könyvtári-informatikai képzéssel, és 1985-ben külön dokumentumokat terjesztett elő az alapképzésről és a továbbképzésről. Az iskolai könyvtárakról szóló jelentésében magától

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

értetődően vetette fel a megfelelő munkaerő kiképzésével összefüggő kérdéseket is. Ugyancsak elkerülhetetlen volt, hogy a LISC a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások jövőbeli fejlesztésével foglalkozó más jelentéseiben erős hangsúlyt helyezzen a szükségessé váló új készségekre és eljárásokra. Nyilvánvaló, hogy az információrobbanás és a vele járó technika megkérdőjelezte a létező könyvtári és tájékoztatástudományi kurzusokat, és újabb, alkalmasabb kurzusokat követel. A brit könyvtári és tájékoztatástudományi képzésről készített jelentés (1986) megjelölte az általános trendeket, úgymint: a tájékoztatási szolgáltatások növekedése; az információs technológia folyamatos hatása; egy még inkább kereskedelmi szemlélet kívánalmai; a szorosabb együttműködés igénye. Rámutatva a szélesedő munkaerőpiacra és az információközvetítők változó szerepére, a jelentés igyekszik a helyes mederbe terelni a könyvtári és tájékoztatási szolgátatásokról szóló gondolkodást. Ha mindezeket a tényezőket odatesszük a társadalmi nyomás mellé, amely a szolgáltatásokra való fogyasztói visszacsatolást ösztönzi, és tekintetbe vesszük a sok területen tapasztalható, lassú, de kitartó deprofesszionalizálódási folyamatot, az ember eltöprenghet azon, hogy vannak-e s miféle közös vonásai a tizenhat különböző képző intézményben folyó könyvtári és tájékoztatástudományi képzésnek.

A tantervek kidolgozásával, a könyvtári és tájékoztatási ismeretekkel mint tudományággal részletesebben a szeminárium más előadásai foglalkoznak. Itt is meg kell azonban említeni, hogy talán a legjelentősebb és legkoherensebb koncepció a szolgáltatások használóközpontúságának koncepciója. Sok képző intézet egyetért abban – és a könyvtári szakirodalom is ezt erősíti meg –, hogy ma már nem „technikai" szakemberek képzése a feladatuk, akik képesek és készek bizonyos eljárások elvégzésére. Olyan szakemberek kinevelésére törekszenek, akik meg tudják tervezni, ki tudják fejleszteni és kézbe tudják adni a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokat. Ehhez különféle információs készségek szükségesek, s közülük egyik vagy másik hangsúlyozása eredményezi az egyes kurzusok közötti különbségeket. Nem létezik egy olyan munkamegosztás, hogy az egyetemek oktatják ezt, a politechnikumok pedig azt, de az igen, hogy egyes témákkal és problémákkal az egyik intézetben igen, a másikban nem foglalkoznak. Példának okáért a „multi-kulturális" problémakör minden könyvtári és tájékoztatási szolgálat szempontjából rendkívül fontos, mivel a kulturális gátak igen sok formában léteznek az egyének, csoportok, intézmények és kommunikációs csatornák között. A hangsúly változó, de a téma helyet kap a doktori fokozatra felkészítő kurzusokban is (pl. Leeds) és néhány más intézményben a posztgraduális képzésben is. A hátrányos helyzetű rétegek problémáit széles körben tárgyalta és dokumentálta a szakirodalom, és a nekik szóló szolgáltatások önálló szakterületként jelentkezik.

Fel lehetne sorolni egy sor témakört, amelyet egyes képző intézetek saját specialitásuknak tekintenek; sok esetben ezek a súlypontok egyes oktatók tapasztalatait, illetve kutatási érdeklődését tükrözik. A különbségek olyasmikben is jelentkeznek, hogy az intézet rendelkezik-e vagy sem erős kutatási csoporttal, súlyt helyez-e vagy sem a kutatóképzésre, folytat-e levelező oktatást, alkalmazza-e a feladatközpontú oktatási módszereket stb. Különbség adódik abból is, hogy hol mekkora hangsúlyt helyeznek a szakmai gya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

korlatra vagy az előzetes szakmai tapasztalatokra. A trendek nem mutatják a képzés integrációját a gyakorlattal; ezt racionális, gazdaságossági okokkal magyarázni lehet, de sokan ellenzik.

Jelenleg a könyvtári és tájékoztatástudományi kurzusokban valamely egyéb szakterület, mint például az üzleti és az ipari élet, a szociológia, a tájékoztatástudomány hangsúlyos megjelenését figyelhetjük meg, még akkor is, ha könyvtártanként hirdetik meg. Valószínű, hogy a jövőben több kurzus fog esni a kommunikációs ismeretek vagy a tájékoztatási rendszerek címkéje alá, mivel sok tanszékre nyomást gyakorolnak annak érdekében, hogy erőforrásaikat osszák meg más tanszékekkel, és a tájékoztatási modulokat a stúdiumok egy általánosabb keretében fejlesszék ki. A moduláris tanulmányok elvét egy ideig ellenezték, de most divatban van; ez megkönnyíti, hogy a kötelező kurzusokat a hallgató több tanszékről „kártyázza össze". Arra ösztönöznek bennünket, hogy a hallgatók felvételénél tekintsünk el a hagyományos követelményektől (pl. vegyünk fel olyanokat is, akiknek nincs felsőfokú képzettségük valamely más szakterületen, vagy idősebbeket, akik át akarják képezni magukat); ezt megkönnyítik a moduláris stúdiumok, csakúgy mint a munka mellett folytatott, nem teljes idejű tanulmányok. Mintha egy ciklus jelentkezne: először a munka melletti képzéssel indultunk, aztán elvetettük, és a nappali képzést népszerűsítettük; újabban azonban azt tapasztaljuk, hogy az emberek – anyagi okokból – csak a munka melleti tanulást hajlandók vállalni.

A könyvtári és tájékoztatástudományi képzésről nem eshet szó a továbbképzés említése nélkül. A továbbképzés szükségességét ugyan elismerik Nagy-Britanniában, de pénzt nem adnak rá. A képző intézetek, a könyvtáros egyesület, az Aslib (Association of Special Libraries and Information Bureaux) és a tájékoztatástudományi szakemberek intézete (Institute of Information Scientists) indít egynapos vagy háromnapos, esetleg hat délutánt igénybe vevő tanfolyamokat, de ezek csak nagyon korlátozott igényt elégítenek ki. Ez idáig nem sikerült elfogadtatnunk, hogy a munkahelyről való fizetett távollét a tartalmas továbbképzési programok tervezésének lényegi eleme, vagy hogy a továbbképzésben való részvétel minden szakképzett könyvtárosnak személyes és szakmai kötelezettsége legyen.

Nagy-Britanniában egy további tényezőt is megjelölhetünk, amely véleményem szerint némiképpen módosítani fogja a könyvtári és tájékoztatástudományi képzés tartalmát; ez pedig az információs tanácsadó szolgálatok, az információs ügynökök léte. Bár egyelőre kifejletlen, nem egységes csoportot képeznek, nincs messze az az idő, amikor a nem közpénzekből fenntartott, s nem is valamely szervezet keretében működő, önálló vállalkozásként jelentkező információs szolgáltatás etikai kérdéseit meg kell vizsgálnunk, és fel kell készülnünk rá a tanszékeken.

Ahogy az oktatói gárda jellege változik (kevesebb konkrét könyvtári tapasztalat, nagyobb kutatási-felsőoktatási háttér), s ahogy a tanszékek helye változik az anyaintézményen belül (beolvadás nagyobb intézetekbe vagy összekapcsolódás a számítástechnikai stúdiumokkal), a kurzusok tartalmának is szükségszerűen meg kell változnia. S akkor megint csak a gyakorlatban dolgozó szakemberek feladata lesz, hogy figyelemmel kísérjék az oktatás folyamatát és – amennyire csak tudnak – hassanak rá.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS RENDSZERSZEMLÉLETŰ MODELLJE

PÁLVÖLGYI MIHÁLY

Az eltelt két-három évtizedben a társadalmi, technológiai fejlődés következtében jelentősen megváltoztak a könyvtár, könyvtáros és információs szakember szerepével kapcsolatos igények, követelmények, nem is szólva a konkurens szolgáltatások megjelenéséről.

A társadalmi és technológiai kihívásra a könyvtáros és információs szakemberképzés megfelelő választ próbál adni. Az 1980-as évek elején fordulatot jelentett, hogy bevezettük a felsőoktatás új tanterveit, átfogalmaztuk a célokat és feladatokat, az új követelményeknek megfelelően módosítottuk a tananyagot. Figyelmünket elsősorban a tartalmi kérdésekre összpontosítottuk: az egyes tantárgyak tartalmát jelentősen módosítottuk, mint például az osztályozását, az információkereső technika és a könyvtárvezetés elnevezését; módosítottunk az egyes tantárgycsoportok arányán; új tárgyat is bevezettünk, mint az informatikai alapokat.[1.,2.,3.] Egy fontos kérdéscsoportot azonban nem világítottunk meg eléggé, nevezetesen azt, hogyan lehet felismert szükségletek, igények alapján megfogalmazott célokat (a szükséges ismeretek, készségek, képességek megszerzését) elsajátíttatni. A könyvtárosképzés és továbbképzés metodikája, a taneszközök rendszere egyaránt hiányos, sok tárgy oktatásához az alapvető segédeszközök is hiányoznak. A központi erőfeszítések mellett nagy súly nehezedik az oktatókra, akik sok energiát, időt fektetnek abba, hogy tárgyuk módszertani, eszközfejlesztő problémáira megoldást találjanak. Ugyanakkor ezek az erőfeszítések gyakran koordinálatlanok, és hiányzik a tudományos igényű megközelítés, más tudományok már elért eredményeinek felhasználása a pedagógiai, vezetéstudományi, rendszerelméleti megalapozottság.

A könyvtárosok oktatásával szembeni jogos igényeket csak úgy tudjuk hatékonyan kielégíteni, ha az extenzív szakaszt felváltja az intenzív, ha a megfelelő elhelyezési, tárgyi, személyi feltételek biztosítása mellett érvényesül a rendszerelmélet, a magas fokú szervezettség, vezetés és fejlesztés.

Az oktatástechnológia – modern értelmezése – olyan rendszerszemléletű folyamatot jelent, mely az oktatási programok tervezésére, bevezetésére, értékelésére irányul, s amelynek középpontjában a tanulási eredmények állnak. *Clow* és *Cochrane* tömör megfogalmazásában, az oktatástechnológia „a tanulás és tanítás szkeptikus és rendszerszemléletű vizsgálati módja, az oktatás racionalizálásának problémamegoldó megközelítése"[4.]

A könyvtárosképzés oktatástechnológiai szemléletű fejlesztésére az indíttatást a *Gombocz* ösztöndíj keretében a szerzőnek az 1982/1983-as tanévben a Kent State University Könyvtártudományi tanszékén való tartózkodása, illetve tanulása adta.[5.] Az ezzel kapcsolatos elméleti alapok és alkalmazások megismerése után az 1983/1984. tanévtől kezdve a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán több tárgy oktatásában

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vettük figyelembe az oktatástechnológia átfogó és részletes megállapításait. Ezekről a kutatásokról már több tanulmányt tettünk közzé.[6.,7.,8.]

A modellek összehasonlító elemzése

A korszerű oktatástechnológiai szemlélet bevezetése a könyvtárosképzésben az 1960-as években kezdődött. Ebben nagy szerepe volt a Journal of Education for Librarianship című folyóiratnak, melyet 1960 óta az Association of American Library Schools (Amerikai Könyvtárosképző Iskolák Szövetsége) ad ki, s amely kifejezetten a képzési, oktatási célok, feladatok, módszerek, eszközök és modellek kérdéseivel foglalkozik. Újabban az Education for Information (Nagy-Britannia) folyóirat hasonló funkciót tölt be.

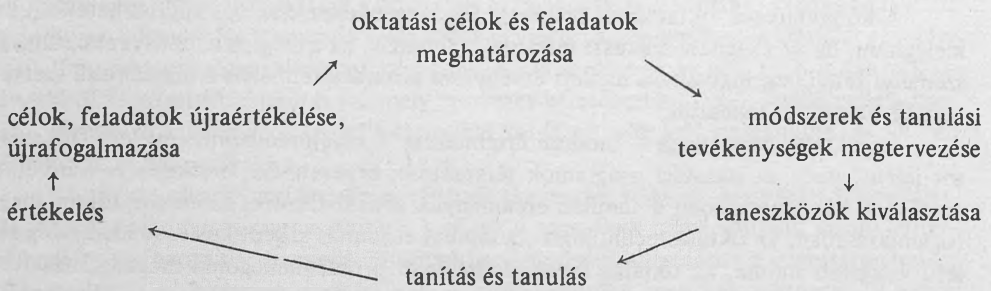
Az oktatásfejlesztés rendszerszerű megközelítésének hagyományos példája az amerikai könyvtárosképző intézményekben 6-7 évenként végrehajtott akkreditációs vizsgálat, mely a következő fő területekre koncentrál:[9]

- az oktatási program céljai és feladatai,
- tantárgyi program,
- oktatók,
- hallgatók,
- irányítás, ügyintézés, pénzügyi-gazdasági támogatás,
- elhelyezési körülmények, eszközök és berendezések.

Minden egyes fejezet a tényadatok feltárásából és az önértékelési kérdésekre adott válaszokból áll. Egy-egy jelentés 200-300 oldalas, és jó alapot jelent a továbbfejlesztés számára is.

Az 1977-ben közzétett *Walker-Montgomery*-modell egyike a könyvtár- és tájékoztatástudományban alkalmazott első átfogó ciklikus programfejlesztési modelleknek.[10]

A következő fő tényezőket foglalja magában:

Nagy jelentőségű a *Kazlauskas*-féle modell, amelyet 1981-ben publikáltak[11] azzal a céllal, hogy alapelveket és bőséges példaanyagot szolgáltassanak a könyvtárosképzés, továbbképzés és használóképzés számára. Kazlauskas már egy új munkakör, az oktatástechnológus szemszögéből vizsgálja az oktatási programok szervezésével, tervezésével, le-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

bonyolításával és értékelésével kapcsolatos teendőket. A modell a következő tényezőket fogja át:

- előzetes elemzés (szükségletek, az elsajátítandó ismeretanyag természete, tanuláselméleti vonatkozások, a hallgatók jellemzői,
- az oktatási célok és teljesítményfeladatok meghatározása,
- oktatási terv készítése (a tanulási környezet megteremtése, az alkalmazott módszerek és a szükséges taneszközök kiválasztása, beszerzése vagy gyártása),
- az oktatási folyamat értékelése, elemzése, átértékelése a hatékonyság és a költséghatékonyság szempontjából,
- az oktatástechnológiai folyamat bevezetése a gyakorlatban, az eredmények, tapasztalatok cseréje, terjesztése.

Kazlauskas modellje sokban emlékeztet a Walker-Montgomery-modellre, azzal a pozitív különbséggel, hogy fő tényezőként említi az előzetes elemzést.

Mary K. *Biagini,* a Kent State University Könyvtártudományi tanszék dékánjának rendszerszemléletű könyvtárosképzési modelljében a programtervezés lépései a következők:

- problémaelemzés, a szükségletek felmérése,
- a célok megfogalmazása, (a szükségletek elemzése alapján),
- a célok rangsorolása, fontosságuk szerint,
- a feladatok megfogalmazása a célok alapján,
- stratégiák kialakítása (akcióterv- alternatívák) annak érdekében, hogy a megfogalmazott feladatokat végre lehessen hajtani,
- a stratégiák (akcióterv) bevezetése,
- folyamatos és összegző értékelés.

A franciák is hozzájárultak a modellalkotáshoz. 1983-ban a legnagyobb francia könyvtáros egyesület, az ADBS (Association des Documentalistes et Bibliothecaires Specialises) indítványára ad-hoc munkacsoportot hoztak létre „A könyvtárosképzés módszertana" elnevezéssel.[12] Nem egy a-priori pedagógiai rendszerre építettek, hanem a gyakorlat konkrét tapasztalatai alapján igyekeztek érvényes alapelveket megfogalmazni, mint például: a globális cél- és feladatrendszer megfogalmazása során figyelembe kell venni a könyvtáros szakma kettős arculatát (azt a tényt, hogy az elméleti ismeretek és a gyakorlati technikák összefonódnak); a könyvtáros ismereteket integrált formában kell oktatni, (lehetőleg kerülni kell a túlzott tantárgyakra szabdalást) mivel az információkezelő technikák egymástól mereven nem választhatók el, azok a gyakorlatban elszakíthatatlan módon összefüggnek.

R. B. *Zaaiman* a tanrend-tervezési ciklus fő tényezőit a következőkben látja:[13]

- helyzetelemzés,
- oktatási célok,
- tanulási gyakorlat,
- tanulás tartalma,
- tanulási alkalmak,
- értékelés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

E modellben figyelemre méltó a tanulás előtérbe állítása.

Újabban Clow és Cochrane tett kísérletet az oktatástechnológiai rendszerelmélet alkalmazására a használóképzés és könyvtárostovábbképzés terén.[14.]

A modell fő tényezői a következők:

A modellt felhasználják különböző ismeretanyagokat átfogó oktatócsomagok készítésére. Eközben a következő lépéssort kell bejárni:

- a háttéradatok ismertetése,
- az oktatócsomag létrehozásának szükségességét indokló tényezők,
- célpopuláció (felhasználók köre) és az előzetes követelmények,
- célok és feladatok megfogalmazása,
- az oktatócsomag tartalma,
- oktatási, tanulási módszerek,
- taneszközszükséglet,
- a hallgatói teljesítmény értékelési eljárásai,
- az oktatástechnológiai folyamat bevezetése,
- a modell értékelése,
- összefoglaló megjegyzések, lehetséges problematikus esetek.

A fent ismertetett oktatástechnológiai modellek mellett, főleg az egyes tárgyak oktatásában fontos szerepet játszik a problémamegoldó modell. Mary K. Biagini a probléma-elemzés logikai sorrendjét leíró oktatási segédletében ezt a következők szerint állapítja meg:[15.]

- a probléma meghatározása, terjedelme,
- a probléma természete, mi vezetett a jelenlegi problémához, az okok vizsgálata (ok-okozati összefüggések feltárása),
- a probléma hatásai (súlya, hatósugara),
- a probléma elemzése, az egyes tényezők feltárása,
- megoldási stratégiák („mit lehet tenni?", hogyan lehet megoldani a problémát?),
- a megoldások elemzése (hatásos-e, mik a lehetséges következmények?).

A problémamegoldó modellben kétfajta struktúra létezik: a makrostruktúra (mely a fenti hat lépést foglalja magában), a mikrostruktúra az alkalmazott műveleteket jelenti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és a következőket foglalja magában: észlelés, érzékelés, megfigyelés, felismerés, emlékezés, ismeretreprodukálás, megértés, értelmezés, meghatározás, konkretizálás, absztrakció, osztályozás, felosztás, kiegészítés, individualizálás, generalizálás, összehasonlítás, analógia, összefüggések feltárása, analízis-szintézis, értékelés.

Végül szervezési-vezetési szempontból figyelemre méltó az oktatásvezetési-szervezési modell[16], mely a következő tényezőkből áll:

- a helyzet, probléma elemzése, feltárása, előzetes követelmények,
- az oktatási célok és feladatok megfogalmazása,
- a tanulási és munkafeltételek biztosítása (elvi feltételek: előírások, információk, ismeretek áramlása), személyi és anyagi, technikai, elhelyezési feltételek megteremtése,
- a tanulói tevékenységek megtervezése, megszervezése a feladatok folyamatos, optimális végrehajtása érdekében,
- a racionális szervezeti struktúrák és a tanulási, a gyakorlási és munkaformák biztosítása,
- az információs rendszer kialakítása (ismeretek, vélemények áramlása, tanszéki értekezletek, konzultációk stb.) az informált döntéshozatal érdekében,
- a folyamatos fejlődés biztosítása, az alapvető tevékenységek állandóságának, biztonságos egyensúlyának megőrzése úgy, hogy közben nyitott csatornák legyenek az új eszmék, elképzelések, követelmények, vélemények, változások befogadására,
- a végrehajtás szabályozása, ellenőrzése, értékelése, a folyamatok mérhetősége alapján,
- az oktatásvezetés képzettségének fejlesztése, módszereinek tökéletesítése, (önművelés, képzés, továbbképzés által); a társadalmi és szűkebb környezet által felkínált együttműködési anyagi-tárgyi-személyi lehetőségek ésszerű és eredményes kiaknázása,
- az oktatási szervezet képviselete, kapcsolatainak biztosítása.

A fenti modellek szintézise segítségével megfelelő választ tudunk adni a könyvtáros és információs szakemberképzéssel szembeni társadalmi és technológiai kihívásra. A modellben feltárt tényezőket gondosan tanulmányozni kell, és súlyuknak megfelelően figyelembe venni.

A szintetizált modell a következő lépésekből áll:

- probléma, igény, szükséglet és tendenciaelemzés,
- az adott oktatási program tartalma, a tananyag követelményei,
- a személyi tényező elemzése,
- az általános célok megfogalmazása, a teljesítményfeladatok meghatározása,
- oktatástervezés,
- vezetési terv, hasznosítás, eredmények terjesztése, cseréje.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Probléma, igény, szükséglet és tendenciaelemzés

E lépés során minden, az adott oktatási program bevezetését indokló, arra hatást gyakorló tényezőt elemezni kell és szembesíteni mindazon társadalmi, gazdasági, politikai, oktatási és technológiai tendenciákkal, amelyek hatást gyakorolnak a könyvtáros és információs szakember szerepére. Figyelemre méltó e vonatkozásban *Cronin* provokatív cikke,[17] mely 13 olyan kérdést sorol fel, amelyben alapvető változtatásokra van szükség a könyvtár- és tájékoztatástudományi képzésben (pl. a történelmi visszapillantó szemlélet elégtelensége, az oktatási pluralizmus és szakmai szétszóródás, az állandó továbbképzés szükségessége, az információs technológia tudomásulvétele stb.). A legtöbb tanulmány kiemeli az információs forradalom következményeként az információtechnológiai ismeretek oktatásával kapcsolatos alapvető változásokat.[18]

Pontosan ismerni kell a könyvtáros-információs szakember szerepeit, és ehhez kell kidolgozni a szükséges ismereteket, készségeket, képességeket, és el kell készíteni ezek jegyzékét.[19]

A helyzetelemzés, a trendtanulmányok elvégzése az első, alapvető lépés az oktatástechnológiai folyamatban.

Az adott oktatási program tartalma, a tananyag követelményei

Át kell tekinteni az oktatni kívánt tárgy, téma sajátos mennyiségi, minőségi, szerkezeti tényezőit, és az ezekből adódó teendőket. Meg kell állapítani az előzetesen megkívánt ismeretek körét, a megtanulandó ismeretek és készségek hierarchiáját, meg kell fogalmazni a tananyag elsajátításával kapcsolatos magatartásfeladatokat.[20]

A személyi tényező elemzése

A. A képzésben, továbbképzésben, használóképzésben részt vevők jellemzői: életkor, nem, előzetes tanulmányi és munkatapasztalat, könytárhasználati készség, tanulási és megismerési stílus, motivációs szint, intellektuális képesség, társadalmi és anyagi háttér, cél, elképzelés.

E tanulói, hallgatói jellemzőket vizsgálva, nagyon eltérő, heterogén kép alakul ki akár egyes évfolyamokat, akár egyes csoportokat vizsgálnak. Az oktatás érettségét bizonyítja, ha a tanulói jellemzőket és igényeket a képzési programban integrálni tudják már a feladatkijelölések, módszerek és taneszközök megválasztása során.

B. A képzésben részt vevő oktatók, tanárok, gyakorlatvezető könyvtárosok stb. jellemzői. A szakirodalom viszonylag sokat ír erről, de az eddigi modellekben nem kapott megfelelő helyet. Az amerikai akkreditációs vizsgálatok[21] foglalkoznak standardok kialakításával e szerepkörrel kapcsolatban, megfogalmazzák a szükséges kompetenciákat az egyes oktatók és tanszékek szintjén. Az oktatók külső értékelése, illetve a belső önértékelés fényt deríthet mind a pozitívumokra, mind a negatívumokra, és meghatározhatja a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

fejlesztés irányait, teendőit. Olyan kérdéseket kell itt elemezni, mint az oktató szakismerete, munkatapasztalata, tanulási és kognitív stílusa, motivációs szintje, ambíciója, életkora, társadalmi és szociális helyzete és újabban (az információs forradalommal összefüggésben) információtechnológiai készsége.

A koegzisztencia pedagógiai pszichológiai elve értelmében[22] egy adott személy esetében e jellemzők nagyon eltérőek lehetnek, de az oktatói kollektíva szintjén – megfelelő kiválasztással – biztosítható az egyensúly, a munkatársak erényeire épülő program megfogalmazásának lehetősége.

Az általános célok és a teljesítményfeladatok megfogalmazása

A. Az általános célok megfogalmazása az előzetes elemzés alapján lehetséges. Az átfogó céloknak azokat az eredményeket kell tükrözniük, melyeket a tanulóktól az oktatás végére elvárunk. A céloknak tükrözniük kell az igény és követelményfelmérések eredményeit, és alkalmazkodni kell a könyvtáros és információs szakma „megrendeléseihez".

B. A teljesítményfeladatok megfogalmazása közvetlenül a célokból következik. Egyes hazai szerzők – például *Vári* – a teljesítményfeladatokat mérhető céloknak nevezik.[22] A teljesítményfeladatok szerepe a teljesítményképes tudás (ismeretek, készségek, képességek) kialakításában elvitathatatlan. Minden egyes tantárgy, témakör vonatkozásában fontos a modern taxonómiai szemléletnek megfelelő feladatrendszer kimunkálása. Eközben a hangsúlyt a személyiségfejlesztésre, a kognitív követelmények teljességén (emlékezetfejlesztés, megértés, alkalmazás, magasabbrendű műveletek) belül az értékelő kritikai gondolkodásra, problémamegoldásra, kreatív gondolkodásra kell helyezni.[23]

A feladatrendszer kimunkálása során tekintettel kell lenni a pedagógiai és vezetéstudományi elvekre: a tanuló legyen birtokában a feladat megoldásához szükséges ismereteknek, készségeknek; értse meg a feladat lényegét, a feladatban rejlő problémát; ismerje a feladat megoldásához vezető módszereket és technikákat; álljanak rendelkezésére a szükséges eszközök, feltételek, körülmények, idő, szervezeti keretek, módszerek; a feladat mennyisége legyen optimális; megoldását rövid időn belül kövesse ellenőrzés, értékelés, megerősítés; ehhez kapcsolódva a feladat megoldása legyen mérhető, megfigyelhető. Végül: a feladat megoldása során mindvégig biztosítani kell a megfelelő motivációs szintet.

Oktatástervezés

A célok, feladatok, teljesítménykövetelmények megfogalmazása után kezdődik a programtervezés, a konkrét program szervezése. Ennek során össze kell vetni a tényleges hallgatók preferenciáit (tanulási stílusát, auditív-vizuális preferenciáját stb.) a meglevő eszközökkel, módszerekkel. Biztosítani kell a megfelelő elhelyezési, technikai feltételeket, időkereteket, szervezési formákat és módszereket. Gondoskodni kell az észlelés, kommunikáció szempontjából legmegfelelőbb taneszközök áttekintéséről, beszerzéséről, illetve

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

gyártásáról. E tekintetben az első lépés a rendelkezésre álló taneszközök minél szélesebb körű áttekintése, melyre magyar viszonylatban is vannak példák.[24,25]

Fontos, hogy az önálló, a kiscsoportos és a frontális tanulási formák helyes arányait megtaláljuk.

Értékelés

Tervet kell kidolgozni a programhatékonyság mérésére. Az értékelést különböző szinteken kell megtervezni:

- elérték-e a hallgatók a kitűzött célokat, feladatokat? megfelelnek-e a kitűzött követelményeknek? (ha nem, miért nem?)
- költséghatékony-e a program?
- hogyan értékelik a hallgatók a programot?

Az értékelés kritériumait részletesen és világosan kell megfogalmazni. Az értékelés segít a tervezésben, emeli az oktatási program relevanciáját, megbízhatóságát, és tájékoztat arról, hogy egy adott oktatási program sikeres volt-e, és ha nem, mik voltak a sikertelenség okai, és hogyan fejleszthető tovább a program.

Az USA-ban külön oktatástervezői szakemberek lépnek be az oktatásba (instructional design specialist), akik a szaktanárokkal, illetve tanulókkal (hallgatókkal) való együttműködés (megfigyelés, interjú stb.) alapján jelentősen hozzájárulhatnak az oktatás minőségének emeléséhez.

A könyvtár- és tájékoztatástudományi képzés standard munkájának tekinthető F. W. *Lancester* műve,[26] amely 1983-ban már másodszor jelent meg, és az alapelveken túl példákat is tartalmaz a szükségletelemzés, tervezés, programkivitelezés, teljesítményelemzés, haszonelemzés köréből.

Vezetési terv, az eredmények hasznosítása, terjesztése, cseréje

A vezetési terv gyakorlati vonatkozású, azt a kérdést vizsgálja, hogyan fejlesszük ki és vezessük be a modellnek megfelelő oktatási programot a gyakorlatban. Fő kérdések: idő, elhelyezés, személyi, tárgyi, technikai feltételek kiválasztása, biztosítása. Minden egyes (korábban ismertetett) lépés során szükség van a gyakorlati bevezetéssel kapcsolatos előkészítésre, optimális alternatívák kiválasztására.

Az oktatástechnológiai modell fontos eleme a témakörben folyó kutatások és eredmények megvitatása, kölcsönös megismerése, konkretizálása az egyes tantárgyak, tantárgyi modulok vonatkozásában.[27] Ebből a szempontból van nagy jelentősége a brit-magyar szemináriumnak is, melynek éppen az az egyik sarkallatos kérdése, hogyan lehet a társadalom és a szakma kihívására a képzés megújításával, elveinek, módszereinek, technológiájának korszerűsítésével választ adni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

IRODALOM

1. TÓTH Gyula: A főiskolai könyvtárosképzés megújítása. = Könyvtári Figyelő, 30. évf. 1984. 5. sz. 464–476. p.

2. A könyvtár szak programja. Szerk.: TÓTH Gyula. Szombathely, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1985.

3. LÁZÁR Péter: Könyvtárosok és információs szakemberek hazai képzésének tartalmi kérdései: A Művelődési Minisztérium számára készített jelentés, Bp. 1983. nov.

4. CLOW, David – COCHRANE, Clive: User education and staff training in a continubus education programme = Education for Information, 1986. no.4. p. 19.

5. PÁLVÖLGYI Mihály: Az amerikai könyvtárosképzés = Könyvtáros, 1984. 8. sz. 473–479. p.

6. PÁLVÖLGYI Mihály: A könyvtárosképzés oktatástechnológiája = Könyvtári Figyelő, 31. évf. 1985. 3. sz. 269–278. p.

7. PÁLVÖLGYI Mihály: Osztályozás és információkereső technika: Egy tantárgy oktatásának lehetőségei = Könyvtári Figyelő, 32. évf. 1986. 5. sz. 497–510. p.

8. PÁLVÖLGYI Mihály – TÓTH Györgyi: Idegen nyelvek oktatása a főiskolai könyvtárosképzésben = Könyvtári Figyelő, 33. évf. 1987. 2. sz. 164–173. p.

9. Self–study: a guide to the process and to the preparation of a report for the Committee on accreditation of the American Library Association (Under the standards for accreditation, 1972, rev. 1981. (Chicago, ill., American Library Association, 1981, II, 35. p.)

10. WALKER, Thomas – MONTGOMERY, Kay Paula: Teaching library media skills, Littleton, Col, Libraries Unlimited, 1977. p. 15.

11. KAZLAUSKAS, Edward John: Intructional technology for library and information science: A guide for education, bibliographic instruction and training. School of Library and Information Management, University of Southern California, 1981. 306. p.

12. MANIEZ, Jacques: Outline of a methodology for training in librarianship = Education for Information, 3. 1985. p. 51–54.

13. ZAAIMAN, R. B.: Rasionele kurrikulumontwerp en die rol van die situasie analise. = South African Journal of Library and Information Science, 54. vol. no.1. p. 1–10. ismert. KDSZ, 1986. 3. sz. 26. p. 86/622 „Az ésszerű tanrendelrendezés és elemzés szerepe" címen.

14. i.m./4/ p. 19.

15. BIAGINI, Mary K.: A logical sequence in which to analyze a problem, Kent, Oh. School of Library Science, Kent State University, 1982. p. 1.

16. KOVÁCS Sándor: Vezetéstudományi ismeretek. Bp, Tankönyvkiadó 1982. 28 p. felhasználásával.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

17. CRONIN, B.: The education and training of information workers = South African Journal of Library and Information Science, 53. vol., 1985. no. 3., p. 124–128. ismert. KDSZ, 1986. 2. sz. 19. p. 86/342 „Információs dolgozók oktatása és továbbképzése" címen.

18. i.m./3/ p. 87–88.

19. GRIFFITHS, J. M.: Our competencies defined: a progress report and sampling = American Libraries, 15. vol., no. 1. 1984. p. 43–45. ismert. Zoltán Imre: A könyvtárosok szakmai felkészültségének tartalma = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1985. 1–2. sz. 72–75. p.

20. i.m./1., 2., 3./

21. i.m./9/p. 6–7.

22. Pszichológiai alapfogalmak kisenciklopédiája. szerk.: BARTHA Lajos. 6. kiad. Bp, Tankönyvkiadó, 1984. 191 p.

23. BÁTHORY Zoltán: Tanítás és tanulás. Bp, Tankönyvkiadó, 1985. 117 p.

24. PÁLVÖLGYI Mihály: Nem hagyományos információhordozók a könyvtár szak oktatásában. Szombathely, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1985. 30 p. kézirat.

25. A könyvtárosképzés audiovizuális taneszközei. Szerk.: TÓTH Dezső, Összeáll. BORIÁN Beatrix, DONÁTH Katalin, M. stb. Veszprém, Országos Oktatástechnikai Központ, 1987. 68 p. (Témabibliográfiák, 23.)

26. LANCASTER, Frederick Wilfrid: Guidelines for the evaluation of training courses, workshops and seminars. 2 nd. ed. Paris, Unesco, 1983. 129 p. BEP-83/WS/3/.

27. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár Tanszékén rendszeresen sor kerül az egyes tantárgyak, tantárgyi csoportok oktatási tapasztalatainak megvitatására, melyeken a hallgatók, gyakorlatvezető tanárok és az oktatók egyaránt részt vesznek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁRI ÉS TÁJÉKOZTATÁSI ISMERETEK, MINT ÖNÁLLÓ DISZCIPLÍNA

BOB McKEE

A könyvtári és tájékoztatási ismeretek egy foglalkozáshoz kapcsolódó alkalmazott tudományágat képeznek, és mint ilyenek termékeny interakciókat keltenek az oktatás, képzés, kutatás és a gyakorlat között. (Itt „képzésen" egy konkrét munkához kötődő készségek megszerzését értjük, míg az „oktatás" magában foglalja a többi munkaterületre is átvihető készségek és képességek széles körét.)

Egy ilyen tudományág a gyakorlati tapasztalatok, a gondolkodás és kifejtés, valamint a kísérletezés kombinálása révén fejlődik ki. Fontos a kutatás értékének hangsúlyozása, mind a hallgatók szintjén (az ismeretek, készségek és a kreatív gondolkodás képességének kifejlesztése), mind az oktatók szintjén (a kutatás előre viszi a gyakorlatot, és visszahat az oktatásra is).

Ez a tudományág párhuzamosan bontakozott ki a könyvtári tájékoztatási munka gyakorlatának változásával.

A könyvtáros helyzete hagyományosan világos volt egy stabil „láncban" a szerző, a kiadó és az olvasó között. A könyvtár hozzáférhetővé tette a rögzített ismeretek forrásait. Ez továbbra is a könyvtárak kulcsfontosságú feladata marad, és a forrásokhoz és a visszakeresésükhöz való értés ma is ugyanolyan fontos, mint azokban az időkben, amikor a könyvtárosképzés központjában a bibliográfia és a feltárás állt.

Most azonban Nagy-Britanniában a könyvtárügy gyakorlata változásokon megy keresztül. A társadalmi, gazdasági, szervezeti és technikai változás változásokat jelent a könyvtárak használatában, erőforrásaiban, struktúráiban és szolgáltatásaiban. Ezek különféle bonyolult kapcsolatai azt is jelentik, hogy a szakképzett könyvtárosoknak magas fokú vezetői-szervezői képességekkel kell rendelkezniük.

A könyvtáros tradicionális szerepe (mint közvetítő a források és a használók között) azt hangsúlyozza, hogy munkája alapvetően emberekkel függ össze. A könyvtárosoknak fejlett interperszonális képességekre van szükségük, hogy hatékony interakciót tudjanak folytatni munkatársaikkal és a használókkal. Az interperszonális készségeket közvetlenül a vezetéstudományi tanterv részeként taníthatjuk, de közvetetten is fejleszthetők olyan tanulási módszerek alkalmazása révén, amelyek megkövetelik a hallgatók részvételét (csoportmunka, hallgatók által vezetett szemináriumok, szerepjátékok és hasonlók).

Nagy-Britanniában az utóbbi években az információ forntosságának növekvő tudatosodása, valamint az új technika (számítógépek, távközlés) forradalmi hatása az információközvetítésre óriási mértékben befolyásolta a gyakorlatot és az oktatást.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az a felismerés, hogy az információ létfontosságú a hatékony döntésekhez, és döntő szerepe van a gazdasági növekedésben, több területen összekapcsolódik a nyomtatásra alapozott tevékenységektől a telematikus struktúrák irányában történő elmozdulással. E struktúrák megteremtik a nagy mennyiségű adat előállításának és áramoltatásának (az „információrobbanás" fogalma!) lehetőségét, miközben létrehozzák azokat az eszközöket is, amelyek lehetővé teszik az információ hatékonyabb számbavételét és kezelését.

Növekvő mennyiségű tájékoztatási munka folyik a könyvtárügy hagyományos felségterületein kívül. Ez a trend Nagy-Britanniában a szakmai és a felsőoktatási tevékenység bizonyos fokú szétforgácsolásához vezet.

A „tájékoztatástudomány" már mint a könyvtárügytől elválasztott tevékenységi szféra rendezkedett be, hasonlóképpen ahhoz, ahogy sok országban a könyvtárosok és a dokumentátorok elkülönültek. A tájékoztatástudomány az egy-egy meghatározott szakterület specializált információtartalmával foglalkozik, elemezve, értelmezve és egy meghatározott használói csoport körében terjesztve ezt a tartalmat.

Ezen kívül Nagy-Britanniában egy további áramlat körvonalazódik. Ez az „információszervezés" (information management) koncepciója, amely az utóbbi években bontakozott ki, mindenekelőtt az Egyesült Államokban: az információt értékes vállalati-intézményi erőforrásnak tekinti, s mint ilyent elemzi áramlását a szervezeten belül és szervez rendszereket ennek az áramlásnak a hatékony kezelésére.

Ez a szétforgácsolódás egyaránt tetten érhető az oktatásban (ahol speciális tájékoztatástudományi vagy információszervezési kurzusokat szerveznek a könyvtárak mellett különböző képesítési szintek szerint) és a szakmai egyesületekben. A tájékoztatástudományi szakemberek intézete (Institute of Information Scientists) és az Aslib (az úgynevezett „információszervezési egyesület": Association for Information Management) együtt él a brit könyvtáros egyesülettel (LA).

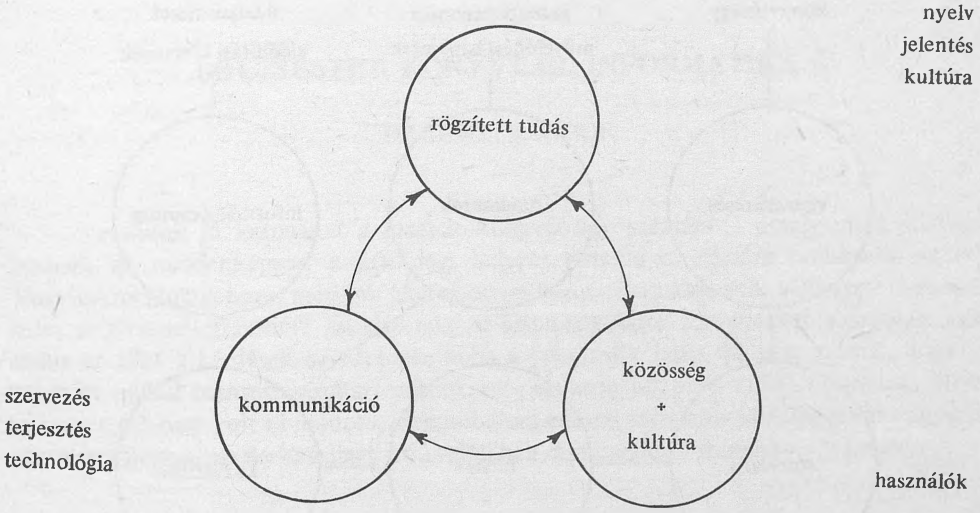
Ez a hangsúlyeltolódás visszatükröződik az oktatásban is: olyan stúdiumok jelentek meg, amelyek egyaránt magukba foglalják a könyvtárügyet és a „tájékoztatási ismereteket", továbbá sok könyvtári és informatikai tanszék szervezeti beágyazódása megváltozik: a bölcsészettudományi-társadalomtudományi környezet helyett a számítástechnika és az üzleti vezetés képezik az új tanszéki környezetet. A hagyomány és a múlt helyett a technika és a jövő kerül a középpontba.

Lehetséges, hogy ebben az átmenetben – legalábbis nálunk, Nagy-Britanniában –, elveszítünk valamit a könyvtárügy hagyományos értékeiből. Ahogy T.S. *Eliot* egyik sora („Where is the knowledge we have lost in information?") is utal rá, a precíz információban szűkül az emberi tudás. Nagy-Britanniában vita folyik azok között, akik a tájékoztatást az üzleti élethez, a technikához és a kereskedelmi lehetőségekhez kötik, és azok között, akik azt a helyi közösségekhez, a könyvekhez, az olvasáshoz, valamint a közszolgáltatásokhoz kapcsolják.

A gyakorlat változásának és sokrétűségének ebben az összefüggésében a „tájékoztatási ismeretek" széles tudományágként fejlődik ki, amely képes mindennek a specializálódásnak az alátámasztására. Ennek a tudományágnak az alapja a rögzített tudás, a kommunikáció, valamint a kultúra és a közösség fogalmai közötti kölcsönkapcsolat (ld. az 1. ábrát).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. ábra
Tájékoztatási ismeretek

Ez a tudományág sokrétű és eklektikus, más kialakult tudományterületekből táplálkozik. Ugyanakkor szellemi azonossággal is bír, mint a tudás természetének, szervezésének és közvetítésének diszciplínája (ld. a 2. ábrát).

Ez a tudományág – ahogy fentebb meghatároztuk –, széles keretet ad, amelybe a könyvtárügy is beilleszthető. Nyilvánvaló azonban, hogy a modellben szereplő anyag egészét nem lehet teljesen feltárni egyetlen stúdiumban. Hogy mit vegyünk be, és mit hagyjunk ki, az három tényezőtől függ: 1. a tanulmányok szintjétől (bevezető általános szakmai képzés, magasabb szintű tanfolyam, posztgraduális szakosodás stb.); 2. a tanszéken belül rendelkezésre álló személyi és tárgyi feltételektől (Nagy-Britanniában különböző könyvtári és tájékoztatási tanszékek különböző témakörökre helyezik a súlyt, a képzés más-más ponton „öblösödik ki"); 3. a különféle kurzusokat elvégző hallgatók számára kínált jelenlegi és jövőbeli elhelyezkedési, illetőleg szakmai fejlődési lehetőségektől.

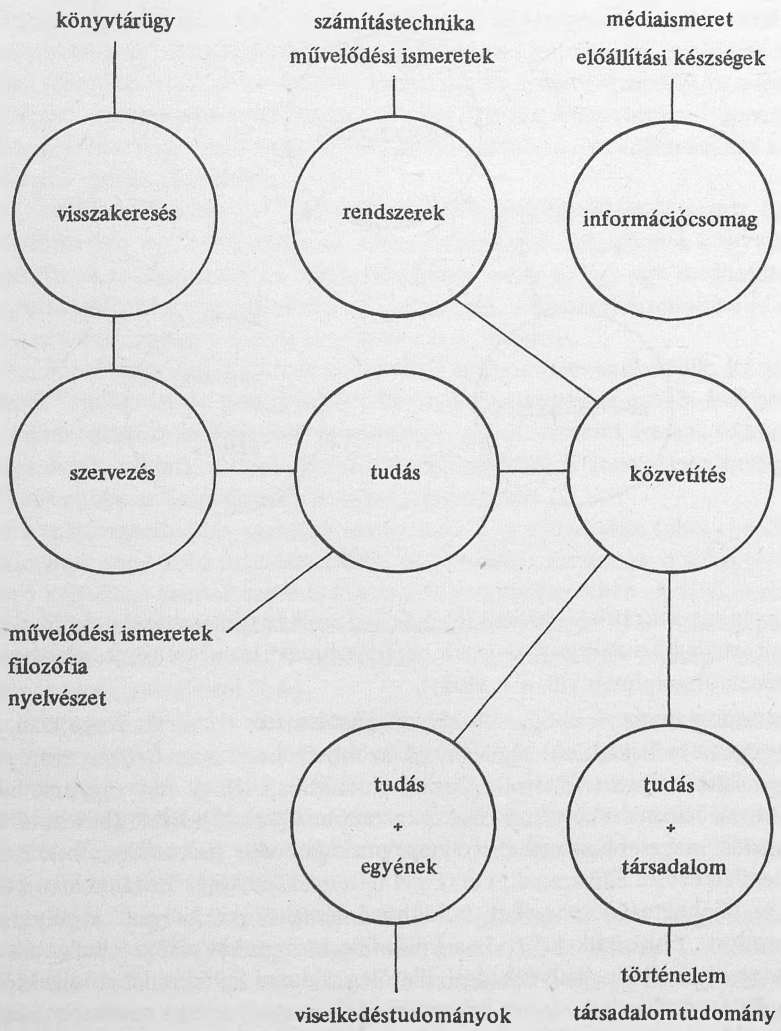
Nagy-Britanniában jelenleg a könyvtári-tájékoztatási munka szakemberképzése átmeneti állapotban van: a „tájékoztatási ismeretek" egyes elemeinek a könyvtárügyi kurzusokba való „beoltásával" kísérleteznek. Nincs kizárva, hogy a jövőben a tájékoztatási ismeretek felsőfokú diplomát adó tudományággá válik, míg a könyvtártudományra, tájékoztatástudományra és információszervezésre posztgraduális szinten lehet majd szakosodni.

A stúdiumok tartalma dinamikusan változik és szüntelenül fejlődik. Fontos hangsúlyozni a brit könyvtári-informatikai felsőfokú képzés fejlődésének sokrétűségét. Nagy-Britanniában minden felsőoktatási intézmény nagyfokú autonómiát élvez kurzusainak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. ábra

Tájékoztatási ismeretek

kialakításában. Míg a könyvtári-informatikai szakos hallgatók számát szabályozzák, a stúdiumok tartalmát nem határozzák meg szigorúan.

Két általános trend mégis megállapítható. A tartalmat illetően a könyvtári munka módszereire való beszűkülés helyett a tájékoztatási ismeretek szélesebb összefüggéseinek hangsúlyozása válik jellemzővé. A diszciplína beágyazódását illetően pedig elmozdulás tapasztalható az irodalom- és bölcsészettudományi környezettől a számítástechnika és a vezetéstudomány irányában.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BÖLCSÉSZET, KÖNYVTÁR, INFORMATIKA

DARÁNYI SÁNDOR

Neveljünk jó katonákat a magyar könyvtárügy számára – amely majd jól vagy rosszul, de mindenképpen a gazdasági helyzet jármára hivatkozva sáfárkodik velük? Vagy tekintsünk többre, merjünk akarni olyan könyvtárosokat, akik változtatni képesek ezen az elcsépelt frázison? Az első magyar-brit könyvtáros szeminárium előadásait hallgatva ez tűnt a kérdések kérdésének, noha a jelenlevők talán fel sem mérték, hogy – tekintet nélkül nemzeti hovatartozásunkra – egyazon dilemma előtt toporgunk. Mivel akkor és ott nem volt rá módom, megpróbálom ezúttal szélesebb összefüggéseibe ágyazni mondanivalómat, érzékeltetni azt, ami valójában mindnyájunk számára nyilvánvaló.

1.

Úgy tűnik, a XX. században felgyorsult az a konvergencia, amely egymással ellentétesnek hitt tudományágak szintézise, egy végső egység felé halad. A modern fizika és filozófia találkozásában a műszaki és bölcsészeti tudományok nyújtottak egymásnak kezet, és hogy fúziójuk lehetséges volt, az nem csak nekünk fog még sok fejtörést okozni, hanem kultúrtörténeti fordulópont is, maradandó hatású lesz az emberiség történetében. De van korunk tudományos megismerésének még egy furcsasága: egyre inkább behatol a láthatatlanba, láthatóvá teszi, hogy fölfoghassuk, és ezt oly módon éri el, hogy az ábrázolás dimenziószámát apránként növeli. A haladást számunkra az jelenti, hogy egyre részletesebb képet alkothatunk a láthatatlanról. Ez az érzékeinken kívül eső tartomány lehet akár a mikro-, akár a makrokozmosz végtelenje; sorolhatnám a molekuláris, atomi vagy szubatomi szerkezetekkel, illetve a világegyetem különböző nagyságrendű struktúráival foglalkozó tudományokat, de két példa is elegendő lesz, annál is inkább, mert közös vonásuk magáért beszél.

Watson és *Crick* úgy értették meg a dezoxiribonukleinsav (DNS) térszerkezetét, hogy előtte megnézhették Rosalind *Franklin* röntgendiffrakciós fényképfelvételeit.[1] Hasonlóképp, a csillagászok az égboltról különböző hullámhosszokon készült felvételeket más fizikai jellemzők, például a vöröseltolódás adataival kiegészítve posztulálják a világegyetem térszerkezetét.[2]

A megismerés menete mindkét esetben a kettőtől a három dimenziós ábrázolás felé mutat. *Minkowski,* majd *Einstein* óta a teret és az időt egyetlen, négy dimenziós kontinuumnak tudjuk, noha ezt „látni" már nem könnyű; mindenesetre *Knutsson* 1985-ben egy ötdimenziós tér rajzát és kiszámítási módját közölte.[3] Még ezen is túllépnek az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

egyfelől az *n*-dimenziós terekre, másfelől a számítógépekre támaszkodó sokváltozós statisztikai módszerek, amelyeket egyebek közt a könyvtártudomány is használ. Segítségükkel a bibliometriában, közelebbről a hivatkozáselemzésben is megjelennek olyan, egyébként láthatatlan szerkezetek, amilyen például egy tudomány elitjének idézési szokásrendszere.[4] Ezek, és más fogalmi szerkezetek (conceptual structures) mondhatni a leghatárán járnak annak, ameddig az ember a megfoghatatlan szemléltetésében eljutott, ezért kutatásuk a mesterséges intelligencia (szakértői rendszerek stb.) kutatóinak érdeklődési szférájával legalábbis határos. A növekvő dimenziószámú ábrázolás igénye tehát a könyvtártudományra is áll, hiszen igen érdekes kutatások folynak egyrészt a sokváltozós módszerek, másrészt a mesterséges intelligencia alkalmazására ezen a területen.[5,6]

Ugyanakkor a bölcsészet egésze, bár jellegénél fogva nem zárja ki, hogy a benne felhalmozott tudás ugyanúgy ábrázolható, és szakértői rendszerek számára hozzáférhető legyen, mint például az orvosi diagnosztikában, nem is bátorítja erre a kutatókat: legalább egy nagyságrenddel nehezebb hódításnak ígérkezik az eddigieknél.[7] A számítástechnika behatolása a bölcsészetbe valószínűleg az egyes tudományok egzakt voltával és formalizálhatóságával arányosan lehetséges. Nyíltan ki kell mondanunk persze azt is, hogy az effajta szimbiózis nem az egyetlen lehetőség: ahogy a kettő eddig elvolt egymás nélkül, ugyanerre nyilván a továbbiakban is meglesz a mód, még ha az a bölcsészet egyre elmaradottabb és az a számítástechnika egyre barbárabb lesz is. Elvben azonban, akármelyik álláspont győzzön is, mindkét fejlődési út egyenrangú, egyformán „jó".

2.

Ennyi kitekintés után tulajdonképpen két dolgot érdemes megvizsgálnunk. Mi az, amiben elmaradtunk a világ mögött? És mi az, amit a világ is elmulasztott megtenni ezen a téren, tehát mi nem engedhetjük meg magunknak a késlekedést? Ha ezekre a kérdésekre válaszolni tudunk, megtettük az első lépést ahhoz, hogy holnapi fejjel gondolkozzunk.

A szeminárium központi témája a könyvtárosképzés és -továbbképzés tanterveinek fejlesztése volt. Mindenekelőtt hadd szögezzem le: én azt hiszem, hogy a magyar könyvtárügy anyagi lehetőségeinek és műszaki színvonalának a felsőfokú képzés mai tantervei elég jól megfelelnek. Ez csak látszólag siralmas, hiszen a földhözragadtságnál talán még rosszabb lenne, ha elrugaszkodnánk a magunk valóságától. Az egyik legfőbb tanulság valamennyiünk számára az volt, hogy nekünk egészen más fáj, mint angol barátainknak.

Más a helyzet akkor, ha a tantervek nyomán megszülető *embert* veszem szemügyre, azt a pontot, ahol a könyvtáros bölcsésszé, értelmiségivé, szellemi lénnyé alakul át. Úgy érzem, itt sok még a tennivaló, és tulajdonképpen így került a bölcsészet is figyelmem előterébe, nem mint terjengős díszlet, hanem mint szélesebb horizont. Ámde mielőtt elmondanám, miért meggyőződésem ez, hadd tekintsem át röviden azt, amink nincs, és amink van az oktatásban-kutatásban; így talán érthetővé válik, hogy amikor a számítástechnika humanizálását szeretném látni a humaniórák modernebb felfogása révén, és éppen a könyvtárost tartom annak a kiválasztottnak, aki ezért mindenki másnál többet tehet, igazából csak vígaszt és reményt keresek mások és a magam számára egy olyan évszázad vége felé, amely ezeket elég szűkmarkúan osztogatta.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3.

B. *McKee* (Birmingham Polytechnic) előadásának címe – amellyel szemben álláspontomat képviselnem kellett –, „Library and Information Studies as a Discipline" volt.* Szaknyelvünk berzenkedése miatt ez nem fordítható le pontosan – könyvtártudományunk (library science) van ugyan, de az információtudományt (information science) nem vette be a magyar gyomor. Márpedig B. McKee a science helyett szándékosan és önkényesen választott studies szóval éppen azt kívánta érzékeltetni, hogy tantárgya apránként akadémiai rangot nyer Nagy-Britanniában.

A mi tevékenységünknek idehaza nincs ilyen becsülete. Másmilyen se. A könyvtár körül az utóbbi évtizedekben ijesztően felduzzadt ismeretanyag nemcsak akadémiai elismerésre nem talál: a közvélemény szerint a legkevésbé értelmiségi (szellemi emberhez méltó?) foglalatosság a könyvtárosság, 1986-ban 56. a rangsorban. Ezen az a tény sem változtat, hogy az ismeretek rendszerezése a történelmi időkben – napjainkat is beleértve – az emberiség összes szellemi tevékenységének mintegy 30%-át tette és teszi ki. A világegyetemben három dolog fontos: anyag, energia és információ – Magyarországon azonban csak az első kettő, az is csak azért, mert fogy. Így, ha létezik is olyan szakmai közösség, amely a rendszerezés gyakorlati és kutatómunkáját elvégezni képes vagy képes lenne, az általános vélekedés szerint ez a tudás nem egyéb a háziasszonyok tudományánál: az ember eltesz valamit, azután tudja, hol keresse; nem nagy ügy, nem éri meg sem az erkölcsi, sem az anyagi megbecsülést.

Ennek a szemléletnek két egyenes következménye van. Az egyik, hogy – mivel nem, vagy csak alig költünk újabb típusú, szisztematikus rendre, és a fenntartására-kezelésére alkalmas könyvtári számítógépparkra –, a kellő időben a kellő információ meglehetős biztonsággal hozzáférhetetlen lesz, nem katalizálja a termelés életfolyamatait, amelyek azért döcögni fognak. Így aztán nem csoda, ha pang a gazdaság, még jó, ha egy-két közvélemény kutatásra futja. A másik: az el nem ismert amatőrtől, akik vagyunk, akadémiai színvonalú munkát kívánna a mai helyzet, ez azonban a kellő támogatás híján lehetetlenség. Támogatást viszont azért nem kapunk, mert nem vagyunk tudomány, nincsen könyvtári fejlesztő munkára ráállt kutatóintézetünk, de még egy számítóközpontunk se. Az eredmény körkörös: a tudomány attól az, ami, hogy az állami költségvetésből pénzt kap; a könyvtártudomány nem kap, tehát nem az; ahhoz azonban, hogy kapjon, előbb tudománnyá kéne válnia. Az ilyen eldöntetlen, larvált állapotú kérdések vezetnek a művelődésről mondott sommás ítéletekhez, amilyen a fenti is: a könyvtárak, és a bennük dolgozók lesajnálásához – végső soron a terjedő lelki és szellemi írástudatlanság, a cifra nyomorúság újabb meg újabb megnyilvánulásaihoz.

Nincs tehát a munkánknak becsülete sem a közvélemény, sem a magyar tudományos élet felsőbb fórumai előtt. De amit a kutatás elfelejtett, az oktatás kipótolhatja! Hisz az oktatás a legjobb befektetés, négy-öt esztendő alatt megtérül, gazdasági válság idején a világon mindenütt lázasan pumpálják a pénzt belé, hogy egy sikerültebb jövőt készítsenek elő általa. És mivel a tantervfejlesztés ürügyén beszélgetünk, jó okunk van egyből feltételezni azt is, hogy a tanterv is annál jobb, minél harmonikusabban készíti elő a jelenből a jövőbe való átmenetet.

* Lapunk e számában A könyvtári és tájékoztatási ismeretek, mint önálló diszciplína címen jelenik meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Felsőfokú könyvtárosképzésünk tantervei ezzel szemben esetlegesek, a távolodó világ, meg a lehúzó itt és most között egyensúlyoznak, változó sikerrel. Mást nem is tehetnek, mert nincs miből. Míg másutt a doktorandus már automatikus osztályozásból írja disszertációját,[8] mi krétával a kezünkben, táblán bizonyítjuk a hallgatónak, hogy számítógéppel könyvtárat építeni nemcsak érdemes, hanem élvezetes is. Van, aki elhiszi, de azokat se kárhoztatom, akiknek sántít ez a bizonyítás – a szellemi mutatvány pedig, hogy egy bonyolult gép működését a diákok képzeletére hagyatkozva kelljen megértetnünk, enyhén szólva nem a legeredményesebb módszer. De más nincs. Így azután, ha akarnánk, se vehetnénk komolyabban a leendő vagy a meglett könyvtárosok gyakorlati képzését, mert – például – a Könyvtártudományi Tanszéknek annyi támogatás se jut, hogy egy valamirevaló személyi számítógépet kapjon, béreljen vagy vegyen. Hiába csökkent mindössze 140 ezer forintra a Varyter – hazai összeállítású IBM-utánzat – számítógép ára az oktatási intézmények számára, ez a pénz a tanszék hétesztendei költésvetése. És nem hét szűk, hanem hét átlagos esztendőé. Pedig akkor még nem is kívántam azt, hogy két hallgatóra jusson egy gép, ami az igazi tantervfejlesztés előfeltétele volna.

Nem irigységből, csupán a tárgyilagos tájékoztatás kedvéért teszem közzé, amit C. *Turner*, a Brightoni Műszaki Főiskola Társadalomtudományi és Kulturális Karának dékánja mondott el a szemináriumon. 600 hallgatójuk, 16 tanszékük van, az éves költségvetésük 20 millió font (kb. 1–1,5 milliárd forint). Ehhez jönnek még a tandíjak és a kutatási megbízásokból származó bevételek. Amit viszont igenis irigyeltem tőlük, az egy olyan számítógépgyártó nemzeti ipar, amely érdekelt abban, hogy az oktatásban hazai és ne külföldi gépeket használjanak az egyetemek. Minekünk ilyen támogatás is jól jönne átmeneti megoldásként, de ez a hullám csak az általános iskolákat érte el, és azokat is csak egyszer. Magyarországon a Commodore tarolt, és ennek a könyvtárügy is megissza a levét.

Összefoglalva ezt a részt, olyan szakterületet művelünk, amely a gyakorlati tudnivalók közül a legfilozófikusabb, a bölcsészettudományok közül viszont a leggyakorlatibb: a rend tudományát. Tanterveink iránytűje ezért valahová a gyakorlat elmélete és az elmélet gyakorlata közé mutat. Mivel jószerével semmink sincs, amivel látványos haladást mutathatnánk fel, az oktatás szükségképp a szakszemináriumok, a speciális kollégiumok, az elmélkedés vadonába szorul vissza: leglényegére csupaszul, bölcsészetté válik. Aki viszont könyvtárosként mégis kutatná a bölcsészet és informatika kiegyezésének feltételeit, az a semmibe ütközik – eredményeit nincs hol közölnie, a kettő egyvelegének se társasága, se folyóirata, se külkapcsolatai, se hagyománya.

Egyvalamink van mindössze, egy halvány reménysugár, ami a megújuláshoz ugyanakkor elengedhetetlen: talán elértünk végre arra a mélypontra, ahonnan – bármit tegyünk is –, már minden út fölfelé vezet.

4.

Tennünk azonban kell valamit a felemelkedésért. Es mivel pillanatnyilag egyedül a gondolkozás, azaz a bölcsészet van ingyen, végig kell gondolnunk egy olyan lehetőséget, amelyet eddig sem mi, sem a világ nem méltatott figyelemre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A diszciplína kétféle jelentéséről van szó. A diszciplína tudományágat jelent egyfelől, másfelől viszont a tanuló megfelelő lelki és morális tartásának kialakítását, személyes példával: azaz ilyen értelemben tudományos iskolát. B. McKee előadásának címe tehát kétféleképpen is érthető: a könyvtár és az informatika, mint tudományág és mint erkölcsi példa.

A könyvtáros, mint tudós – azt hiszem, nézeteim az eddigiek után nem hagynak kétséget afelől, hogy minél több ilyen hallgatót és munkatársat kívánok a magyar könyvtárügynek, az állam és a társadalom reakcióitól függetlenül. Még mindig adós vagyok azonban azzal, miért hiszem, hogy a könyves ember és a műveltség között fennálló bensőséges, már-már intim kapocs éppen őt, a két világ határán élőt jelölte ki a számítógép, egy atomkor-szülte őstulok domesztikálására. Ebben az összefüggésben világossá fog válni, miért látom minden másnál lényegesebbnek az informatika, ezen belül az információkeresés szerepét korunkban.

Képzeljük el, hogy a világ problémáira a megoldás már létezik, súlyos és összetett, de eltemette az információ. Ez az információ – a fizikai világnak mintegy tükreképp – maga is egy táguló világegyetemhez hasonlít, minekünk pedig nagy sebességgel, a fény gyorsaságával kell közlekednünk ebben az univerzumban, hogy a rendelkezésünkre álló véges idő alatt megtaláljuk a helyzet kulcsát. Mivel szerencsétlenségünkre sokféle, fizikai és metafizikai, gazdasági és társadalmi baj gyötri ezt a világot, a feladat minden más előtt való és életbevágó, reménytelenül nagy, de legalább annyira csábító is. A magamfajta alkat hajlamos hinni abban, hogy minden rossz forrása ember és természet megbomlott összhangjában keresendő, és hogy az eszközöknek, amelyekkel megpróbáljuk a diszharmónia eredetét kideríteni, legyen bár egyetlen ősokról vagy okok szövevényéről szó, fel kell nőniök a cél összetettségéhez.

A mi feladatunk az, hogy felkészítsük tanítványainkat a kutatásra, a kulcs véget nem érő keresésére. Ez a vállalkozás nem kevésbé jelképes, mint archetípusa, a Szent Grál keresése. Ámde a szimbolizmusban nagy erőtartalékok rejlenek, ha vígasztalni kell a haladásba belefáradt emberiség csüggedő szívét, és ha azonos lényegű cselekedetek ismétlése révén vígasztalódhatunk, annál jobb. Nekünk rá kell ébresztenünk őket a kezükbe letett tálentumokra. Ezek nagy felelősséggel járnak, és az a tanár, aki elsiklik a lehetőségek okozta felelősség felett, vagy nem jó tanár, vagy maga sem ismeri a természetüket.

Az én szememben a könyvtári és informatikai stúdiumok tudományos rangja és ilyetén jövője az érte felelős személyek lelkiismeretén múlik. Természetesen sokféle jövő létezik, köztük egy pusztán a technológia által uralt is, amely mit nem adna azért, ha az informatikával törődők békén hagynák. De a teljes jövőnek, a maga kimeríthetetlen bőségében reménnyel és képzelettel, odaadással és művészi képességekkel megáldott tudósokra van szüksége, akik diadalra vezetik minden idők legnagyobb vállalkozását: a harmónia helyreállítását. Valamit, ami egykor talán már létezett, most törött és elveszett, de megjavítható – az igazi *symbolon*-t, egy még távoli kor igazi szimbolikus aktusaként.

Természetesen szeretnék minél több tiszteletre méltó könyvtárost látni, fiatalt és öreget egyaránt. Amire a világnak ma szüksége van, az nem egyszerűen optimizmus, hanem az ok, miért kellene derűlátóaknak lennünk. Ennélfogva ha nem tanítjuk meg tanítványainkat ilyen okokra, még inkább a technológia fogja lekötni őket, és még kevesebbet törődnek tudományterületünk ismeretelméleti és morális vonzataival az emberi közösség nagyobb veszélyére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az ókor óta a könyvtárak voltak a humanizmus bástyái és fellegvárai. De a számítástechnika és informatika, a könyvtárak automatizálását is beleértve, eddig nem sokat áldozott a humanitás oltárán; és ha mégsem mindig vonakodva és a nagyobb nyereségre függesztett tekintettel, akkor azért az elkötelezett és érdeklődő kutatók kis szigeteié az érdem. Úgy gondolom, ezzel a magatartással radikálisan szakítanunk kell.

Álmodozó vagyok, meglehet – de ki mondja meg, hol húzódik pontosan a határ álom és terv között? Mielőtt tervezni kezdenénk, már biztosnak kell lennünk benne, hogy a *helyes* álmokat álmodjuk. Az emberi elme veszélyes adottsága, hogy együtt élni képtelen, szamárlétrákat istenít, amelyek legfelső fokára magát látja, ahelyett, hogy mellérendelő szerkezetekben gondolkodna. Az ilyesfajta észjárásra kultúrák végtelen sorát hozhatnánk fel bizonyítékul. De sorolhatnánk természetesen egy homlokegyenest ellenkező gondolkodás vívmányait is, a demokráciától a koordinált indexelésig. Meggyőződésem, hogy jobban kell figyelnünk a második látásmód erőfeszítéseire, és hogy a könyvtári-informatikai szakterület a lehetséges kísérleti terepek egyike az ilyesmit szerető társadalomtudósok számára.

Többször említettem a felelősséget. Ez a téma csemege a maga nemében, ezért – gondolatmenetem végéhez közeledvén – szeretnék még egy szóra visszatérni rá.

Tény, hogy gyakran elfeledkezünk róla: akár élünk, akár visszaélünk az örökségével, mi nem csak a XIX. század unokái vagyunk, hanem ugyanakkor a következő század nagyapái is, tulajdon fajunk őse, és talán előfutárai egy olyan kornak, amely a harmadik ezredforduló távolából egy új felvilágosodás vagy egy újabb afázia, sötét korszak kezdetének tűnhet majd. A felelősségünk pontosan ebben áll. Remélhetőleg rajtunk is múlik, mire fog jutni velünk a kortársi történelem. És azoknak, akik a barbárság ellen vannak, minden erejüket latba kell vetniük, nehogy a számítástechnika és az informatika gyógyító varázsvessző helyett bunkóvá változzék.

Négyezer esztendeje, a ókori Keleten az értelmiségi őse a mezopotámiai írnok és könyvtáros volt. Hiszem, hogy mai utódait, a könyvtári és informatikai kutatások tudományos voltát és rangját nem az általuk hajtott gazdasági haszon igazolja, hanem az a mérték határozza meg, amennyivel hozzájárulnak a humanista magatartás becsületének helyreállításához.

5.

Még egy szavam van azokhoz, akik túlzásnak tartják tudomány és művészet említését egyazon cél szolgálatában, egy gondolatsor érveiként, egy mondaton belül.

A ceruzát a XVI. században találták fel és kezdték el használni, valószínűleg Olaszországban. És ezen el kell méláznunk egy percre.

Túl sokszor láttuk már a történelemben, hogy a gazdaság az, ami az újat, a még jövedelmezőbbet és praktikusabbat életre kelti. Az értelmiséginek tulajdonképpen az egyetlen igazi lecke az, hogy a történelem ismétlődik. De nem csak a gazdasági kényszer folyton új és mégis ugyanaz, nem csak a sirám, hogy tönkremegyünk, ha munka helyett gondolkodunk – hanem az értelmiségi habozása is. Abból a puszta tényből, hogy az írónádat nem *Imhotep* és a ceruzát nem *Boccaccio,* a töltőtollat nem *Goethe* és a rostirónt nem *Faulkner* találta föl, mintegy következik, hogy ezek a találmányok hasznosak lehet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nek ugyan, de az értéküket mégiscsak az a *Dante* adja majd meg, aki a maga művét ezzel írja. Amíg az a pillanat el nem érkezik, a találmány nagyszerű kacat marad csupán, egy a civilizáció millió új játéka közül.

A sumer agyagtáblákon, a Tell-el-Amarua-i, elbai könyvtárakban azonban túlnyomórészt gazdasági feljegyzések maradtak ránk. A krétai lineáris B-vel írott táblák között nincs egyetlen irodalmi szöveg sem. A mykénéi írásra ugyanez áll. „Za-ma-e-wi-ja", *beszolgáltatandó;* „ka-ko de-de-me-no no-pe-re-e", *egy pár kerék bronzpánttal, használhatatlan;* nem csak a gazdaságtörténet pazar mementói, nem csak az emberi természet ércnél maradandóbb emlékművei. Piramisai a láthatatlannak is, a hiánynak: egy késlekedő értelmiségé, akik vonakodtak attól, hogy a humánum szolgálatába igázzák az új technikát. Ez a helyzet megismétlődni látszik most, amikor korszakok múlnak el egy évtized alatt. Negyvenesztendős a számítógép, de a bölcsészek még nem, vagy csak húzódozva használják. Éppen azok nem, akiknek a tudománya mindenekelőtt a múlt ismeretéből táplálkozik – és akik, ha nem tanulnak a múltból, nem örökítik meg emberségüket az új ceruzával, könnyen a krétai értelmiség sorsára juthatnak.

JEGYZETEK

1. WATSON, J. D.: A kettős spirál (Gondolat) Budapest 1972.

2. Universe/Sky Survey No. 6., National Geographic Magazine 163 (1983) 6, p. 704 A.

3. KNUTSSON, H.: Producing a Continuos and Distance Preserving 5–D Vector Representation of 3–D Orientation. In: IEEE Computer Society Workshop on Computer Architecture for Pattern Analysis and Image Database Management (IEEE Computer Society Press) Washington 1985, pp. 175–182.

4. Ld. pl. BUJDOSÓ, E.: A tudományos kutatás szerkezetének felderítése: az együttidézési klasztertechnika, Könyvtári Figyelő 32 (1986) 3, 260–271; BEAVER, D. deB. – ROSEN, R.: Studies in Scientific Collaboration, Scientometrics 1 (1979) 2, 133–149.

5. KORFHAGE, R. R.: Browser – A Concept for Visual Navigation of a Database. In: IEEE Computer Society Workshop on Visual Languages (IEEE Computer Society Press) Washington 1986, pp. 143–148.

6. BISWAS, G. – SUBRAMANIAN, V. – BEZDEK, J. C.: A Knowledge-Based System Approach to Document Retrieval. In: The Second Conference on Artificial Intelligence Applications: The Engineering of Knowledge-Based Systems (IEEE Computer Society Press) Washington 1985, pp. 455–460.

7. RICH, E.: Artificial Intelligence and the Humanities, Computers and the Humanities 19 (1985) pp. 117–122.

8. LEBEL, H.: Problèmes méthodologiques déconlant de l'application des méthodes de classification automatique à l'analyse de texte par ordinateur. Montréal: Université du Québec à Montreal, MA Thesis, 1985.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÉPZÉS KÖZÉPPONTJÁBAN A HASZNÁLÓ

BOB USHERWOOD

A könyvtári tájékoztatási szolgáltatások azért vannak, hogy a használók igényeit szolgálják, – ez a gondolat ma már a tájékoztatási szakmák konvencionális bölcsességének része lett. A hatvanas években egy könyvtáros – A.W. *McClellan* – meghonosította az „olvasóközpontú könyvtár" fogalmát[1], és nagyjából ugyanekkor egy várostervező – Herbert*Gans* – a közművelődési könyvtár „ellátás-orientált" és „használó-orientált" tervezéséről írt.[2] Akik hallottak valamit a könyvtártörténetről, arra is emlékeznek, hogy *Ranganathan,* a könyvtártudomány öt törvényéről szólva[3] szintén foglalkozott a témával, csakúgy, mint újabban Maurice *Line,*[4] *Kamarás* István[5], továbbá egy sor más szakmai kiválóság.

tási szakemberek képzése a feladatunk, fogékonyaknak kell lennünk a használói igényekre. Méghozzá két szempontból is: 1. figyelnünk kell saját „termékeink" felhasználóinak igényeire, vagyis azok igényeire és kívánalmaira, akik a mi hallgatóinkat alkalmazzák; 2. olyan hallgatókat kell „előállítanunk", akik érzékenyek a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások használóinak igényeire. Természetesen maguk a hallgatók azok, akik elsőként „használják" a mi képzési programjainkat, és talán – háttér gyanánt – meg kell említenem, hogy Sheffieldben, mint a legtöbb brit könyvtárosképző intézményben, olyan mechanizmus van beépítve a programokban, hogy a hallgatók kifejthetik véleményüket a kurzusok tartalmával, feldolgozási módszereivel vagy bármely más vonatkozásával kapcsolatban. Ez nem valami kapcsolatszervezési gyakorlat, hanem a mi visszacsatolási folyamatunk szerves része. A hallgatók véleményét figyelembe vesszük a jövőbeli kurzusok tervezésénél és kidolgozásánál.

Amikor a használókat helyezem a középpontba, nem mondom azt, hogy nem lehet vagy nem kell korlátozni, keretek közé szorítani a használók, illetőleg a piac dominanciáját. Néhány éve Blaise *Cronin* azt kérdezte: „Van-e logikus érv az ellen, hogy a munkaadók (vagy azok társulásai) diktálják a könyvtárosképző intézmények által nyújtott programok minőségét, jellegét és ideológiai orientációját?"[6]. Úgy vélem, hogy lesznek olyan körülmények, amikor a könyvtári oktatóknak ellen kell szegülniük az ilyen diktatúrának, e körülményekre később még visszatérek, de egyelőre azzal kívánok foglalkozni, hogy miképpen vehetjük még inkább tekintetbe a munkaadók igényeit.

Először persze meg kell tudnunk, mit óhajtanak. Ez azt jelenti, hogy a könyvtári és tájékoztatási képzés dolgozóinak tájékoztatniuk kell – és ami még fontosabb –, meg kell hallgatniuk azokat, akik a végzett hallgatók hagyományos elhelyezkedési területeit képviselik, és azokat is, akik az úgynevezett fejlődő piacokon működnek. Itt máris felbukkannak olyan információs pályalehetőségek, mint irattárszervezés, irodavezetés, pénzügyi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ellenőrzés és prognosztizálás. Igaz, hogy figyelmeztet Edward *Dudley*[7], nincs valamiféle elsőbbségi jogunk ezekre a területekre; sőt, egyesek szerint ebben a pillanatban úgy fest a dolog, hogy a könyvtáros szakmán kívüli emberek diktálják a tempót.

A könyvtáros- és tájékoztatástudományi hallgatókat felvevő munkaadók olyan szakemberekre várnak, akik az ő igényeiknek megfelelő készségekkel, attitűdökkel és adottságokkal rendelkeznek. Esetenként arról panaszkodnak, hogy a hallgatók nem felelnek meg az elvárásaiknak. A legtöbb oktató osztja azt a közös élményt, amikor olyan szakemberekkel találkozott, akik nyíltan azért marasztalják el a képző intézményeket, mert korlátozott idejükből nem fordítottak többet a – mondjuk – könyvtörténetre, restaurálásra, audio-vizuális dokumentumokra, iskolai könyvtárakra vagy akármire. Ahogy a könyvtár- és tájékoztatásügy világa összetettebbé válik, úgy válik összetettebbé az az igény, amit ez a világ a képzéssel szemben támaszt. Nyitott kérdés, hogy vajon ezt a komplexitást fel tudja-e vállalni egyetlen program vagy akár egy képző intézmény. Ez megvitatásra érdemes kérdés, amelyre csak az igények és szükségletek fényében lehet választ találni.

Nagy-Britanniában az elmúlt években nem szűkölködtünk jó tanácsokban azt illetően, hogy mit is kellene tanítanunk a könyvtár- és tájékoztatásügy képző intézményeiben. A könyvtári és tájékoztatásügyi tanszékek számos felmérés és jelentés tárgyát képezték. Ezek közül a legfontosabb[8] kimondta, hogy a könyvtári és tájékoztatásügyi kurzusoknak legalább a következőket kell tartalmazniuk:

- az információs erőforrások teljességének természete és értéke;
- az információ szerepe a társadalomban és az egyes szervezetekben;
- az információ eljuttatásának eszközei a létrehozótól a felhasználóhoz, s azok a gazdasági, jogi és politikai kérdések, amelyeket a információáramlás felvet;
- a tájékoztatási szolgáltatások megtervezése és vezetése (a hagyományos könyvtáraktól az elektronikus hálózatokig);
- azok a – társadalmi, kereskedelmi, politikai stb. – összefüggések, amelyek között a tájékoztatási szolgáltatások működnek;
- az információfeldolgozó technológia alkalmazása;
- az információs menedzser személyes és szervezeti felelősségének és működésének szintjei.

A jelentés továbbá javasolta, hogy a könyvtárosképzés tantervei a hallgatókban a következő készségeket fejlesszék ki:

- az emberekkel való kapcsolatteremtés, információs igényeik megértésének képessége;
- információvisszakeresés a források teljes köréből;
- az információ közvetítése hatékony és megfelelő formában;
- információs gyűjtemények válogatása és szervezése a technika megfelelő alkalmazása révén;
- egy tájékoztatási szolgálat vezetése, beleértve a személyzeti ügyek, pénzügyek és magának az információs forrásnak a vezetését;
- az információs szolgáltatások népszerűsítése és a döntéshozók befolyásolása a szolgáltatások fejlesztése érdekében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Meg kell említenem, hogy a jelentésnek a tanterv tartalmával kapcsolatos fejezetét azért bírálták, mert túlságosan hagyományos, mert nem veszi figyelembe „a nyilvános és a magánszektor közötti interakció folytonos fejlődésének" következményeit a könyvtárosok és informatikusok képzésére[9], de azért is, mert nem eléggé hagyományos, mert a hagyományos könyvtártani stúdiumok helyett inkább az információs technológiára koncentrál akkor, amikor tudományágunk ezen aspektusának erényeit és szükségességét újólag elismerik"[10].

Hallgatóink leendő munkaadóinak véleményét hallgatva bizony összezavarodhatunk. A hallottak nyugtalaníthatnak is bennünket. Mint olyan valaki, aki körutakat tett a gyakorlattól az oktatásig, onnan vissza, majd ismét oda, meg vagyok győződve róla, hogy a kettő közötti viszony jóval közelebbi, mint ahogy azt néha beállítják. Itt nincs idő megvizsgálni ezt a valóságos vagy csak az érzéseinkben létező szakadékot, de annyi bizonyos, hogy hatékony partnerkapcsolatot kell létrehoznunk a könyvtár- és tájékoztatásügy oktatói és gyakorlati szakemberei között.

A kibontakozás útját jelenthetik a tapasztalatcsere-szemináriumok csakúgy, mint a könyvtárosok és tanárok együttműködése a képzésben és személycseréi. A legtöbb brit könyvtárosképző intézmény gyakorlati szakembereket hív meg, hogy előadásokat tartsanak a hallgatóknak, és egy-két „felvilágosult" könyvtárfenntartó az oktatóknak szervez tanfolyamokat, hogy valóságos problémákat tanulmányozhassanak és oldhassanak meg. Az együttműködés más formáit jelentik, amikor a képzési intézményekbe jelentkező hallgatókat közösen válogatják ki, vagy kutatócsoportokat szerveznek könyvtárosokból és oktatókból egy-egy probléma megoldására.

Nagy a tájékozatlanság afelől, hogy valójában mi zajlik a könyvtárosképző intézményekben, és ez – el kell ismernünk – a mi hibánk is. Nem vagyok biztos benne, megteszünk-e mindig mindent azért, hogy kollégáink megismerjék a munkánkat. Ezt felismerve néhány éve Sheffieldben nyílt napot rendeztünk pályaválasztási szakembereknek és a könyvtárak képzési és személyzeti munkatársainak. A marketinggel és a közönségkapcsolatokkal foglalkozó kurzusunk hallgatói ugyancsak részt vettek a tanszék népszerűsítésére szánt anyagok elkészítésében.

Vannak időszakok, amikor a képző intézményektől elvárhatjuk, hogy ne egyszerűen a „piaci erőkre" reagáljanak, hanem vezessék is a szakmát. Vannak időszakok, amikor az etikai és szakmai megfontolások a szolgáltatások használója és nyújtója között bizonyos fokú feszültséget eredményeznek. A könyvtárosképzés fontos szerepet játszik a szakmai szocializációban, és el kell gondolkodnunk némely Újabb fejleménynek a könyvtár- és tájékoztatásügy egységére gyakorolt hatásán. A kutatás területén is teret kell hagyni olyan tevékenységnek, amely független „a piactól".

A kurzusok tartalma mellett a felhasználóknak a képzési programok szintjét és időzítését illetően is lehetnek véleményeik. Egy gyorsan változó könyvtári és információs világban nyilvánvaló a továbbképzés igénye. A képző intézményeknek a könyvtári és tájékoztatási szervezeteken belül, a helyszínen tartott tanfolyamok kialakításában is szerepük lehet.

A könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások használóit a képzési programot alkotó valamennyi kurzus fókuszának kell tekintenünk. Az emberek kiszolgálása tanterveink

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

magját kell hogy képezze. Hallgatóink készségeket szereznek a lakosság érdeklődésének vizsgálatában, az interperszonális kommunikációban és a használói vizsgálatokban, vagyis olyan témakörökben, amelyekben nyilvánvaló a „használói kapcsolat"; fontos azonban rámutatni arra, hogy a vezetéstudományi, számítástechnikai, állományépítési, információvisszakeresési stúdiumoknak is a használó szempontjaiból kell kiindulniok. Ahogy Michael *Buckland* írta: „a szakembereket csupán a visszakeresési módszerekre megtanítani nyilvánvalóan csak a felét jelenti annak, amire tevékenységük során szükségük lesz"[11].

A könyvtári és tájékoztatási szakmák jövőbeli helyzete nem a hardver és szoftver meghonosításától függ majd, hanem attól, hogy milyen minőségű lesz az emberi tényező. Hallgatóinkat aszerint fogják megítélni, mennyire értik meg az igényeket, jelenlegi és potenciális ügyfeleik reményeit és törekvéseit. Nemrég egy londoni konferencián Ken *Dowlin,* az Elektronikus Könyvtári Egyesület (Electronic Library Association) egyik alapító tagja azt mondta hallgatóságának, a szakma egyik fő kihívása, hogy a könyvtárak kapcsolatban maradjanak a lakossággal.[12]

Így tehát a hallgatóknak úgy kell elhagyniuk a könyvtári és informatikai tanszéket, hogy tudatában vannak a „használóhoz barátságos" emberi rendszerek fontosságának, és képesek megállapítani, hogy kik a használók és kik nem, továbbá ismerik azokat a stratégiákat, amelyekkel feltárhatják, mire van szükségük a használóknak. E cél érdekében például a forrásokkal foglalkozó stúdium keretében a hallgatók irodalomkutatást végeznek az oktató személyzet részére; ennek során párbeszédet kell folytatniuk a használóval, hogy megállapítsák igényeit. Mellesleg, ez tanszékünk kiváló reklámja is.

A használócentrikus megközelítésnek megvannak a problémái, és ezekkel a hallgatóknak tisztában kell lenniük. Gondot okozhat például a különböző használói csoportok közötti prioritás megállapítása; egy költségvetés készítési gyakorlat szembesítheti a hallgatókat ezzel. Ugyanígy, a közművelődési könyvtári kurzusunkat felvevő hallgatók állományválogatási gyakorlaton vesznek részt, amelynek során a helyi közművelődési könyvtár számára gyarapítanak. Nemcsak a települést és a lakosság igényeit kell megismerniük, hanem meg kell birkózniuk az érték kontra igény központi dilemmájával is. Az alapvető kérdés: azt adjuk-e a közönségnek, amit az kér, vagy azt, amit a könyvtárosok alkalmasnak gondolnak?

A könyvtár használóorientált megközelítése természetesen sok más kérdést is felvet. A képzés során számos szemináriumon foglalkozunk ezekkel; itt nincs időm részletesen fesorolni őket. Talán csak annyit mondok, hogy felvetődik a könyvtárak irányításának a kérdése is. Ki alakítja vagy diktálja a helyi könyvtárpolitikát? Hogyan lehet egyensúlyba hozni az igényeket kifejezni tudó és az erre képtelen használók érdekeit? Kik vannak többségben: azok, akik használják szolgáltatásainkat, vagy azok, akik nem? Mit tudhatunk meg a használóinktól, és hogyan ösztönözhetjük őket, hogy mondják meg a véleményüket?

Ez csak néhány azok közül a kérdések közül, amelynek felvetésére bátorítjuk a hallgatóinkat. Ezek természetesen olyan kérdések, amelyeket – ha elköteleztük magunkat a használóközpontú könyvtárosképzés mellett –, saját kurzusaink, programjaink és intézményeink szempontjából is fel kell tennünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

HIVATKOZÁSOK

1. McCLELLAN, A. W.: The reader, the library and the book. C. Bingley, 1973.

2. GANS, H. J.: Supplier oriented and user oriented planning for the public library. In: Gans, H. J.: People and plans Basic Books, 1968.

3. RANGANATHAN, S. R.: Five laws of library science. 2. ed. Bombay Publishing House, 1957.

4. LINE, M. B.: Ignoring the user: how, when and why. The Nationwide provision and use of information. ASLIB IIS LA Joint Conference Proceedings. Library Association, 1981.

5. Reading research in the Centre for Library Science and Methodology 1968–1977. Ed. National Széchényi Library Autse for Library Science and Methodology, Bp. 1977. 97 p.

6. CRONIN, B.: On the outside looking in... Issues in education for librarianship and information science. The British Library Research and Development Department. 1983.

7. DUDLEY, E.: Curriculum change in the 80s – time for significant developments. Library Association Record, vol. 83, no. 7, 1981. július.

8. University Grants Committee/National Advisory Body for Public Sector Higher Education: Report of the Transbinary Group on Librarianship and Information Studies. 1986.

9. Joint enterprise: Roles and relationships of the public and private sectors in the provision of library and information services. Office of Arts and Libraries. Library Information Series, 16. sz., HMSO, 1987.

10. Independent group attacks UGC librarianship report. Times Higher Education Supplement, vol, 23, no. 1, p. 5.

11. BUCKLAND, M.: Library services in theory and context. Pergamon Press, 1983.

12. A „Library pioneer looks ahead"-ben számoltak be róla: Information World Review, 1986. március 2., p. 7.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ INTERPERSZONÁLIS KÉSZSÉGEK OKTATÁSA

BOB USHERWOOD

Több, mint száz éve egy Samuel Swett *Green* nevű könyvtáros előadást tartott az Amerikai Könyvtári Egyesület konferenciáján. Címe ez volt: *„A könyvtáros és az olvasó közötti személyes kapcsolat létesítésének kívánatos volta a népkönyvtárakban"*. Nemrégiben a Könyvtári és Információs Szolgáltatások Tanácsa (LISC) így fogalmazta meg ezt az igényt: „Olyan embereket kell a könyvtárosság számára kiválasztanunk, akik nem visszahúzódóak, akik jól tudnak bánni az emberekkel, akár a főnökökről, akár a beosztottakról, akár az olvasókról van szó."[1] A Sheffield-i egyetemre jelentkezőknek világosan megmondjuk tájékoztató prospektusunkban: „A könyvtári és tájékoztatási munkában dolgozó szakembereknek kezdeményezőkészségre, határozottságra, dinamizmusra van szüksége" és hogy „a kommunikálni tudás és a kielégítő interperszonális kapcsolatok létesítésének képessége nagyon fontos". Továbbá figyelmeztetjük őket, hogy „a könyvtári és a tájékoztató munka nem a túl félénkek, és nem azok pályája, akiknek nehézségeik vannak a személyes kapcsolatok létesítése terén." A felvételi beszélgetések során szintén mindent megteszünk annak érdekében, hogy kiszűrjük az alkatilag nem megfelelő embereket a könyvtáros szakra jelentkezők közül.

Mi, oktatók – és általában a szakma –, azt hisszük, hogy az emberekkel való termékeny kapcsolatok lényeges feltétel a könyvtári és tájékoztatási munka sikeres végzése szempontjából. Többféle kapcsolatról van itt szó: a házon belüli kapcsolatok a vezetők és a munkatársak között; kapcsolatok az anyaintézmény ügyintézőivel, jogi, pénzügyi szakembereivel; és végül, de nem utolsósorban a könyvtárosok és az ügyfelek, illetve a potenciális ügyfelek közötti kapcsolatok.

Ha ezeket a kapcsolatsorokat közelebbről megvizsgáljuk, világosan látnunk kell, hogy a használókhoz fűződő külső kapcsolatok csak akkor lehetnek eredményesek, ha a belső kapcsolatok problémamentesen, jól funkcionálnak. Ahogy azt *Fontaine* megállapította: *„Ha nincs a könyvtáron belül nyílt kommunikáció és megértés, akkor nincs a könyvtárat használó közösséggel sem"*.[2]

Az információs technológia fejlődésével párhuzamosan nő az interperszonális készségek iránti igény. 1986-ban az egyik legnagyobb angol bank ezt hangsúlyozandó, olyan reklámkampányt indított, melynek középpontjában a személyzet- és a személyes szolgáltatások álltak. Az automatizált bankügyletek korában a reklám úgy mutatja be az ügyfelet, mint aki elveszve az elektronikus rendszer labirintusában, elborítva az adatok tömegétől, jajgatva felkiált: „Beszélni akarok valakivel!" A könyvtár használóinak is szükségük van a személyes szolgáltatásokra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Közismert tény, hogy az interperszonális készségek bizonyos tanulási módszerek alkalmazásával jól fejleszthetők; ilyenek például a csoportmunka különböző formái, a hallgatók nyilvános szereplései stb. Ugyanakkor azonban az is fontos, hogy az interperszonális készségek kérdését közvetlen módon is tárgyaljuk. Az előadások, a kiscsoportos foglalkozások, a gyakorlatok, a film- és videobemutatók egész sorát szánjuk a témára.

Például a vezetési ismeretek című tantárgy oktatásának kezdeti fázisában olyan foglalkozást tartunk, melynek témája a szervezetben dolgozó ember. E foglalkozás során arra kérjük a hallgatókat, hogy figyeljenek olyan jelenségekre, mint az észlelés, elvárás, hiedelmek és attitűdök. Az egyének elkülönített vizsgálatán túl fontos szerepet szántunk a csoportban történő viselkedés tanulmányozásának. A hallgatók egy előzetesen kézhez kapott szempontlista alapján az adott csoportot (pl. egy közművelődési könyvtári vagy főiskolai könyvtári bizottságot) működés közben figyelnek meg. Megállapítják a viselkedések típusait (építő jellegű, csoportfönntartó, destruktív, önző). Az észlelés problémáit (a félreértés lehetőségeit) egyébként jól lehet szemléltetni a többféleképpen értelmezhető rajzok segítségével.

Az ügyféllel való első közeli kapcsolatokat külön foglalkozásokon tárgyaljuk. Ennek során olyan nehézségeket elemzünk, melyek a könyvtárak használata során gyakran tapasztalhatók. Megvitatjuk azt is, hogy a könyvtárosok saját értékrendje, előítéletei és attitűdjei hogyan befolyásolhatják a használóval való kapcsolatot. Ezeken a foglalkozásokon bemutatjuk azokat a taneszközöket is, melyeket a könyvtárakban használnak; például: értéktisztázó tesztek; önelemző játékok; olvasói kérdőívekkel kapcsolatos attitűdvizsgálat; az interperszonális kapcsolatok mércéi; a problémák tudatosításával kapcsolatos mércék; esettanulmányok; problémafelvető interjúk; szerepjátékok; az olvasószolgálatban dolgozó könyvtáros jellemzői stb.

Ezekben a gyakorlatokban nem annyira az a fontos, hogy mit válaszol a hallgató, hanem ezeknek a válaszoknak a másodlagos jelentése, azaz mit árulnak el a hallgatónak a könyvtárhasználóval szembeni valószínű viselkedéséről. Önismeretük fejlődésével valószínűleg jobban megismernek másokat. Például a problématudatosító játék során megkérjük a hallgatókat, hogy állapítsák meg azokat a tényezőket, amelyek felmérgesítik, ijesztik vagy zavarják őket. Ebből megfelelő következtetések vonhatók le arra vonatkozóan, hogy egy adott szituációban hogyan viselkednének.

A szerepjátékokat és esettanulmányokat hatékonyan lehet alkalmazni. Aki némi munkatapasztalattal rendelkezik, saját maga is könnyen összeállíthat esettanulmányokat. Természetesen nagyon sok kész esettanulmány-gyűjtemény is rendelkezésre áll. A szerepjátszási gyakorlatok segítségével a hallgatók könnyen rádöbbenthetők azokra a nehézségekre, csalódásokra, melyeket a közönség élhet át, miközben megpróbálja használni a könyvtárakat.

A video lehetővé teszi, hogy a hallgatók szembenézzenek azokkal a „nehéz" vagy problémás olvasói típusokkal, amelyekkel a könyvtár vagy tájékoztatási intézmény szolgáltatásait igénybe vevők között találkozhatnak. A Polgári Tanácsadó Hivatal (Citizen's Advice Bureau) például kiváló problémafelvető interjúkat gyártott. E videosorozatokat jól hasznosítjuk a közhasznú információs szolgálat és a közönségkapcsolatok című tárgyak oktatása során. A hallgatók különböző „nehéz" ügyfeleket látnak a képernyőn, s feladа-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tuk az, hogy írják le, milyen hatást gyakorolt rájuk az ügyfél, mit tennének maguk az adott szituációban, mit érezhet az ügyfél, s miért viselkedik úgy, ahogy.

Érdemes megemlíteni, hogy a könyvtárak kitűnő forrásanyagot szolgáltatnak ahhoz, hogy az emberek minél szélesebb körét, az érzelmek minél szélesebb skáláját legyünk képesek megérteni és elfogadni. Magyarországon, ahol az olvasáskutatásnak tiszteletreméltó eredményei vannak, nem kell hangsúlyozni, hogy a regények, színdarabok és versek milyen hasznos betekintést nyújtanak az emberek életébe, és mennyire segítenek ahhoz, hogy nyitottabbak legyünk azokkal az emberekkel szemben, akikkel találkozunk. Ugyanez érvényes más médiákra is, ezért szemléltetésül mint filmek, tévéadások és regények részleteit használjuk fel.

Barry *Hines* egyik művében leírja, hogy egy munkásszármazású fiatal nő hogyan használja először az egyetemi könyvtárat.[3]

„Lucy nem tudta, hogyan kell használni a könyvtárat. Meg volt rémülve tőle. A könyvtár három emelete tele könyvvel, az alagsor tele régi folyóiratokkal – ez túl sok volt neki. Kislány korában kitért a könyvtárak elől... De most rákényszerült az egyetemi könyvtár használatára, ha szüksége volt egy könyvre dolgozatához." (Megpróbálja megkeresni a könyvet a polcon.) „Úgy látszott, mintha a polcokon levő számokban semmi logika sem volna: 500... 10... 20... 30. Az állványok végéhez ért és befordult ... 603 ... 603? Körülnézett. Hol van az 540? Nem találta sehol. Úgy érezte magát, mintha egy útkereszteződésnél állna és nem tudná, merre induljon el. Megkérdezett egy segédkönyvtárost... A lány bizonytalanul előre mutatott: „Arrafelé; azt hiszem, az építészet mellett" mondta. Lucy sehol sem találta az építészetet. A segédkönyvtárost sem találta meg újra. Verejtékezni kezdett. Legszívesebben elsírta volna magát. Haza akart menni."

Végül, bár nem minden nehézség nélkül, megtalálta a könyvet, és megpróbálta kikölcsönözni.

„A könyvtáros az olvasójegyét kérte. Azt felelte, nincs neki. Bosszankodott és zavarban érezte magát, mintha alaptalanul lopással gyanúsították volna. Hát nem hallgató? De igen. A könyvtáros bizonyítékot kért. Lucy elővette diákigazolványát, a könyvtáros pedig – miután fölöslegesnek tűnő alapossággal megvizsgálta fényképét és adatait – egy másik íróasztalhoz küldte, hogy ott iratkozzon be. Miután megkapta az olvasójegyét, már csak az elektronikus biztonsági rendszeren és a portáson kellett átjutnia kimentében. Végül is sikerült, kikölcsönzött egy könyvet! Ahogy ment lefelé a lépcsőn, kifacsartnak, ugyanakkor felajzottnak érezte magát. Most már tudta, hogyan érezheti magát egy bankrabló, miután sikerrel menekült a rablás színhelyéről."

Az itt ismertetett módszerek és témák csak kis részét képezik a témakörnek. Szót kellett volna még ejteni például a metakommunikációról, a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű olvasók speciális problémáiról, a különböző kulturális hátterű vagy etnikumú olvasókról stb. Nem hagyhatók figyelmen kívül a fajgyűlölet leküzdésének kérdései, vagy a beleérző magatartás kifejlesztésének és a használói panaszokkal való foglalkozásnak a feladatai sem.

A cél az, hogy olyan hallgatókat képezzünk ki, akik képesek megértő, jó kapcsolat kialakítására mind a többi könyvtárossal, mind pedig a tényleges és potenciális használókkal. Olyan készségeket kell kifejleszteni bennük, amelyeket hasznosíthatnak pályafutásuk során. Készségeket, melyek kissé megkönnyíthetik a Lucy-típusú emberek számára a világ „használatát" s benne a könyvtári és információs szolgálatásokét is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

HIVATKOZÁSOK

1. Library and Information Services Council. Basic professional education for library and information work: a discussion paper. Office of Arts and Libraries, 1984.

2. FONTAINE, S.: Report to the Council on Library Resources. Public relations in public libraries. 1975.

3. HINES, Barry: Unfinised business. Michael Joseph, 1984.

***

A BÖRTÖNKÖNYVTÁRAK TÁMOGATÁSÁRA (illetve pótlására) 35000 kötetes központi kölcsönző könyvtár létesült Dortmundban; állományát könyvtárak adták össze, helyiségét a város adja, személyzetét állami hivatal fizeti. Sok börtön igazgatósága azonban megnehezíti vagy egyszerűen megtiltja a központi könyvtár használatát, az ellenőrzés nehézségeire hivatkozva. (DBI Pressespiegel, 1987. nov.)

TÖMEGMÉRETŰ RESTAURÁLÁSI PROGRAM indult meg Baden-Württemberg tartományban, a 19. század első évtizedei óta keletkezett könyv- és levéltári dokumentumok megmentésére, amelyek savas papírját előbb-utóbb a teljes szétesés fenyegeti. A tübingeni Egyetemi Könyvtár restauráló részlegében új típusú papírrostosító gépet helyeznek üzembe; 1989-ben Stuttgartban restaurátorképző tanfolyamot indítanak; 1991-ben a Tübingenben megkezdett munkát a ludwigsburgi Állami Levéltárban szervezendő tartományi restauráló központ veszi át, 45 főnyi személyzettel. Uj, gazdaságos restaurálási eljárások kialakításával kísérleteznek. (DBI Pressespiegel, 1988. febr.)

A RÉGI NÉMET KIADVÁNYOK gyűjtését öt nagykönyvtár között osztották fel az NSZK-ban. A 16. század irodalmát a müncheni Bajor Allami Könyvtár, a 17. századét a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek, a 18. századét a göttingeni Egyetemi Könyvtár, ill. az 1871–1945 között kiadott anyagot a nyugat-berlini Állami Könyvtár gyűjti teljességre törekedve. (DBI Pressespiegel, 1988. febr.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

OLVASÁSKUTATÁS: A TÁRSADALMI KÖRNYEZET ÉS AZ EMBERI KAPCSOLATOK TANÍTÁSA

NAGY ATTILA

Magyarország legújabb kori történelmének egyik igen fontos fordulópontja volt 1956, illetve az azt követő konszolidáció időszaka. A gazdasági, társadalmi és kulturális változások sorába illeszkedik bizonyos, korábban „betiltott" (nem preferált) tudományok (lélektan, szociológia, genetika stb.) rehabilitálása is. 1958-tól ismét beindult a pszichológusképzés a budapesti egyetemen (az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán), az 1960-as évek legelején megalakul a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete, majd 1970-től ismét lehet szociológusi diplomát is szerezni az egyetemen (igaz, egyelőre csak kiegészítő szakként). Ebben a keretben kell értékelnünk az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ merész döntését egy olvasásszociológiai műhely megszervezéséről (1968). Az első évben 1 vezető és 1 beosztott jelentette a teljes olvasáskutató csoportot, mely lassú felfutás után ma is mindössze 4 kutatót és egy kutatási segéderőt foglalkoztat. Az itt végzett kezdeti vizsgálatok eredményei az 1970-es évek első felében fokozatosan bekerültek a könyvtárosi továbbképző tanfolyamok témái közé.

Az út természetesen csak utólag látszik egyenesnek, ami a továbbképzésben érdeklődést keltett (ti. a vágyak, a célkitűzések, az óhajok szembesítése az empirikus szociológiai vizsgálatok eredményeivel), az már a hetvenes évtized végére tananyaggá vált a felsőfokú könyvtárosképzésben is.

1979 novemberében négy szerző, szerkesztő (*Gereben* Ferenc, *Kamarás* István, *Katsányi* Sándor és *Nagy* Attila) munkájának eredményeként megjelent az Olvasásismeret című 36 ívnyi terjedelmű jegyzet, melynek olvasásszociológiai, olvasáslélektani és olvasáspedagógiai fejezetei összesen 3 félév tananyagát alkotják a 4 éves főiskolai képzésben.

Tankönyvünk, melynek korszerűsítésén egyébként már dolgozunk, a következő főbb tematikus csomópontokat tartalmazza:

I. Olvasásszociológia

- A kultúra társadalmi szerepe
- Művelődéskutatás – művelődésszociológia – művészetszociológia – olvasásszociológia
- Az olvasás helye a kulturális tevékenységek rendszerében
- Az olvasmánybeszerzés forrásai, könyvtárhasználat, könyvvásárlás
- Olvasmányszerkezet, olvasói ízlés. Egyes társadalmi rétegek olvasói arculata
- Az olvasás indítékai, az olvasmányok hatása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

II. Olvasáslélektan

- Az olvasási készségről általános lélektani megközelítésben
- Az olvasástanítás pszichológiai alapjai
- Életkori sajátosságok és olvasmányigények
- A szépirodalmi művek befogadásának lélektani vizsgálatáról. Az értékelés, kettős értékrend
- Személyiségjegyek és befogadás. Változtatható-e ízlésünk?
- Biblioterápia

III. Olvasáspedagógia

- Az olvasáspedagógia célrendszere
- Didaktikai alapelvek és módszerek
- Az olvasási kultúra közvetítőinek rendszere: család, iskola, könyvtár
- A könyvtáros lehetőségei: alapvető magatartásmódok, egyéni és csoportos foglalkozások
- Pedagógiai szempontok érvényesítése az egyes könyvtári munkaterületeken
- Az állomány nem hagyományos elrendezése (családi könyvtár) és olvasótábor.

A fentiekben vázolt ismeretek átadásával, a hallgatók valóságismeretének, szociológiai és lélektani tájékozottságának növelése mellett hivatástudatuk elmélyítését is szeretnénk szolgálni.

Meggyőződésünk szerint sem egyetemi sem főiskolai szinten nem lehet a jelen és a jövő társadalmi folyamataira, az olvasó, a használó egyén igényeire érzékenyen reagáló könyvtárosokat képezni az említett ismeretek (az olvasás szociológiája és lélektana) oktatása nélkül.

Interperszonális kommunikáció a könyvtárban

Sajnos e témakör oktatása megközelítően sincs olyan kidolgozott állapotban, mint az előzőekben emlegetett szociológiai ismeretrendszer. (A társadalmi környezet megismerése.) A jelenség történeti okait részben már vázoltuk, részben pedig a pszichológia sajátos hazai fejlődéstörténetében találhatnánk újabb fontos magyarázó elemeket. Például az interakcionalista és humanista lélektan neves képviselőinek művei csak a hetvenes évtized legvégén, illetve a nyolcvanas évek elején váltak magyar nyelven is hozzáférhetőkké (*Berne*, E. – *Fromm*, E. – *Rogers*, C. stb.).

A téma iránti érdeklődés, a megrendelés természetesen a tágabb társadalmi közegből érkezett, s a könyvtárosképzés és továbbképzés csupán maga is csatlakozott az érdeklődő laikusok, illetve a tudatosan tanulni, felhasználni akarók táborához. Egyébként a fokozódó érdeklődés mögött, sajnos, nem egyszerűen divatjelenséget kell látnunk, hanem sokkal inkább társadalmunk mentálhigiénés mutatóinak (alkoholizmus, bűnözés, öngyilkosság, válás...) általános romlását. Az interperszonális kommunikáció törvényszerűségei

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

önálló tárgyként nem szerepel a főiskolai képzés tantervében, de néhány egyéb tantárgy (neveléslélektan, szociálpszichológia, olvasáspedagógia) oktatása során bizonyos témák szükségszerűen előkerülnek.

A tantárgy részletes tantervének kimunkálása még előttünk álló feladat, de néhány alapelvet és módszertani megfontolást most is szeretnénk vitára bocsátani.

A könyvtárosság, lényege szerint, segítő jellegű szolgálat, kapcsolat, mely csak akkor lehet igazán hatékony, ha a technikai hozzáértés, a könyvtári eszközök alkalmazni tudása a lélektani tudnivalókkal, a személyek közötti kapcsolatok szabályszerűségeinek ismeretével és gyakorlati alkalmazási készségével párosul (*De Hart,* F. 1979). Igazabb, gyümölcsözőbb a nevelés és a pedagógia fogalmát nem a meggyőzés, az átalakítás, a megváltoztatás, netán az irányítás rokonértelmű szavaként használni, hanem a szó latin gyökeréhez visszanyúlva (educere) a kivezetés, a felszínre hozás, a napvilágra segítés értelmében; ezek, valóban teljesíthető feladatként, a könyvtárosok számára is megfogalmazhatók. De csak akkor, ha mások céljait, értékeit tiszteletben tartva, s a fejlesztés lehetőségeiben mélységesen bízva a könyvtáros kész bárkinek segítő kezet nyújtani a rendelkezésére álló könyvtári eszközökkel s a maga leleményességével, egész személyiségével. A nevelés tehát inkább segítség, mint irányítás, inkább a másik egyénbe vetett bizalom és hit, mint erőszakos meggyőzés. „Ennek a hitnek a jelenléte különbözteti meg a nevelést a manipulációtól. A nevelés egyet jelent azzal, hogy segítünk az egyénnek (a gyereknek) valóra váltani lehetőségeit" – ahogyan az Erich Fromm írja A szeretet művészetében.

Ugyancsak alapelvként tartjuk számon Carl Rogers követelményeit is (csakis a kongruens, a pozitívan elfogadó, empatikus pszichológus, pedagógus, könyvtáros tud igazán hatékony segítséget adni a hozzájuk fordulóknak). A tantárgy keretében terveink szerint három pillért kívánunk majd felépíteni:

I. A másik ember megértésének feltételei
II. Az attitűdök jellemzői, a változás, változtatás esélyei
III. A tanácsadói viselkedésformák. Klasszikus játszmák

A tanácsadás nem egyszerűen technika vagy eszköz, sokkal inkább annak módja, hogy autentikusabbak legyünk másokhoz és ugyanakkor önmagunkhoz is. S az igazi kérdés természetesen nem az, hogy a könyvtáros végez-e tanácsadói tevékenységet, hanem vajon milyen hatékonysággal teszi azt (*Fine,* S. 1978.).

A fentiek hatékony átültetése a könyvtárosi gyakorlatba két síkon egyszerre látszik kívánatosnak: a képzés (főiskolai, egyetemi) szintjén és a vezetők továbbképzésében. Ellenkező esetben – mint erre már sok elrettentő példát láttunk – a képzésben szerzett ismeretek nem válnak a mindennapi gyakorlat részeivé.

Ha a könyvtári vezetés maga is nem motiválja, támogatja, bátorítja ezt a fajta viselkedést, akkor a könyvtárosok esetében is kimutatható lesz az a sajátos ellentmondás, hogy a tanárjelöltek pszichológiai kultúrája megelőzi a gyakorló pedagógusokét (*Ormai* V. 1981.).

Tőlünk is függ, hogyan alakul az ifjúság, sőt az egész társadalom magatartáskultúrája, türelmi-tűrési szintje, mentálhigiénés jellemzőinek egésze. Mert a könyvtár is egy azon intézmények sorában, amelyek a demokrácia elmélyítését szolgálva inkább támogatnak,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mint kioktatnak, inkább segítő kezet nyújtanak s nem fenyítenek, inkább bíznak az emberek fejlődésének lehetőségében, sikeres és hasznos önmegvalósításukban, mint erőszakos irányításukban.

A szóban forgó tantárgy oktatását döntően kiscsoportos formában képzeljük el, ahol a csoport-tréning és a konfliktushelyzetek megvitatása lenne a domináns forma, nem pedig a hagyományos előadás.

IRODALOM

- BERNE, Eric: Az emberi játszmák Bp. 1985. Gondolat
- FINE, Sara: The Librarian as Youth Counselor = Drexel Libr. Quart, 1978. 1. no.
- FROMM, Erich: A szeretet művészete Bp. 1984. Gondolat
- DE HART, Florence E.: The librarians psychological commitment: Human relations in librarianship London, 1979. Greenwood
- KÓSÁNÉ ORMAI Vera: Magatartási zavarok súlyosságának megítélése pedagógusok és pszichológusok körében Bp. 1985. Tankönyvkiadó
- ROGERS, Carl R.: A terápiás kapcsolat: a jelenlegi elméletek és kutatások = Pszichoterápia Szerk. Buda Béla Bp. 1981. Gondolat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

IGÉNYVIZSGÁLATOK ÉS MARKETING A KÖNYVTÁROSKÉPZÉSBEN

TOM WILSON

Peter *Drucker* szerint: „A marketing az üzleti tevékenység sajátos funkciója. Az üzletet minden más emberi szervezettől megkülönbözteti, hogy egy szolgáltatást vagy terméket értékesít. Sem az egyház, sem a hadsereg, sem az iskola, sem az állam nem teszi ezt. Minden olyan szervezet, amely a hivatását egy termék, illetőleg egy szolgáltatás értékesítésével teljesíti, üzletnek tekinthető. Viszont azok a szervezetek, amelyekből az értékesítés eleme hiányzik vagy csak véletlenszerű, nem üzlet, és nem is szabad úgy működtetni, mintha az volna."

A kiemelések tőlem vannak, a kérdés pedig, amely ebből az idézetből következik, így hangzik: „Üzlet-e a mi szakmánk?" Egy másik kérdés szorosan kapcsolódik ehhez: „Versengünk-e más intézményekkel az ügyfelekért, fogyasztókért vagy az erőforrásokért?', Ha e kérdésre a válasz „igen", szakmánkat üzletnek tekinthetjük, ugyanis a „használók" vagy az erőforrások elnyerése megköveteli ezt az értékesítési vagy marketing hozzáállást.

Amikor a képzési programok kialakítására és a tantervek tartalmára tekintünk, pontosan ilyesféle kérdéseket kellene elsősorban feltenni a hallgatóknak, hogy elkezdjenek azon gondolkodni, milyen „üzlet" is a miénk, és úgy tekintsenek a könyvtárakra és a tájékoztatási rendszerekre, mint amelyek megkívánják a marketing szemléletet.

Úgy látszik, a marketing „elmélete" nem áll másból, mint egy sor gyakorlati szabályból és tevékenységmodellből, illetőleg olyan stratégiákból, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a fogyasztót rá lehessen beszélni egy termék vagy szolgáltatás elfogadására. Egy stúdium kialakításakor megpróbálhatjuk mindezeket „elméleti" tálalásba csomagolni, de szerintem sokkal hasznosabb, ha arról beszélünk, mivel jár a marketing szemlélet, hogyan kell, hogy érintse a könyvtárak és tájékoztatási szolgáltatások használóit, és hagyjuk, hogy az általános elméleti kérdések ezeknek a problémáknak a megfontolásából nőjenek ki. Az elméleti kérdések valójában „mikro"-szinten léteznek: például ilyen az információs igények meghatározásának általános problémája.

Számos szerző a marketing stratégiák három elemét különbözteti meg: feladatelemzés; piacelemzés; marketing terv (értékesítési terv).

A feladat elemzése annak eldöntését jelenti, hogy milyen üzleti ágban dolgozunk, és a válasz döntő jelentőségű a könyvtári és tájékoztatási rendszerek számára. Az egyik legnehezebb feladat: áttérni a dokumentumhozzáférési „üzletről" az információszolgáltatási üzletre. Úgy is mondhatnánk: a „gyere be, és vidd el"-típusú szupermarket helyett egy olyan rendszerre, amely eljuttatja az információt a használóhoz.

Annak ismerete, hogy milyen üzleti ágban vagyunk (vagy – ami talán még fontosabb – milyenben akarunk lenni a jövőben), a feladatelemzés kulcsfontosságú része. Itt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kell megjegyezni, hogy tisztáznunk kell, jelenleg mit is csinálunk mi valójában. Stafford *Beer* mondását, miszerint egy rendszer értelme az, amit ténylegesen csinál, nem pedig az, amire megtervezték, tanácsos megszívlelnünk. Mi hihetjük azt, hogy tájékoztatási rendszereket működtetünk, de vajon mit gondolnak a használók?

A használók említése máris a piacelemzés fogalmához vezet bennünket, és ezen a ponton tűnik fel a képen a használókutatás. A piac elemzése számos területre kiterjed:

- a piac méreteinek meghatározása, a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások használóiból és potenciális használóiból kiindulva;
- a piaci szegmensek megállapítása (pl. hogyan választhatók el egymástól a használók, illetve potenciális használók különböző csoportjai);
- annak eldöntése, hogyan helyezkedjünk el a piacon, melyik piaci szegmenset célozzuk meg;
- a használói magatartás elemzése (pl. ténylegesen hogyan használják a meglevő termékeket és szolgáltatásokat);
- saját erős és gyenge pontjaink elemzése a piac szempontjából (pl. ténylegesen képesek vagyunk-e megtenni azt, amit meg akarunk tenni?) és hasonlóképpen a külső lehetőségek és veszélyek elemzése (van-e betöltendő űr a piacon, vagy valaki már előállt azzal a portékával, amit mi kínálunk?).

Hogyan közelíthetjük meg a piacelemzés oktatásának kérdését? Mi Sheffieldben egy speciális, kötelező tantárgyat iktattunk be a „társadalomkutatási módszerek és statisztika" elnevezésű, a bölcsészdoktori fokozatra felkészítő programba. Ennek során a hallgatók elsajátítják az alkalmazható módszerek teljes skáláját, és ez irányú ismereteiket egy konkrét kutatási jelentés kiértékelésében próbálják ki. Sokan közülük később ezeket az ismereteket és készségeket a disszertációjuk elkészítése során alkalmazzák, – amikor gyakran külső szervezetekkel együttműködve –, megvizsgálják egyes használói csoportok információs igényeinek sajátosságait. Más szóval, segítséget nyújtanak egy-egy intézménynek (kereskedelmi cégnek, közművelődési könyvtárnak, tanácsadó szolgálatnak stb.) a piaci igények, illetve szegmensek meghatározásában. A tanszéken oktatási célú videofelvétel készült az interjúkészítés módszereiről, s remélhetőleg sikerül kifejleszteni egy számítógépes oktatási segédletet a kérdőívek szerkesztésére is.

A marketing tervet illetően a hallgatóknak meg kell tanulniuk, hogy egy ilyen terv kidolgozásának nincs sztereotip útja: minden attól függ, hogy milyen üzleti ágban tevékenykedik az ember, milyen szolgáltatást vagy terméket értékesít és a piac mely szegmenseit célozza meg stb. Ezek a területek képezik a marketing tevékenység stratégiai oldalát.

A közművelődési könyvtárak területén Bob *Usherwood* dolgozott ki egy kurzust a könyvtárpropaganda témakörében, ami egy mindent átfogó marketing terv fontos eleme, és egyben fő aspektusa a taktikai oldalnak. Egy másik, fakultatív kurzus (grafikai művészet, vizuális kommunikációs technika) is jól beleillik ebbe az aspektusba. A hallgatók tanulmányaik során gyakorlati feladatokat végeznek el, és disszertációikban a kurzuson tanultakat alkalmazzák.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A marketingnek a könyvtári és tájékoztatási rendszerek oktatásának tervébe való beillesztése, valamint megfelelő oktatási módszerek alkalmazása a tantervkészítés viszonylag egyértelmű feladata. Úgy vélem azonban, helyesebb, ha a marketinget nem csak úgy tekintjük, mint egy sor megtanítandó eljárást, hanem úgy is, mint egy gondolkodásmódot, amelynek hatása lehet a könyvtári és tájékoztatási rendszerek alapvető célkitűzéseiről, valamint az ilyen rendszerek használatának ösztönzéséről vallott felfogásunkra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CONDOUS, C.: „Non-profit marketing – libraries' future?" Aslib Proceedings, 35, 1983, 407–417 p.

CRONIN, B. ed. The marketing of library and information services. London, Aslib, 1982.

DRUCKER, P.: The practice of management. London, Pan, 1973.

HANNABUSS, S.: Measuring the value and marketing the service: an approach to library benefit. Aslib Proceedings, 35, 1983, 418–427 p.

KOTLER, P.: Marketing for non-profit organizations 2nd ed. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1982.

THOMPSON, M. S.: New product analysis of corporate information services. Special Libraries, 77, 1986, 90–95 p.

URBAN, G.: Design and marketing of new products. Enlewood Cliffs: Prentice-Hall, 1980.

ZACHERT, M. J.–WILLIAMS, R. V.: Marketing measures for information services. Special Libraries, 77, 1986, 61–70 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MARKETING A KÖNYVTÁRAKBAN

ALFÖLDINÉ DÁN GABRIELLA – HEGEDŰS PÉTER

Gyakorta érezhető ellentmondása hazai könyvtári életünknek, hogy idegenkedés tapasztalható a különböző gazdasági kategóriák, módszerek, eljárások tudatos alkalmazásával szemben. Ez annál is inkább furcsa paradoxon, mivel a könyvtárak nem csupán őrzői, tárházai a reájuk bízott értékeknek, hanem közreadói is, azaz fő céljuk a sajátos könyvtári „vagyon" társadalmi céloknak megfelelő hasznosítása. Mivel azonban a könyvtárosok számára sem állnak rendelkezésre a különböző (anyagi, emberi, stb.) erőforrások korlátlan mennyiségben (sőt ma egyes esetekben nem csupán az erőforrások relatív, hanem abszolút mértékű csökkenése tapasztalható), előbb-utóbb rákényszerülnek arra, hogy gazdasági kategóriákban (is) gondolkodjanak. Ez független attól, hogy a könyvtárak sajátos „termékeit" árunak tekintjük-e vagy sem: egyszerűen az ésszerű felhasználásnak és az igények lehetőség szerinti legteljesebb kielégítésének követelményei motiválják a gazdasági életben meghonosodott módszerek egy részének átvételét. Nyilvánvalóan óvakodni kell a túlzott mértékű leegyszerűsítésektől, s nem ritkán jogosak azok az aggodalmak is, amelyek e módszerek, eljárások kritikátlan, a sajátos körülményektől elszakított alkalmazásától óvják a könyvtárakat. Az „új" módszerek felhasználásától várható előnyök azonban mindenképpen „megérik a fáradságot": a kísérletezés folyamán s már a konkrét alkalmazások előtt sem árt törekedni a szemléletek formálására, alakítására.

Könyvtár és marketing

Egészen a legutóbbi évekig a „könyvtár", a „könyvtárosi hivatás" és a „marketing" kibékíthetetlen ellentmondásokkal terhes fogalmak voltak a könyvtárosok többsége számára. Habár a marketing megközelítés egyes momentumait már jó néhány éve alkalmazzák a könyvtárakban is (például: olvasói szokások vizsgálata), maga a marketing sokak számára inkább „múló divat", semmint követendő példa. Természetesen ez nem meglepő mindazok számára, akik a különböző gazdasági és vezetési módszerek könyvtári környezetben való alkalmazásával foglalkoznak. Csupán néhány okot felsorolva ezzel kapcsolatban megemlíthető, hogy:

- a marketing „feltalálása", azaz tudományos igényű meghatározása a nyugati országokban is csupán az ötvenes évek időszakára esett;
- a különböző körülmények folytán a marketing fogalmait, módszereit a szocialista országok közgazdászai, üzleti szakemberei csak a hetvenes évek elejétől kezdték átvenni és adaptálni (Magyarország az új gazdasági mechanizmus bevezetése és gyakorlati tapasztalatai kapcsán az alkalmazásban az elsők között volt);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- még ma is kevéssé tisztázottak a nem profit célú szervezetek, a nem árujavak, stb. marketingjének (az ún. szociális marketing), elméleti alapjai a gazdasági szakemberek – hát még a könyvtárosok! – körében;
- a néha túlzott mértékben is hagyományőrzőnek, tradicionálisnak tekintett könyvtárak a tapasztalatok szerint gyakorta vonakodnak a gazdasági módszerek átvételétől.[1]

Aligha lehet tagadni azonban azt, hogy ma a könyvtárak és a különböző könyvtári bázisú információs intézmények radikális változáson mennek keresztül, legalábbis külső feltételeiket és működési módjukat tekintve. Általános az egyetértés abban, hogy e változások üteme igen gyors. A korábban (látszólag) „kimeríthetetlen" erőforrások már a könyvtárak számára sem kimeríthetetlenek, s a könyvtárosoknak egyre inkább fel kell készülniük arra, hogy intézményeiket modernizálják, korszerűsítsék, pótlólagos erőforrásokat tárjanak fel, s megbirkózzanak a szűkösebb gazdasági feltételek által támasztott gondokkal.

A változások kapcsán szinte már közhelyszerű az új információs technika terjedésének emlegetése. Mindenesetre a könyvtárak többsége törekszik viszonylag költséges technikai eszközök beszerzésére annak érdekében, hogy az információáradattal, a diverzifikálódó felhasználói igényekkel, stb. lépést lehessen tartani.

Országos szinten – legalábbis társadalmi értelemben véve költséges – párhuzamosságok, átfedések megszüntetésére volna szükség, aminek egyik lehetséges eszköze az információs piac törvényszerűségeinek szabadabb utat engedő struktúra, következésképpen a piaci igények megfigyelésére alapozott marketing megközelítés intézményi szinten is kiemelkedő fontosságot nyerhet. (Természetesen szó sincs kizárólagosságról: bizonyos alapvető szolgáltatások, sajátos „termékek" nem kezelhetőek pusztán a marketing elveire támaszkodva a társadalmi céloknak és a szféra törvényszerűségeinek megfelelően.)

Néhány elméleti megfontolás

A félreértésekkel, sőt félremagyarázásokkal övezett marketinget sokan azonosítják az erőszakolt, minden áron való „eladni" akarással, vagy másfelől a nyereség, profit maximalizálására irányuló törekvéssel. Nem kétséges, hogy az ilyen típusú értelmezések is hozzájárulnak ahhoz, hogy a marketing a könyvtárak számára ne jelentsen vonzó eszközt. Az említett félreértések kiküszöbölésére – bár nem elsősorban a könyvtári alkalmazások megkönnyítésére – fejlesztette ki Philip *Kotler* az ún. társadalmi marketing fogalmát, amelynek középpontjában az ún. cserekoncepció áll. Ezek adják az elméleti keretet ahhoz, hogy a könyvtárak és az információs intézmények céljaira adaptált marketingről is beszélni lehessen. (Ismereteink szerint a koncepció könyvtári célú adaptálói között úttörő jelentőségű munkát végzett Blaise *Cronin*, aki a tervek szerint részt vett volna a brit-magyar könyvtáros szemináriumon, de más irányú elfoglaltsága miatt nem tudott eljönni Budapestre. Kitérőként itt hadd említsük meg, hogy Cronin számos tanulmányában foglalkozott az információellátás gazdasági kérdéseivel, s egyebek között az információs társadalomról, információs gazdaságról szóló cikkei a magyar szaksajtó olvasói számára ismertek.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A fenti elméleti megfontolások szerint a marketing elfogadható és alkalmazható a könyvtárak és információs intézmények tevékenységében, mivel ezek az intézmények sajátos cserekapcsolatban állnak a „szolgálni kívánt közösséggel"; a szolgáltatások fejében az említett intézmények az adott közösség „pártfogását" élvezik. A marketing célja ebben az esetben a csere minőségének optimalizálása a szolgáltatásokat nyújtó fél lehetőségeinek és erőforrásainak a szolgálatásokat igénybe vevők kinyilvánított vagy ki nem nyilvánított igényeihez való igazítása útján. Az absztrakt megfogalmazás remélhetőleg nem kendőzi el a lényeget: a „csere" nem csupán áruk és szolgáltatások pénz ellenében való nyújtását, de materiális értelemben „megfoghatatlan" értékek cseréjét is jelentheti. A „pártfogás" gyakran éppoly fontos lehet a könyvtárak számára, mint a pénzbeli támogatás, hiszen egyebek között ennek révén igazolhatják a társadalommal, a szolgálni kívánt közösséggel szembeni kötelezettségeik teljesítését. (Más kérdés, hogy ennek alapján megalapozottabb igényeket lehet formálni a materiális támogatás növelésére.)

Néhány gyakorlati megjegyzés

Tekintettel arra, hogy a brit-magyar szemináriumon elsősorban a könyvtárosképzés kérdései kerültek terítékre, itt elsősorban nem az elméleti keret, hanem a gyakorlati alkalmazás kérdései a fontosak. S még a gyakorlati alkalmazások is tartogatnak az alkalmazók számára jó néhány gondot a tudatos alkalmazás viszonylag szűk körű elterjedtsége következtében. Ha azonban elfogadjuk azt, hogy a könyvtárak és információs intézmények korszerűsítése, a rendelkezésükre álló erőforrások lehető leghatékonyabb felhasználása, a felhasználói igények mind teljesebb kielégítése, stb. kulcsfontosságú feladatok a ma könyvtárosa számára, akkor azt is elfogadhatjuk, hogy a marketing bevett módszerei e feladatok megoldásában hasznosak lehetnek. Ez egyáltalában nem jelenti tehát azt, hogy a könyvtárak valamennyi termékét és szolgáltatását piaci áruként kell felfogni, s azt sem, hogy a marketing az erőszakos értékesítés eszköze. Azt azonban igen, hogy a marketing megközelítésében rejlő ésszerűsítés, racionalizálás, bármely szervezetnek hasznára lehet az általa előállított produktum vagy szolgáltatás jellegétől függetlenül.

Az oktatás szempontjai

Legjobb tudomásunk szerint Magyarországon még nem tartottak olyan szakosított kurzust, amely átfogó módon taglalta volna a könyvtárak és információs intézmények speciális marketingproblémáit. Egyes aspektusok (például: közönségkapcsolatok, azaz a public relations vagy az olvasói szokások vizsgálata) szerepeltek a különböző szintű könyvtárosképzési programokban illetve az információs szakemberek számára szervezett különböző tanfolyamokon. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell említeni, hogy komoly munkára van még szükség a marketing megismertetését és oktatását célzó tanfolyamok tantervének összeállításához. Itt nem is vállalkozhatunk részletes tematika kidolgozására, csupán néhány, véleményünk szerint fontos aspektus megemlítésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Egyetértés mutatkozik abban, hogy a marketing elveinek alkalmazása soran a kulcs a *nyílt, személyes kommunikáció.* A marketing iránt fogékony szervezet egyfelől a felhasználókat arra ösztönzi, hogy minél aktívabban vegyenek részt a szervezet tevékenységeiben, másfelől pedig teljes mértékben elfogadja a felhasználói igényeket és preferenciákat a termékek és a szolgáltatások felépítésében és közreadásában. (Ezzel szemben a bürokratikus szervezetben a rutinszerűen végrehajtott tevékenységeket a szükségletek sajátos értelmezése, a merev hierarchián keresztül megvalósuló irányítás személytelen politikájára alapozzák)[2] Ez a követelmény nyilvánvalóan az oktatás menetét is befolyásolja, azaz a marketing egyes vonatkozásai más tárgyak keretében is oktathatók, s ugyanakkor a hallgatók aktív részvétele is szükségesnek látszik, amihez a különböző esetjátékok, szerepjátékok, stb. nagy segítséget nyújthatnak. (Ezek jó példáját láthattuk egyébként a szemináriumon, ahol videora rögzített helyzetgyakorlatok segítségével illusztrálták a brit résztvevők az oktatásban alkalmazott módszereket.)

Általánosságban a marketing kurzusok tantervének összeállítása során az alábbiakra kell törekedni:

- be kell bizonyítani a marketing könyvtárakban és információs intézményekben való alkalmazásának szükségességét,
- be kell mutatni az alkalmazás kapcsán keletkező előnyöket,
- meg kell ismertetni a hallgatókkal a marketing alapvető fogalmait és módszereit,
- gyakorlati példákkal kell illusztrálni az alkalmazhatóságot,
- lehetőséget kell nyújtani az egyéni és/vagy csoportos gyakorlati munkára, az önálló alkalmazás megkönnyítése érdekében.

Mindemellett sajátos szempontokat is figyelembe kell venni a képzés megtervezésekor:

- mivel a marketing gyakorlatilag olyan megközelítésként értelmezhető, amely a könyvtárak és információs intézmények rendelkezésére álló erőforrások felhasználását optimalizálja, a hallgatóknak mindenképpen meg kell vizsgálniuk a speciális körülmények közötti alkalmazhatóságot,
- a könyvtárak sajátos tevékenysége folytán az ún. személyes marketing igen fontos szerepet tölt be, tehát a pszichológiai ismeretek oktatása is hasznos lehet,
- a „felhasználó-középpontú" vagy „felhasználó-orientált" filozófia a sajátos könyvtári piac minden egyes szegmentumán uralkodó kell, hogy legyen.

Mindezen szempontok érvényesítése mellett például az alábbiak szerint adható meg egy könyvtár szakos hallgatók számára szervezendő speciál kollégium rövid vázlata:

I. Bevezetés – alapvető definíciók, a „cserekoncepció" lényegének kifejtése, a sajátos körülmények közötti marketing alkalmazások lehetősége.
II. Piacszegmentáció – szegmentumok, célpiacok, célcsoportok, a szegmentáció folyamata.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

III. A „marketing-környezet" leírása (az ún. független változók).
IV. Marketing-kutatás – a felhasználók szükségleteinek és jellemzőinek elemzése, vizsgálata.
V. A marketing-program összeállítása, felépítése, szakaszai. Itt alapvető fontosságúak az ún. marketing-mix összeállításának fogásai: a termék, az „ár", a „promóció"(nem csupán reklám, hanem a felhasználásra való ösztönzés, népszerűsítés is), valamint az elosztás.
VI. A marketing-program végrehajtása, ellenőrzése és értékelése. (Az értékelés több szempontból is meghatározó fontosságú; nem csupán a további alkalmazásokhoz szükséges visszacsatolás lehetőségét biztosítja, de az értékelés révén meghatározott szervezetdiagnosztikai funkciók is megvalósíthatóak. Különösen fontos az értékelés azoknál a könyvtáraknál, amelyek valamilyen anyaintézménytől erős függésben vannak; s mind a mai napig az egyik legnehezebben megoldható feladat a könyvtári célok és az anyaintézmény céljainak megfelelő módon történő egyeztetése. Nyilvánvalóan itt nem formális egyeztetésről van szó, hanem arról, hogy a könyvtárak és az információs intézmények az anyaintézmény koordinátarendszere által meghatározott célokat kövessenek, amelyek egyben a marketing célkitűzések determinánsai is.)

Ki oktasson?

E sorok íróinak vannak szórványos tapasztalatai a hazai képzési szintek közötti összefüggésekről, középfoktól a posztgraduális képzésig bezárólag. Az a törekvés, amely a különböző szintek specializálását (ugyanakkor integrálását) tűzi ki célul rokonszenvesnek tűnik. Ha mind szélesebb körben megvalósulna a szakegyetemeken, szakfőiskolákon való szakinformátorképzés, akkor az eddigi oktatási struktúra változása nagymértékben befolyásolná az oktatás különböző szintjeit. Nem lévén oktatási szakemberek, itt csupán arra szeretnénk utalni, hogy míg a szakegyetemeken, szakfőiskolákon léteznek piackutatással, marketinggel foglalkozó tanszékek, addig a hagyományos könyvtárosképzés bázisain ilyenek általában nincsenek. S ez végül is ugyanúgy felveti a kérdést (ami egyébként a szemináriumon más vonatkozásban is több ízben felvetődött, de talán egészen megnyugtató feleletet a közös gondolkodás eredményeként sem sikerült találni), hogy a marketing szakemberek próbáljanak-e könyvtárosok módjára gondolkodni, vagy pedig a könyvtári-információs szakemberek éljék-e bele magukat a vállalati feladatokat megoldó marketing szakemberek szerepébe? Feltehetőleg általános válasz nem adható, azaz az oktató képzettsége, személye függ a képzés szintjétől, mélységétől és más konkrét körülményektől. Valószínű azonban, hogy jelenleg a marketinggel hivatásszerűen foglalkozók – a marketing megközelítés jellege következtében – könnyebben tudják a sajátos könyvtári célokhoz adaptálni a módszereket, s így az oktatás – legalábbis az átfogóbb szinteken – az ő feladatuk kell, hogy legyen. Ebbe az irányba mutat egyébként az is, hogy az utóbbi időben mind nagyobb figyelem irányul az ún. társadalmi marketing kérdéseinek tisztázására a marketing-kutatással foglalkozók körében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Elképzelhető olyan megoldás is, hogy miközben az elméleti jellegű előadásokat marketing szakemberek oktatnák, a gyakorlati munkát, a csoportos esetjátékokat, stb. a könyvtári-információs szakemberek irányítanák. Természetesen a helyzet megváltozik, amint kialakul ez utóbbiak azon új rétege vagy generációja, amely már kellő jártassággal rendelkezik az alapvető gazdasági kategóriák alkalmazásában, s nem csupán a szűkebb értelemben vett könyvtártudományt sajátítja el. Ahogy a könyvtáros és információs szakemberek hagyományos képzésébe egyre inkább olyan új tárgykörök is bekerülnek, mint a számítástechnika vagy az audiovizuális eszközök kezelése, felhasználási módjai, tovább kell bővíteni a vezetési-szervezési információk oktatását és az olyan gazdasági-vállalatgazdasági módszerek ismertetését, mint például a marketing. A kifejezetten posztgraduális jellegű képzési programok akár könyvtáros-piackutató szakember képzését is célul tűzhetik ki.

Az alkalmazások gátló tényezői és a képzés lehetőségei

A magyar és az amerikai könyvtárügy számos alapvető különbözősége ellenére talán érdemes az alábbi, egy viszonylag friss amerikai szakcikkből merített idézetet elolvasni a marketing-alkalmazások egyik legfőbb gátjáról a hazai helyzet és az oktatás egyes problémáinak mérlegelése kapcsán is: „A marketing-stratégiáknak az információs szervezetekben való hasznosítása során az egyik legfőbb hátráltató körülmény nem más, mint a szakma összességét jelentő foglalkozási kategóriák értékrendszere. A könyvtárosok és a dokumentációs szakemberek – következésképpen a könyvtárak és a dokumentációs központok – hagyományosan arra a hipotézisre alapozták tevékenységüket, hogy az általuk felkínált termék, vagyis az információ, alapvető fontosságú és vitán felül hasznos. E feltevésnek azután természetes folyománya volt azon meggyőződés kialakulása, amely szerint mindenkinek, aki írni-olvasni tud, aki „intelligens döntéshozó", aki kutatási bizonyítékokat és technikai adatokat keres és használ, használnia kell – és valóban használja is – a könyvtárakat és a könyvtárosok és dokumentációs szakemberek által nyújtott szolgáltatásokat. Nem meglepő tehát az ilyen felfogás széles körű elterjedtsége mellett az, ha sokan valamiféle degradáló dolognak tartják a (könyvtári) anyagok felhasználásának promócióját vagy a „felhasználói igények gondos és analitikus tanulmányozását." ... „Egyre inkább nyilvánvalóvá válik... hogy a könyvtárosok és információs szakemberek az illúziók világában élnek, ha csupán abból a hipotézisből indulnak ki, amely szerint a felhasználók ismerik az információforrásokat és azokat hatékonyan és céltudatosan igénybe is veszik". (Kiemelések és kihagyások a szerzőktől.)[3]

Mindezek azt is jelentik, hogy komoly hangsúlyt kell fektetni nem csupán a felhasználói vizsgálatokra és a felhasználói igények azonosítására, de a könyvtárak és információs intézmények által nyújtott szolgáltatások reklámjára és promóciójára is. Ez indokolja azt, hogy a marketingnek fontos szerepet kell betöltenie a jövő könyvtárosainak és információs szakembereinek képzését célzó tantervekben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

HIVATKOZÁSOK

1. ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella – HEGEDŰS Péter: A könyvtár és marketing. Bp. OSZK–KMK. 1986. 107 p.

2. ZACHEST, M. J. – WILLIAMS, R. V.: Marketing measures for information services. = Special Libraries. 1986. No. 2. pp. 61–70.

3. WASSERMAN, P. – FORD, G. T.: Marketing and marketing research: what the library manager should learn. = Journal of Library Administration. 1980. No. 1. pp. 19–20.

***

KÖNYVKÍMÉLŐ MÁSOLÓKÉSZÜLÉKEKET fejlesztett ki a British Library. Nem kell a könyvet hasrafektetni és 180°-ban kisimítani; könyvbölcső-szerű tartóba teszik, kb. 90°-ra kinyitják, s felülről készítik el a kívánt lap másolatát, a normális asztali másolóhoz csatlakozó speciális optikai berendezéssel. A lapnak a kötésmargótól 8 mm-re kezdődő egész felületét reprodukálni tudják. – A Bookmark („Könyvjelző") nevű készüléket használják olyan kényes könyvekhez, amelyeknek még a kinyitás is árt; elektrolumineszcens lapot és fotopapírt csúsztatnak a másolandó könyvlapra, így készítenek másolatot fotoeljárással a csukott könyvből. (Library Conservation News, 1988. jan.)

TÖRÖLHETŐ OPTIKAI LEMEZZEL jelentkezik a piacon a Sony cég (USA), még 1988 első felében; példáját hamarosan mások is követik. Több mint egymilliószor lehet letörölni és újraírni a lemez tartalmát. Egyelőre még drága (200 dollár egy lemez, 7000 a készülék), de jövőre, mikor nagyobb szériában gyártják, valószínűleg olcsóbb lesz. (Automation Notes, Aslib, 1988. jún.)

GORBACSOV peresztrojka-könyvének szövegét az Egyesült Államokban a Vakok Országos Könyvtári Ellátó Szolgálata azonnal hanglemezre vette; 9 nappal azután, hogy a mű a könyvesboltokba került, már a lemezt is szétküldték a könyvtáraknak. (News. National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, 1988. márc.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁRILAG ELLÁTANDÓ KÖZÖSSÉGEK TANULMÁNYOZÁSA

MARGARET REDFERN

A közösségek tanulmányozására, érdeklődési profiljának elkészítésére, a településtanulmányra (community profiling) különféle definíciók vannak, könyvtárosok számára azonban lényegi vonása az, hogy szisztematikus adat- és anyaggyűjtést jelent egy közösségről a célból, hogy a megismert igényeket kielégítő szolgáltatásokat elsőbbségi sorrendbe állíthassuk. Az eljárás része a könyvtár tervezőmunkájának vagy marketing stratégiájának. A közösséget 94-féleképpen definiálták, és a fogalom tartalmáról tudós viták folynak. Mindazonáltal a mi céljaink szempontjából két kategóriáról beszélhetünk: 1. a közigazgatási vagy földrajzi határok által meghatározott térbeli közösségek; 2. közös érdeklődésű emberek közösségei (tudósok, kertészkedők, kutatók, egy iskola, egészségügyi dolgozók, stb.). Ez az előadás a profilkészítésnek a közművelődési könyvtárosok képzésében való oktatásával foglalkozik. Az első kategóriát vesszük alapul, és megpróbáljuk feltárni, hogyan lehet megvizsgálni és elemezni a helyi közösségek, csoportok, intézmények sajátosságait, hogy aztán megfelelő állományt és szolgáltatásokat építhessünk ki, illetve közvetíthessünk a számukra. Mivel a profilkészítésnek a könyvtári és informatikai kurzusokba való iktatása a könyvtári szolgáltatások megjavítását hivatott szolgálni, az oktatási programok érzékeltetik az elmélet és a gyakorlat között meglevő feszültséget. A közösségek szociológiai és földrajzi elemzéseit mindenekelőtt úgy fogjuk fel, mint amelyek hátteret nyújtanak a könyvtárosok számára a profilkészítéshez. Amikor az egyének, csoportok, illetve az információhoz való hozzáférésük néhány társadalmi és politikai dimenziójáról elgondolkodnak, a hallgatók remélhetőleg kezdik megérteni azokat a „politikai realitásokat", amelyek között a szolgáltatásokat nyújtják; a könyvtárakban dolgozó kollegáink arra kérnek bennünket, hogy ezt a képességet fejlesszük ki a hallgatókban. A tanulmányok során a profilkészítésen belül körülbelül egyharmad-kétharmad az elmélet és a gyakorlat aránya. Ez az utóbbi gyakran egy megbízást jelent arra, hogy a hallgatók legalább „bejárjanak" egy adott könyvtárhoz csatlakozó területet, de elkészíthetünk egy teljes körű településtanulmányt is. Az építészek, várostervezők, közigazgatási szakemberek vagy mások által készített településtanulmányok feldolgozása révén a hallgatók megerősítik az adatok gyűjtésével és szervezésével, illetve az információ bemutatásával kapcsolatos elméleti tudásukat. Így tudatosodnak a hallgatókban a statisztikai adatok kezelésének és a társadalmat leíró jelzőszámok kialakításának módszerei. Feltételezhetően minden arra készteti őket, hogy óvatosan bánjanak az íróasztal melletti kutatásokkal, mint forrásokkal, és felismerjék, hogy a módszerek sokféleségére van szükség a közösségben ható tényezők vizsgálatához.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A profilkészítés első lépése a tanulmányozandó közösség határainak megállapítása. Hagyományosan egy másfél kilométeres sugarú kört tekintettek egy adott szolgáltatási pont körül az ellátandó területnek. Ma már világos, hogy a hatókört inkább befolyásolja néhány földrajzi sajátosság vagy társadalmi-gazdasági tényező; esetleg a közlekedési hálózat bizonyul lényegesnek egy bizonyos könyvtár igénybevételének alakulásában. Nagy-Britanniában a könyvtárak vonzáskörzetét általában a kölcsönzési adatok és szokások alapján határozzák meg; a körzet profiljának az elkészítése természetesen arra való, hogy feltárja mind a könyvtárhasználók, mind a nem használók szükségleteit. A nagy lakósűrűségű városi körzetekben a vonzáskört a legjobban más szomszédos könyvtárak vonzáskörével összefüggésben határozhatjuk meg, kellő figyelemmel a lakosság mobilitására, valamint a többszörös használat valószínűségére. A számítógépes digitális térképek bevezetésével a helyi tanácsok által fenntartott könyvtáraknak lehetőségük lett olyan térképek alkalmazására, amelyeken a pontok sűrűségével jelölhetik a használat megoszlását; ezek használatára eddig még nem került sor a képző intézetekben. A következő lépést a közösség vagy a település elemzésének (community analysis) nevezzük; ez nagy szívósságot követel, hiszen az elemzéshez felhasználható adatokat a legkülönfélébb források, illetőleg dokumentumtípusok tartalmazzák (általános népszámlálási adatok, fejlesztési tervek, bevásárlási szokások, népességmozgási adatok, stb.). Ezeknek az adatoknak a gyűjtése és értelmezése képezi a profil alapját. A megfigyelés, mint adatgyűjtési módszer kiegészíti az elemzést. A könyvtári és informatikai kurzusokon rutinfeladat a hallgatók részére, hogy válasszanak ki egy szolgáltatási pontot, illetve egy körzetet, és „járják be" (pontosan olyan módon, ahogy azt *Frank* az Egyesült Államokban már 1919-ben javasolta)[1]. A megfigyelés tapasztalatai gazdagítják a kiskörzetekben levő tájékoztatási és művelődési intézményhálózat részeként működő közművelődési könyvtár szerepével foglalkozó szemináriumot, kiegészítik a kutatási módszereket, és elősegítik a teljes körű településtanulmány kidolgozását. Egy ilyen tanulmány elkészítése a vezetéstudományi stúdiumon belüli választási lehetőségek egyike, és föltételezi, hogy a hallgatók kapcsolatokat teremtsenek a profilkészítésre kiválasztott körzetben. A hallgatók nemcsak feltárják és címjegyzékbe foglalják az intézményeket és egyesületeket, hanem interjúkat is készítenek a tájékoztatásban dolgozókkal, illetőleg a közösség olyan személyiségeivel, mint az újságírók, oktatási intézmények igazgatói, sportklubok vezetői vagy a munkaközvetítő irodák munkatársai. A profilkészítésnek ez a kapcsolatteremtési dimenziója munkaigényes és magasra helyezi a mércét, hiszen aligha lehet teljességre törekedni; mindazonáltal ez a könyvtárosok számára a településtanulmány létfontosságú eleme. A hallgatók eligazítást kapnak az egyes intézmények vizsgálata és feltérképezése előtt annak érdekében, hogy részletes leírást adjanak az intézményről, mint helyi forrásról az említett címjegyzék számára, hogy megvizsgálják és leírják az általa nyújtott szolgáltatásokat, és hogy az ott dolgozók segítségével feltárják a közművelődési könyvtár által kielégíthető információigényeket. Ez a feladat nemcsak hogy próbára teszi és fejleszti a helyi közösségben érvényesülő és az információáramlásáról való gondolkodást, de annak szükségességét is hangsúlyozza, hogy megértsék az egyes intézmények szerepét a tájékoztatási, oktatási és kulturális életben. Ez a megközelítés kiváltképp helyénvaló az ún. hosszú távú tájékoztatási szolgáltatások kifejlesztésében. A más intézmények által nyújtott szolgáltatások pontos megértése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hatékony forrásközvetítéshez és ésszerű, gazdaságos közművelődési könyvtári ellátáshoz vezet. A brit könyvtári szakirodalom részletesen foglalkozik a közhasznú tájékoztatási szolgáltatások különféle modelljeivel, de viszonylag keveset olvashatunk arról az elemző munkáról, amelynek a szolgáltatások megindítását meg kellene előznie.

A profilkészítés folyamata általában magában foglalja az adott terület feltérképezését, feltüntetve a fontosabb ügynökségeket, egyesületeket, szabadidő-központokat, de akár olyan intézményeket is, mint a börtönök. Az információs technológia alkalmazása lehetővé teszi komplex helyi intézményi adatbázisok létrehozását. A technika alkalmazása azonban nem jelenti azt, hogy elfeledkezünk a közösségeket szolgáló könyvtárügy etikai alapjáról, miszerint „első az ember"; sőt, lehetővé teszi az idővel való takarékoskodást vezetési-irányítási információval támogatja a döntések meghozatalát. A könyvtári és tájékoztatástudományi kurzusok hallgatóinak végig kell gondolniuk, miképpen kell a profilokat felhasználni és milyen célokat szolgálhatnak. A profil általános célja az, hogy kapcsolatot teremtsen egyfelől a szolgáltatások, másfelől az egyének, csoportok, intézmények között, továbbá felhívja a közösség figyelmét azokra a problémákra, amelyekkel a könyvtári szolgálat napi működése során találkozik. Így a profilt elkészíthetjük azért, hogy segítségül szolgáljon a közösség valamely csoportját szolgáló új szolgáltatás vagy program megtervezéséhez, vagy egy új épület helyének kiválasztásához és megtervezéséhez, vagy a személyzet kiválasztásához, vagy az állomány építéséhez. Mindez hasznos információt nyújt a közösség tagjainak, csoportjainak (pl. a szociális gondozóknak, a közösség vezetőinek, stb.). Legfőbb gyakorlati hasznát az anyagiak elosztásában figyelhetjük meg (személyzet, állomány, épület). Nagy-Britanniában – csakúgy, mint Amerikában körülbelül két évtizede –, a városi körzetek leromlása teszi ezt szükségessé. A profilokat a dolgozók továbbképzésének eszközeként is hasznosíthatjuk; a hallgatók ezeket egyes kiskörzetekre vonatkozóan nyomtatott vagy gépi adattárakkal, hangosított diákkal, videofelvételekkel is kiegészítették, hogy a dolgozók szélesebb köre szerezhessen tapasztalatokat a megfigyelés módszeréről.

A településprofilok tanulmányozása és helyszíni elkészítése valójában igen időigényes. Maga az előállítási folyamat szerteágazónak és végeérhetetlennek tűnhet, de a mi tapasztalatunk az, hogy jelentős segítséget ad a hallgatók képzéséhez és a gyakorlatban dolgozó könyvtárosok munkájához, – még akkor is, ha csupán tervezési segédeszközt látnak benne. Ha a profilkészítést illetően valakinek mégis kétségei lennének, annak azt javasolhatom, hogy kövesse az elefánt megevésének receptjét: kis falatokban.

HIVATKOZÁS

1. FRANK, Mary – CARR. J.: Exploring the neighbourhood. = Century Magazin, vol. 98, July 1919. 375.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

A HORVÁT NEMZETI ÉS EGYETEMI KÖNYVTÁR SZÁMÍTÓGÉPESÍTÉSE*

MÁRTA SOFTA

Motto: Az a nehéz, hogy a tegnap gondolkodási mechanizmusába a holnap technológiáját kell építeni ma.

A horvát Nemzeti Könyvtárban, a jugoszláv nemzeti könyvtárak közül elsőként, 1980-ban indult meg a könyvtári feldolgozás teljes folyamatának számítógépesítése. A zágrábi kezdeményezés nem volt véletlenszerű és nem volt öncélú. Már 1973. óta a NATIS keretében[1] vállalt feladatunk és célunk az egész országra kiterjedő Országos Könyvtári Információs Rendszer megtervezése volt, annak tudatában, hogy egy működő könyvtári információs rendszer az információ szétsugárzó jellege következtében átnyúlik a könyvtárak szűkebben értelmezett feladatkörén és az egész ország társadalmi, kulturális, tudományos és gazdasági fejlődésének jelentős tényezőjévé válik. Az e feladatnak megfelelő rendszert minden ország sajátos viszonyaihoz alkalmazva szervezi meg, általában bonyolult kommunikációs hálózat segítségével.[2]

A jugoszláv Könyvtári Információs Rendszer (Bibliotecno informacijski sustav – BIS) a nyolc nemzeti könyvtár munkáján alapul (1. ábra), a Jugoszláv Nemzeti Könyvtárak Egyesületének (Zajednica jugoszlovenskih nacionalnih biblioteka – ZJNB) szervezői közreműködésével.[7] E testületben a nemzeti könyvtárak szakemberei külön munkacsoportokat alkotva foglalkoznak az egyes könyvtári munkaterületek problémáival, egységes megoldásokra törekedve és ellenőrizve e megoldások végrehajtását is (például a szabványok betartását stb.). Az elért eredményeket évente két közgyűlésen behatóan elemzik és összegzik.

A nyolc nemzeti könyvtárból álló rendszer a negyvenes évek végén alakult ki (hat köztársasági és két autonóm területi). E rendszer nemcsak az egyes területi egységek önállóságát reprezentálja, hanem kifejezi az állam szövetségi rendszerében megvalósuló egységet is, amennyiben a teljes jugoszláv nyomdai termék önálló hozzáférhetőségét biztosítja valamennyi nemzeti könyvtárban. A nemzeti könyvtárak kapcsolata évtizedeken keresztül kizárólag a kötelespéldányok egymásnak való megküldésére korlátozódott** és csak az évi közgyűléseken nyertek némi betekintést egymás munkájába. Fő feladatuk a saját területükre vonatkozó nemzeti bibliográfiák megjelentetése volt, míg a jugoszláv nemzeti bibliográfiát a belgrádi Bibliográfiai Intézet készítette.

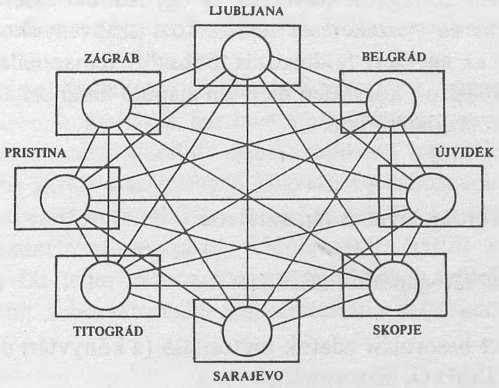
Lényeges változás 1976-tal kezdődött, amikor a nemzeti könyvtárak egységesen bevezették a nemzetközi katalogizálási szabványokat (ISBD), és megkezdték a szabványok egységes alkalmazását. Ez lehetővé tette a kötelespéldányok megküldésén túlmenően az

* Előadás a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Műszaki Szekciójának 1987. februári ülésén.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. ábra

A jugoszláv nemzeti könyvtárak hálózati kapcsolódásának vázlata (fővárosok szerint feltüntetve)

együttműködésen alapuló katalogizálást, vagyis a kötelespéldányokhoz a bibliográfiai leírást tartalmazó cédulákat is megküldik egymásnak.

Az egyes területi egységeken (köztársaság, autonóm terület) belüli könyvtári hálózatokat a nemzeti könyvtárak központi szolgáltatásokkal látnak el. A horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár például 129 egyetemi, főiskolai és kutatóintézeti, 284 közművelődési, 60 szakszervezeti, 257 szakkönyvtárat, valamint 1225 iskolai könyvtárat tart nyilván[3], ellátja őket szakmai tanácsokkal, valamint ezen könyvtárak kb. 10%-ának küldi rendszeresen a központi feldolgozás keretében készülő katalóguscédulákat. A cédulaszolgáltatás a kötelespéldányjogú könyvtárakon kívül még 10 közművelődési és 200 iskolai könyvtárnak jár. A Nemzeti Könyvtár még több, hálózaton kívüli dokumentációs központot és fejlődő adatbázist tart számon és tartja velük a kapcsolatot.

A számítógépes Könyvtári Információs Rendszer tervezete

A hetvenes évek végén világossá vált, hogy az egységes információs infrastruktúra létrehozása csak az egységes számítógépes nyilvántartás és információszolgáltatás által valósulhat meg. Ez Jugoszlávia esetében azt jelenti, hogy az országos (köztársasági stb.) dokumentumvagyont (hazai impresszumú és az országban elérhető külföldi dokumentu-

** A Horvát Köztársaság Könyvtári törvénye előírja: a croatica köteles példányszáma 15 db. Ebből kettőt megtart a Nemzeti Könyvtár; hetet elküld a többi nemzeti könyvtárnak; hatot pedig a területén lévő hat tudományos könyvtárnak (Rijeka, Pula, Split, Eszék, Zadar, Dubrovnik); egyet eljuttat a Jugoszláv Bibliográfiai Intézetnek (Jugoslovenski bibliografikai institut). A kötelespéldánnyal kapcsolatos előírások hasonlóak a többi nemzeti könyvtárban is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mok) regisztráló adatbázist egy központi számítógépre kell telepíteni, a nemzeti könyvtárakat egy egységes kommunikációs rendszerré kell szervezni. Ezzel elérhető a gazdaságosság: a központi feldolgozásokkal létrejövő centralizált adatbázisok kialakítása és a decentralizált felhasználás. Így megvalósul a hatékonyabb információ- és dokumentumellátás, a hazai dokumentumvagyon tervszerű és együttműködésen alapuló gyarapítása, a könyvtári feldolgozás és visszakeresés nemzetközi szabványokon alapuló egységessége és gyakorlattá válik az egyszeri feldolgozás-többszöri felhasználás elve. Nemzetközi vonatkozásban az adatbázisok közvetlen elérésén alapuló hasznosításával Jugoszlávia bekapcsolódhat a nemzetközi adatcserébe.

A számítógépesítés körülményei és tapasztalatai

A könyvtári számítógépesítés alapfeltételei:

- szabványosított besorolási adatok biztosítása (a könyvtári dokumentumokra vonatkozóan ezt az ISBD-ék biztosítják);
- szakemberképzés. A könyvtárosoknak egy számukra teljesen új területtel kell megismerkedniük. Egy szinte új szakma vagy profil kifejlesztése a könyvtáros világban. A fejlesztési részleg szakemberei[4] arra törekednek, hogy közvetítsék a könyvtári munka igényeit a számítógépes szakemberek felé. Feladatuk az is, hogy szakszerűen vezessék és irányítsák a változásokat, amelyek a számítógépesítéssel jelentkeznek és az egyes részlegek vezetőivel közösen oldják meg a felmerülő problémákat. Ez csak a hazai és külföldi tapasztalatokon alapuló magas szakmai hozzáértéssel érhető el;
- a rendszeralalízis elkészítése, valamint a számítógépes feldolgozási formátum kiválasztása, ami a fent említett szakemberek feladata;
- a műszaki tényezők kiválasztása az igények és lehetőségek figyelembe vételével – hardver, szoftver, kommunikáció; valamint a számítógépes részleg szervezeti és személyzeti kialakítása.

Könyvtárunkban a felkészülési időszak – bármennyire átgondoltan is kezdődött – kényszerűen lerövidült, és számos kompromisszummal járt. Utóbbiakat két tényező befolyásolta. Az egyik az, hogy a számítógépesítéssel kapcsolatos döntések nem a könyvtár, hanem a Jugoszláv Nemzeti Könyvtárak Egyesületének szintjén történtek, a másik ok pedig a könyvtár behatárolt anyagi lehetőségei voltak. 1979-ben elkészült könyvtárunk gépesítésének a tervvázlata[5,6], amelyet a Jugoszláv Nemzeti Könyvtárak Egyesülete jóvá hagyott, mint olyan kísérleti vállalkozást, amely általában a könyvtárak gépesítésének folyamatát gyorsítaná. Elsősorban a feldolgozás gépesítésével foglalkozott. Az Egyesület szintjén került elfogadásra a UNIMARC feldolgozási formátum is. Az ezzel kapcsolatos kutatási programmal a mi könyvtárunk szakembereit bízták meg.[10]

A sietség fő oka az volt, hogy a tervezettnél előbb, már 1980-ban megérkezett a számítógép és elkezdődött az a kemény munka, ami a számítógép teljes működéséig el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

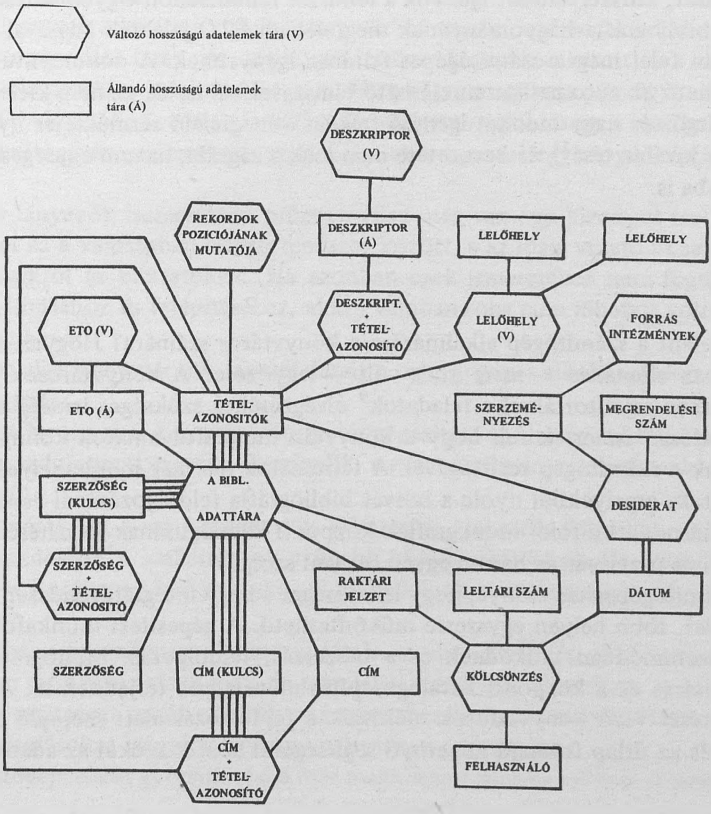
kerülhetetlen. A hardver kiválasztásánál ideiglenes megoldással kellett beérni, mert kezdettől fogva bizonyos volt, hogy a lehetőségek szabta választással kijelölt gépen nem lehet majd az adatbázis teljes logikai struktúráját kifejleszteni. A gép egy UNIVAC V77-612 11GB-os, három diszk-egységgel 300MB/1, miniszámítógép, és akkor még csak hat terminállal. (Ezek száma később 23-ra növekedett.) Még három kisszámítógépet is beszerzett a könyvtár különböző célokra (Apple IIc; IBM-PC, Ultra), mindehhez még két nyomtató is tartozik.

A számítógépesítéssel foglalkozó részleg és a fejlesztési csoport személyzete akkor még nyolctagú volt: három könyvtáros, három számítógépes programkészítő és két operátor. A gép műszaki karbantartását a szállító cég szakemberei végezték.

Egy éven belül sor került a számítógép közvetlen alkalmazására; programfejlesztési céllal egy kísérleti adatbázist hoztunk létre. Mivel ez pozitív eredménnyel járt, 1981-től a teljes horvát impresszum éves anyagának feldolgozására került sor. 1983-tól számítógépen történik a könyvtár teljes monográfia gyarapodásának feldolgozása (hazai és külföldi egyaránt), valamint a horvátországi folyóiratcikkek feltárása. Napjainkig az adat-

2. ábra

A Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár adatbázisának szerkezete[3]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

bázisban tárolt bibliográfiai tételek száma elérte a 60 000-et, amelyet már a felhasználók online módon tudnak visszakeresni, áttekintést biztosítva legalább az utolsó 4-5 év irodalmáról.

A programot időközben továbbfejlesztették, és ma már lehetséges az egyes információs hozzáférési pontok számítógépes elérése, vagyis a feldolgozáson és az online keresésen túl számítógéppel készül a nyomtatott horvát nemzeti bibliográfia, a katalóguscédulák nyomtatása, a CIP külön nyilvántartása, a külföldi kiadványok központi katalógusa és különböző jegyzékek. Kidolgozás alatt áll a kölcsönzés, a szerzeményezés és a raktári nyilvántartás programja.

Az adatbázis szerkezetében központi helyet foglal el az egységes adatállomány (központi adatbázis). Ennek útján érhetők el a besorolási adatokat tartalmazó fájlok: (raktári jelek, leltári szám, a szerzőségi adatok, társszerző, egyéb közreműködők) címkulcsszó, ETO jelzet. Ezek a megfelelő működtető programok segítségével kombinálhatók.

1986-ban az online katalógus használatára vonatkozó „kísérleti alkalmazást" is elvégeztük. A feltárásnál a belépés a szabványos besorolási adatok szerint történik és finomítható különböző kapcsolatokkal, például belépés: szerző neve, finomítás: címmel és impresszummal, vagy belépés; a cím, finomítás: az impresszummal és a szerző nevével. A kísérlet eredményei arra hívták fel a figyelmet, hogy főleg a tartalmi feltárás színvonalának javítását, korszerűsítését igénylik a rendszer felhasználói. Ugyanis a tartalmi feltárás a nemzeti bibliográfia hagyományának megfelelően ETO jelzetek adásával történik, ami csak részben felel meg a számítógépes feltárási igényeknek. A dokumentumok tartalma körvonalazható az automatikusan elérhető címszavakkal is, de ez nem kielégítő módszer. További sürgős és nagy munkát igénylő feladat a megfelelő természetes nyelven alapuló osztályozás kiválasztása[11] és bevezetése nem csak a zágrábi, hanem egységesen a jugoszláv könyvtárakba is.

Befejezésül

Mit jelent a számítógép alkalmazása a könyvtáros számára? Hogyan történt könyvtárunkban az ellenállás – mert az is volt – legyőzése? A könyvtárosok jól szervezett tanfolyamokon sajátították el a feladatok[9] elvégzéséhez szükséges ismereteket. Csak lassan, fokozatosan ismerték fel, hogy a könyvtári munkafolyamatok könnyebbé és gyorsabbá válnak a számítógép segítségével. A terminálok ma már munkahelyeik megszokott részévé váltak, amelyekből nyolc a horvát bibliográfia feldolgozásánál és szerkesztésénél működik, három a külföldi monográfiák központi katalógusának készítésénél, hat a bibliográfiai leírás osztályán és három egyéb célokat szolgál.

A számítógépesítés előnye, hogy lehetőséget ad egy integrált rendszer létrehozására, több művelet, több helyen egyszerre működtethető. A gépesített munkafolyamatok párbeszédes üzemmódban működnek és a beszerzés, feldolgozás, bibliográfia-szerkesztés, tartalmi feltárás és a központi katalógusépítés műveleteire terjednek ki. A munkafolyamatokban részt vevő könyvtárosok előhívják a feldolgozás alatt szereplő tételazonosító számokat, és az űrlap formájú képernyő segítségével beütik azokat az adatokat, amelyek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kért a részlegük felelős. Az ellenőrzés szorosan követi ezeket a műveleteket, és a kapcsolatos javításokat is interaktív módon végzik mind a közvetlenül ellenőrzésre került tételben, mind – szükség szerint – a már adatbázisba került tételben is. A feldolgozás során a könyvtáros a képernyő előtt ülve kényelmesen „lapoz" az adatbázisban a behasonlítás, adatbevitel céljából; megszabadul a hagyományos munkafolyamatok keserves, unalmas részleteitől, például: az utaló készítés helyett csak utaló kijelölést végez, a rendezési feladatokat a számítógép végzi.

Az integrált rendszer következtében a könyvtár szolgáltatásai bővültek: az újonnan beérkezett könyv az eddigiekhez képest lényegesen rövidebb időn belül elérhető az online katalógusban (a katalóguscédulákat ui. csak nagyobb időszakban nyomtatja ki a rendszer); különböző tartalmú katalóguscédulák állíthatók elő a központi cédulaszolgáltatás keretei között.

A horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár gépesítési törekvéseit kezdetben a jugoszláv könyvtári világ elutasítóan kezelte. Elhamarkodottnak és korainak találták a zágrábi lépést még 1980-ban a Jugoszláv Nemzeti Könyvtárak soros értekezletén is. Az elért eredmények hatására azonban az 1986-os értekezlet referátumai már egytől egyig a nemzeti könyvtárak számítógépesítését előkészítő tervezetekről számoltak be. A könyvtárosok elfogadták és magukévá tették a számítógépesítést, ami feltétele az Országos Könyvtári Információs Rendszer kifejlődésének.

Az eredmények ellenére a zágrábi könyvtár is komoly nehézségekkel küzdött, illetve küzd a számítógépesítés terén. Az ideiglenes hardver kicserélése késett, és a számítógépes szakemberek magatartása is kérdésessé vált. Mára végre megvan a pénzügyi alap az új gép beszerzésére (VAX 8250) és a szakemberkérdés végleges megoldásáig, a maribori Egyetemi Könyvtár számítógépes szakemberei segítenek nekünk, ezzel egyben előkészítve a közös feladatokat.

A reális tényezők ismeretében pillanatnyilag még van egy bizonyos távolság az eszményi tervezet és a valóságban létező rendszer között, s az idáig vezető út sem volt mentes a nehézségektől és buktatóktól. Ha azonban ezek ismeretében nem fogunk hozzá a rendszer kialakításához és felépítéséhez, akkor valóban soha nem jöhetett volna létre még a rendszer magja sem.

Összefoglalva könyvtárunk tapasztalatait a számítógépes alkalmazás kezdeti lépéseiben megállapítható:

A horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár gépesítése az Országos Könyvtári Információs Rendszer kidolgozott tervébe illeszkedik, s ezért eredményei alkalmazhatók a teljes rendszeren belül.

A könyvtárakban a számítógépesítés bevezetése szakaszos folyamat, nehéz munkával jár, ami kezdetben a szakemberek szűkebb körére szorítkozik, de a későbbiekben a dolgozók széles körét meg kell nyerni az új technikának, s közben nem csekély ellenállást kell legyőzni.

Az adatbázis használatra alkalmassá tétele, az ún. „feltöltési idő" hosszú folyamat, ami lényegében soha sem szűnik meg, de nem lehet elég korán elkezdeni.

Jelentős segítséget nyújt egy könyvtár gépesítéséhez a többi könyvtár, a könyvtárosok és a szolgáltatásokat igénylők egységes véleménye és fellépése.

A számítógépesítést gyorsítja, ha a már megkezdett munka előnyét felismerik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

IRODALOM

1. VELČIČ, Veseljko: Bibliotečno informacijski sistem SFRJ (koncepcija) = IV Jugoslovenko savjetovanje o primjeni računara u bibliotekama; Sarajevo, 9–11. 4. 1986; pp. 9–37.

2. Radna grupa za kompjuterizaciju ZJNB: Alaniza kompjuteriracije bibliotečno-informacijskih mreža z svijetu i kod nas = (1); pp. 37–67.

3. KENDERDER, Dubravka – HOHNJEC, Milivoj: Online sistem Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu = (1); 106–112.

4. FERIŠAK Vilim, et all.: Osnove informatike. Zagreb, Zavod Birotechnika, 1986, 1 pp. 64.

5. Osnovne koncepcije BIS-a SR Hrvatske i uloga NSB-e. Bilten NSB, 2, 1979, pp. 1–25.

6. KVATERNIK, Mirro: Nacrt projekta informacijskog sistema NSB. Zagreb, Nacionalna i sveučilisna biblioteka, 1979, pp. 63.

7. Informativni bilten, Zajednica jugoslovenkih nacionalnih biblioteka (ZJNB), god. 1, br. 1, pp. 15.

8. Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama. Narodne Novine, XXIV, br. 25., 1973, pp. 437–438.

9. LEŠAJA, Vlasta: Anatitički prikaz edukacije kadrova za primjenu EOP-a u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci z Zagrebu = (1); pp. 187–189.

10. VILLER, Mirna: Kompjuterizirana bibliotečno-informacijska mreža s aspekta strojno čitlyivog zapisa: format UNIMARC = (1); pp. 194–198.

11. HUMPHREY, M. Susanne – MELLONI, John Biagio: Databases: A Primer For Retrivering Information By Computer. Prentice-Hall, Reston Book, 1986. pp. 384.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MILYEN AZ INFORMATIKA FEJLŐDÉSE NAPJAINKBAN?

A *Knižnice a vedecké informácie* 1986. évi 6. számában (278–282. p.) interjút tett közzé a neves szlovák szakemberrel, Marek *Cigánik*kal az informatikán belül végbemenő jelenlegi fejlődésről (Súčasný vývoj v informatike). Tekintettel arra, hogy e fogalommal nálunk is gyakori az élés és a visszaélés, hasznosnak látszik, ha megismerkedünk Cigánik helyzetértékelésével. Az interjút FUTALA Tibor tömörítette.

Marek Cigánik már 1975-ben kísérletet tett arra, hogy az informatikát széles összefüggéseiben értelmezze és határozza meg. Számára ezt egy 150 ezer idézetből álló számítógépes adatbank tette lehetővé. E kísérletére emlékezve jelenti ki, hogy „a fejlődés további évtizedében bebizonyosodott, az informatika fejlődésének struktúrájával kapcsolatos nézetünk reális volt".

„Olyan változások mentek ui. végbe – szövi tovább mondanivalóját, amelyek az informatika intézményesüléséhez vezettek. Mindenekelőtt a Szovjetunióban végbement fejlődésre kívánom felhívni a figyelmet. Mint ahogyan az már közismert, a Szovjetunió Tudományos Akadémiáján informatikai és számítástechnikai osztály létesült, sőt, tavaly megalakították az informatikai és számítástechnikai kormánybizottságot is. Az informatikát itt abban az értelemben veszik, mint amilyennel világszerte bír, azaz az 'information and computer science' értelmében. Itt tehát nincs szó az olyan beszűkített értelmezésről, mint amilyet a *Československá informatika* folyóirat képvisel, amelyre – az én névadásom szerint – a tudományos informatika illenék."

Az informatikából időközben „komplex homonimia" lett. A szovjet fejlődést nézve, ismét felmerül a kérdés, mi legyen azzal a bizonyos „tudományos informatikával", milyen nevet kapjon az új konstellációban. Cigánik szerint a haladás ugyan nem az elnevezésektől függ, mégsem engedhető meg, hogy különböző tudományágakat ugyanúgy hívjanak. „A terminológia tisztasága, főként a keretében honoló rend és egyértelműség kvalifikálja a leginkább a hozzá tartozó tudományágat" – teszi még hozzá.

A kérdésre, hogy ti. milyen érdemi problémák hatottak egyfelől az informatika integrálódására, másfelől pedig (és egyidejűleg) diverzifikálódására, Cigánik a következőképpen válaszol:

„Az információ fogalma kategorizálódott. Elsődleges értelmezésében az adatok állnak, 'hátsólagos', azaz igazi értelmezésében a tudás található. Noha továbbra is érvényes marad korábbi információ-meghatározásunk, amely szerint az információ kommunikálható és megérthető ismeret, ám az információ nem jön létre az adatok összegyűjtése nélkül, és nem érvényesülhet anélkül, hogy tudássá ne változnék. Az adatok információvá való változtatását elvégzi a számítógép, de az információkat tudássá egyelőre csak a szakem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ber tudja változtatni. Úgy látszik, hogy ideje volna az irodalmi tudást megkülönböztetnünk a szakemberi tudástól.

Az információ egyéni életciklusra tett szert, és ennek egyes fázisaiban különféle jelentős – species értékű – árnyalatokon és alakzatokon megy át. Mint ahogy az adatokon belül metaadatok és tényleges adatok különböztethetők meg, az információkon belül is metainformációkkal és tényleges információkkal van dolgunk, illetve továbbmenve: metatudással, tényleges tudással, hatékony tudással. Az információk species értékű alakzatai a speciális információs rendszerek egész skálájának kialakulásához vezettek el, ami jelentős mértékben gazdagította az információs rendszerelméletet. A tudással mint kutatási tárggyal foglalkozó új tudományágak léptek be, főként a mesterséges intelligencia a maga tudásreprezentációs és expert-rendszeres hangsúlyaival, illetve praktikus ellenpólusa, a 'tudás-mérnökség'. A tudásreprezentációnak közvetlen és meghatározó hatása van a klasszikus tartalmi és indexelemzésekre, azaz az információelemzésre.

A 'tudás-mérnökséggel' összefüggésben új, e változásokat egyértelműen reprezentáló folyóiratok jöttek létre, például a *Data and Knowledge Engineering, Expert Systems, Decision Support Systems,* a *Computers and Artifical Intelligence* és mások.

Nagy volt az előrehaladás a tevékenység technikai bázisában is: napirenden van a mikro- és miniszámítógépek tömeges elterjedése, illetve az új kommunikációs technika meghonosodása. Ezt a realitást tükrözi például a *Telematics and Informatics* című új folyóirat megjelenése.

Ezt követően Cigánik néhány csehszlovákiai kísérletre és fejleményre utal, s ekként fejezi be az integrációval-diverzifikálódással kapcsolatos gondolatmenetét:

„A nemzetközi adatbázisokhoz való hozzáférés megoldotta pl. a dokumentációs problémát, és elősegíti a könyvtári probléma megoldását is, amely a gyarapítás kérdéseiben, a címzett, de főként a pertinens információk, illetve hordozók gyors hozzáférésének dolgában mindmáig nyitott."

Hogy a mára kialakult helyzet mennyiben hat ki az információs rendszerek munkájának hatékonyságára és e rendszerek hasznosítására, Cigánik „inflexiós pontként" említi azt a tényt, hogy napirendre került az adatrendszereknek információs rendszerekké történő átalakítása. Amit ma gyakran és szívesen titulálnak információs rendszernek, az jó esetben adatrendszer. „A forrásrendszernek – az adat-, strukturális, információs rendszer fokozatain keresztül való – átfejlődése tudásrendszerré, bonyolult, ma még gyakorlatilag meg nem fejtett problémakomplexum. Az információs rendszerek valamennyi típusa megköveteli, hogy saját címzett metainformációs rendszerrel rendelkezzék. Ez előfeltétele operatív működésüknek. E problémakörben a kezdetek kezdetén állunk" – figyelmeztet az e téren megoldandó feladatok számosságára és korántsem egyszerű voltára.

Nehezíti a helyzetet, hogy az információs rendszerek elméletének nincs egységes interpretálása. Ahány iskola, annyiféle értelmezés. És: mind a maga parciális voltát védelmezi. Ezen változtatni kellene. Érdemes volna odafigyelni az IFIP, a Nemzetközi Információfeldolgozási Szövetség kiadványaira: bennük az információs rendszerek elméletének mind szisztematikusabb „rendbetétele" folyik.

„Az információs rendszerek hatékony hasznosítása – persze – nem maguktól a rendszerektől függ közvetlenül, hanem mindenekelőtt abban a döntési környezetben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

folyó rendszerelemzéstől, mely környezet szolgálatára az információs rendszerek hivatottak" – hangsúlyozza Cigánik a meddő működtetés eseteire utalva.

Hogy az ilyen esetek kiküszöböltessenek „új információs rendszertípusokat fejlesztettek ki az irányítás támogatására". Ezek a rendszerek éppen a negatív tapasztalatokon okulva, már megpróbálják azokat a kutatási eredményeket eleve felhasználni, amelyek a döntési környezet, az információszükségletek elemzései révén halmozódtak fel, illetve amelyek máshonnét vehetők át (heurisztikus kutatások, tervezéselmélet, igazgatáselmélet stb.).

A különböző irányítási – prognosztikus, koncepcionális, távlati tervezési stb. – információs rendszerek láttán felvethető a kérdés: miként lelik meg helyüket közöttünk az ún. tudományos és műszaki információs rendszerek? „E kérdésre igen változatosan lehet válaszolni" – állítja Cigánik. „Általában az olyan válaszokat kedveljük, amelyek e rendszerek felettébb való jelentőségéről szólnak, s azt állítják, hogy keretükben kiváló munka folyik. Persze, igen reális válaszok is adhatók, ám előbb fel kell vetni az ellenkérdést: mik is azok a tudományos és műszaki információs rendszerek?"

Tényleg, miknek is vegyük őket? Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy e területen felettébb sok információs rendszert kell – kellene – megkülönböztetnünk egymástól. Így vannak bibliográfiai, bibliometriai, dokumentográfiai, faktográfiai, dokumentum-faktográfiai, információkeresési, katalógus- és könyvtári és hírügynökségi-szöveges információs rendszerek. Hozzászoktunk ahhoz, hogy a tudományos és műszaki információk információs rendszereiként beszéljünk róluk, „holott ezek nem a tudományos és műszaki információk információs rendszerei, hanem a potenciális tudományos és műszaki információkkal foglalkozó információs rendszerek. A bennük áramló információk a szöveges információk szurrogátumai, tehát bizonyos típusú metainformációk vagy információk az információkról".

A valódi információs rendszerek kialakulása felé az ún. tudás-rendszerek célállapotának elérése irányába vezet az út. S ez nem is rövid. Ezért: „hangsúlyozni kell, hogy a 'tudományos-műszaki-gazdasági információs rendszerek' típusnak az egyéb típusú – valódi vagy a valódit közelítő – információs rendszerekhez képest az az előnye, hogy már hosszabb ideje realitás, tehát történeti múltja van". E történeti múltból a jelenlegi törekvések számára is hasznos tapasztalatok adódnak, miközben a TMI-rendszereknek nincsenek „olyan mélységi megismerő eszközeik, mint más rendszereknek".

A tudás-rendszerek kialakulásának múlhatatlan előfeltétele az információ-, illetve az ismeretreprezentáció problematikájának a megoldása. E tekintetben Csehszlovákiában is bizonyos eredmények születtek: monográfiák jelentek meg, kutatási témák fejeződtek be sikeresen, két országos konferencia is (1984-ben és 1986-ban) foglalkozott az ide tartozó kérdések tág körével. Ennek előrebocsátása után Cigánik a következő figyelmeztetést fogalmazza meg:

„A tudásreprezentáció: területe világszerte gyors fejlődést mutat, sőt: egyenesen divatos. Ez nincs negatív velejárók nélkül. Például újabban felettébb sikkes dolog a szakértői rendszerekről cikkezni. E témára országos konferenciákat rendeznek, számos folyóirat tartja érdemének, hogy a szakértői rendszerekről tanulmányokat közöl, ám ha mindezt bibliometriai elemzésnek vetjük alá (ténylegesen alá is vetettük), kiderül, hogy nagy-

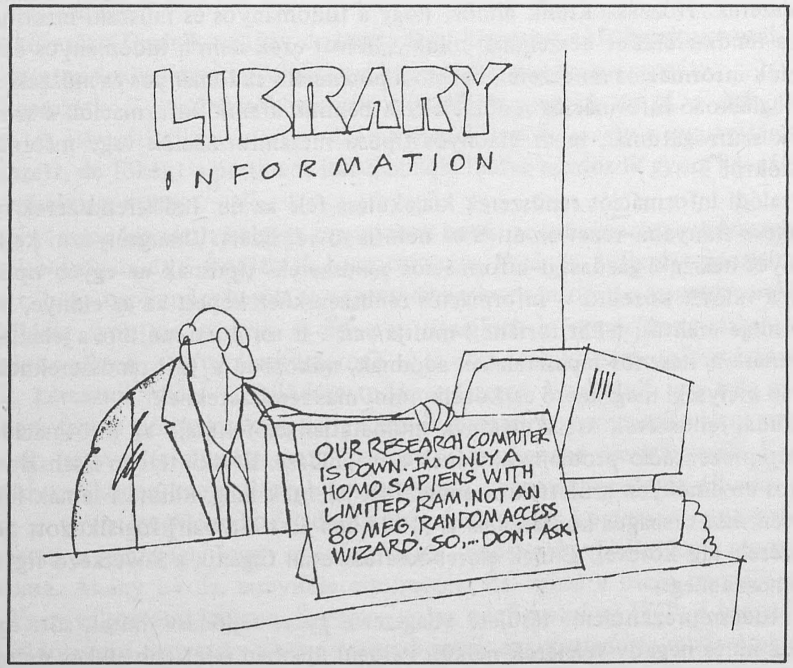
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jából ugyanazoknak a külföldi forrásoknak [csehszlovákiai] referálásáról van szó, hol jobb, hol rosszabb, hol érthetőbb, hol kevésbé érthető előadásban. A hazai munkák ez ideig nem mások, mint a külföldiek másolatai, és bizonyos időnek kell eltelnie ahhoz, hogy ez a trend pozitívvá váljék."

Az itt szóba került változások, fejlődési irányzatok követésében a csehszlovákiai képzési-továbbképzési rendszer igencsak elmarad. A „mindenből valamit" érvényesítése a képzésben és a továbbképzésben egyaránt fiaskóhoz vezetett. A hallgatók mindenből „bevezetés ebbe-abbá"-kat tanulnak. A „bevezetések abszolvensei" gyakorlatilag nem használhatók semmire.

A kérdésre, hogy „akkor mi a záró üzenete", Cigánik így válaszol: „Semmi más, mint egy igen régi és bevált szabály: el kell hagyni a kényelmes, régi és járt utakat, és kemény, fárasztó, de gyümölcsöző erőfeszítésekbe kell kezdeni".

***

A számítógépünk bedöglött. Én csak egy homo sapiens vagyok korlátozott RAM-mal, nem pedig egy 80 Mbytos varázsló. Ezért... inkább ne kérdezzenek!

(Wilson Library Bulletin, 1988, February)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A FRANCIA FIATALOK ÉS AZ OLVASÁS

LŐRINCZ JUDIT

A francia szaksajtó és a könyvszakmában dolgozó kollégák személyes véleményükben is nosztalgiával idézik azokat az időket, amikor a francia tudományos és ismeretterjesztő művek példányszámai felszöktek, zsebkönyvek formájában a bestsellerek példányszámával vetekedtek. (A franciák olvasmányszerkezetében a non-fiction évtizedek óta nagyobb arányban van jelen, mint a magyarokében, s ez a kiadási struktúrára is érvényes.) A hatvanas években a „tiszta tudás könyvei beépültek az élő kultúrába" olvashatjuk Pierre *Nora:* Irjatok csak, nem fognak olvasni benneteket című írásában.*

A hetvenes évek második felétől a piac drámai beszűkülése, a háztartások vásárlóerejének csökkenése jellemző. A kulturális válság legérzékenyebb pontjait a szerzők és a közönség, az oktatók és a diákok, a kulturális szakemberek és a kulturális gyakorlat közötti viszonyban jelöli meg. Vége a lázadás kamaszos kultúrájának, amely először is valami mást keresett, mint amit az egyetemi programok előírtak, majd megpróbálta elfogadtatni ezt az akadémikus tekintélyekkel. Minden, ami az avantgarde köntösében jelentkezett, figyelmes és aktív közönségre talált a lázadó fiatalság körében.

A Sorbonne elüldözte *Az őrület története* szerzőjét, *Foucault*-t, a diákközönség rá szavazott. Ma a kultúrát vitató kultúra nem kap helyet a könyvekben. Az új tudástípus a részletekben gyökerezik. A közönség étvágya messziről kielégíthetetlennek látszik, de tulajdonképpen klasszikus inflációs folyamat tanúi vagyunk. Sokasodnak a sorozatok, amelyek nivellálják a jót és rosszat, és végül a mellékesbe fojtják a lényeget, jegyzi meg Nora.

A francia kulturális minisztérium felmérései szerint** a 15–24 éves fiatalok 91,1%-a olvas, ez a statisztikai adat azonban nagyon sok problémát takar, melyek jelentős részével foglalkozom még a későbbiekben.
Nézzük meg előbb a könyvtárlátogatókra vonatkozó adatokat.

Ki látogatja a közkönyvtárakat?

1973 óta a közkönyvtárak látogatottsága valamelyest nőtt. A 15 éven felüli franciák 14,3%-a tagja valamilyen könyvtárnak, ez az arány 1973-ban 13,2% volt. Ami a könyvtárlátogatás gyakoriságát illeti, ezen a téren nem túl nagy a fejlődés. A tanult népességnek az a része, amelyik legalább havonta egyszer elmegy a könyvtárba, 10%-os nagyságrendű.

* NORA, Pierre: Écrivez, on ne vous lira pas. = Le débat Paris, Gallimard. 1982.

** Lire et faire lire

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Összességében csak a városi könyvtárak közönsége gyarapodott az elmúlt nyolc év folyamán: a beiratkozottak aránya az 1973-as 0,7%-ról 1981-ben 8,5%-ra nőtt. A városi könyvtárba való beiratkozás, az ilyen típusú intézmények látogatása valamivel népszerűbb a nők körében. Sokkal változatosabb a kép, ha figyelembe vesszük az életkort, a szociális-szakmai kategóriát, az urbanizációs fokot, valamint a megkérdezettek képzettségi szintjét. A beiratkozás aránya legnagyobb: a 15–19 éves fiataloknál (22,4%), a felső káderek és a szabadfoglalkozásúak háztartásához tartozó személyeknél (27,9%), a középiskolás és egyetemista diákoknál, a tanulóknál (36,8%). a párizsiaknál (20,7%), az érettségizetteknél és diplomásoknál (27,4%).

Ezzel szemben a legkisebb az arány: a hetven éven felülieknél (8,4%), a kiskereskedőknél és kisiparosoknál (8,2%), a szakmunkásoknál, segédmunkásoknál és a szolgáltatások személyzeténél (7,8%), a kis községekben (8,7%) és a végzettség nélküli népességben (5,9%).

A könyvtárak jelenlegi formájukban sajnos a legtöbbször nem teszik lehetővé, hogy a többség valóban eljusson a könyvhöz, és ez nemcsak méret, szám vagy területi elosztás kérdése (bármilyen nagy is e tényezők jelentősége). Végig kell gondolni a potenciális olvasók életstílusát, elemezni kell ellenállásukat, amely megkérdőjelezi az intézmény létét. Az élet más színterein a munkahelyen, a lakóhelyen, a szórakozóhelyeken is fontos, hogy könyvek legyenek éppúgy, mint a kórházban, de még a börtönben is. Meg kell könnyíteni az embereknek, hogy szabadon eljussanak a könyvekhez, ennek érdekében a kulturálisan legkedvezőtlenebb helyzetben lévő helyeken a lehető legmesszebbmenőkig figyelembe kell venni a létező kulturális szokásokat. Minden megoldás jó, ami lehetővé teszi, hogy azok az emberek, akik a legkevesebbet olvasnak, egy kicsit többet olvassanak. Ebből a szempontból nézve rossz könyv nincs. Tehát az olvasói magatartás fejlesztése érdekében hasznos ha végiggondoljuk a könyvtárak működését, az ellenállást, amelyet bizonyos rétegeknél kiváltanak, és működésük korlátait. A nyitvatartás kérdésén túl a katalógus és a könyvek osztályozása gyakran akadályt jelent a könyvek szabad használatában, állapítja meg a Kulturális Minisztérium felmérése.

A *Georges Pompidou Központ Tájékoztató Közkönyvtárában* felmérést végeztek arról, hogyan veszik birtokba a látogatók a könyvtárat, ahol a különféle tömegkommunikációs eszközök együtt és nem egymástól elszigetelten vannak jelen.

A közönség magába foglalja a „műszaki elitet", és a „virtuális analfabétákat" is. Érdeklődési körével összefüggésben, egy pontosan meghatározott kérdés ürügyén meghódítja a „multimédia" birodalmát. A *Beabourg* * használói (szabadegyetemek hallgatói, középiskolások, nyugdíjasok, munkások stb.) teljesen belemerülnek ebbe az ismerettengerbe, ahol kompetenciájuk pótolhatja olvasási nehézségeiket. Autódidakta módon járnak el, ez a módszer egyik tömegkommunikációs eszköztől a másikhoz utalja őket (az audiovizuális eszközöktől a könyvhöz és fordítva) arra késztetve, hogy fokozatosan bővítsék „kutatási" területüket, ismereteiket. Ez az eljárás, amelyet „merítőhálós technikának" neveztek el, lehetővé teszi a szisztematikus haladást a differenciálatlan ismerettengerben, egy meghatározott kapaszkodó pontból kiindulva. Sok lehetőség adódik az elkalandozásra, és ez módot nyújt a kulturális kutatási terep állandó szélesítésére.

* A Pompidou Központ népszerű neve

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A fiatalok és a könyvtár

Nincs közmegegyezés a kamaszok és az ifjúság könyvtárára és könyvtárhasználatára vonatkozóan. A gyermekkönyvtárak 15 éves korig fogadják olvasóikat, a felnőtt könyvtárba 15 éves kortól lehet beiratkozni általában, de vannak olyan könyvtárak is, melyekben csak 17, 18 éves kortól kölcsönözhetnek. Egyéni megoldások is születnek, van ahol hajlékonyabb az átmenet, s szülői beleegyezéssel 13 éves kortól gyerekkönyvtári olvasójeggyel is lehet a felnőtt részleget látogatni. A könyvtárosoknak sokkal személyre szabottabban kell fogadniuk a felnőtt könyvtárba kalauzolt kamaszokat, hiszen ők még a katalógushasználat helyett is szívesen kérnek tanácsot.

A könyvtárosok megfigyelései és a vizsgálati adatok* tanulsága egybehangzóan jelzi, hogy a 13 és 15 év közötti olvasók száma kisebb, mint a 9–12 év közöttieké. Milyen okokkal magyarázzák ezt a francia könyvtárosok?

Ebben az életkorban az ízlés eklektikus, néhányan Zoláról Vianra térnek átmenet nélkül, azután Vernéhez térnek vissza. Szükségletük, hogy ilyen „varga-betűket" írjanak le. Catherin *Langevin** könyvtárosként vallja „Nem szeretem azt mondani, hogy ez nem neked való. Úgy látom ez rosszul esik, és zavarba ejt. Inkább azt mondom: Próbáljuk ki, nézzük meg!" Néha valóban nehéz a fiataloknak „saját méretre" olvasnivalót találni. Életkori sajátosságaikból adódóan kíváncsiak önmagukra, a ki vagyok, mi végre élek, milyen vagyok problémái mélyen izgatják őket. A felnőtt szem csalhat, az ilyen erős identitás-keresésre nem adnak választ azok a könyvek, amelyek arra alkalmasak, hogy a felnőtt újra élhesse kamaszkorát. Hogy az ifjúság és az olvasás problémája mennyire fontos kérdés, azt jelzik a párizsi Georges Pompidou Kulturális Központban időről időre a tárgyban rendezett konferenciák is. Elméleti szakemberek, szociológusok, pszichológusok, tanárok, kiadók és könyvtárak munkatársai találkoznak, hogy sokféle szemszögből vitassák meg az ifjú olvasók és nem olvasók problémáit.

Ha a gyerekkor nem költői, paradicsomi lét, ez a kamaszkorról még inkább elmondható. Az a mozgalmasság és törékenység, ami az érzelmi életet uralni látszik, sok nehézséget, vihart és kényelmetlen helyzetet jelent Pierre *Mannoni*** nizzai egyetemi tanár szerint is:

- A fizikai lét szintjén valóságos szomatikus felfordulásról kell beszélni, az aktivizált hormonok hatása alatt a lélek is nagy kanyarokat tesz, a fiú testében a férfi, a leány testében a nő formálódik.
- Intellektuális szempontból az ifjú a formális műveletekhez szokik, az absztrakciókhoz, a tervezéshez és az elméletképzéshez. Az érettség hiánya és az érzelmi viharok felelősek azért, hogy ezeket az új eszközöket még nem tudja birtokba venni.
- A fiatal keresve saját személyisége megerősödését, gyakran ellenállásban van, lázad, rosszul uralja impulzív késztetéseit, s egyben szenved a szülői tiltásokkal való konfrontálódástól.
- A külvilág felfedezése és az érdeklődés árnyalódása flörtöt, szexuális késztetéseket eredményez, az utazás, a sport ennek áthelyeződési módjai – ezek jelentik az olvasás versenytársait – foglalja össze Pierre Mannoni.

* Trousse – Livres n^{0} 20. Paris. 1980. okt.
** La Revue des livres pour enfants. 1979. júl.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A magas technológiai szint maga után vonja azon tudományos diszciplínák kitüntetett presztizsét, amelyek a matematikán alapulnak. Anélkül, hogy a matematika fontosságát tagadnánk, azt gondoljuk, hogy az iskolai és szakmai kiválasztódás kizárólagos alapjának megtenni, tévedés. A számítógép fétise, miszerint „szimulálja az egész univerzumot" hat a gondolkodásmódra. „A diákok az irodalmat megvető tanárok bűntársaivá szegődnek" állapítja meg a nizzai egyetemi tanár.

Civilizációnk az audiovizuális közlési rendszerek expanziójának tanúja. Kis szellemi erőfeszítés árán hatalma bűvöletében tart. Nem leértékelésüket jelenti az a tapasztalat, hogy intenzív használatuk eltávolít az írott anyagtól. Rossz beidegződéssé válhat a mások által értelmezett információ befogadása, s az írás-olvasás túlhaladottságának képzetét keltheti a fiatalokban is.

Család, iskola

Kisgyerekkorban az elsődleges szocializáció során alakulnak ki a percepciós készség keretei, melyek megengedik, vagy megakadályozzák a nyomtatott termékek használatát. Úgy tenni, mint a papa, vagy a mama otthon, ezek a szabadidős elfoglaltságok gyökerei. Ha a gyermek látja, hogy olvasnak a családban, talál is nyomdaterméket. Ha a szokásokban manifesztálódnak a kulturális értékek, és a gyakorlat kapcsolódik az iskolában megerősített értékekhez, nagy az esély arra, hogy olvasóvá váljon a gyermek. Ha a család kulturális értékei nem kapcsolódnak az iskolai értékekhez, akkor is visszautasitják az olvasást, ha gyakran érik ilyen intelmek otthon: Jobban tennéd, ha olvasnál! Tehát a család érzelmi viszonya az olvasáshoz, ez az ami rögzül, s nem az intelmek, a felszólítások.

Jean *Hassenforder* az Országos Pedagógiai Kutatóintézet (INRP) munkatársa kutatásaiban a szociokulturális háttér és az olvasás összefüggéseit vizsgálja. A hátrányos helyzet és a kulturális szokások kialakulatlansága együttjár.

A társadalmi összetevők mellett a kamaszok neme játszik fontos szerepet. Az Országos Pedagógiai Kutatóintézet adatait ismerteti Hassenforder. 4260 fiatal körében vizsgálódtak. A fiúk 22%-a, a lányok 69%-a jelentette ki, hogy szeret olvasni! A vizsgálat tanúsága szerint, az iskolának az a törekvése, hogy befolyásolja a minőséget, egyenlőtlenül érvényesül. Még a gimnazisták között is eltérés volt a kötelező olvasmányok, a XVII., XVIII. századi szerzők és a spontán választott XIX. és XX. századi szerzők olvasottsága között. André *Mareuil* Tours városának fiataljai körében végzett vizsgálata is megerősítette, hogy a spontán választott olvasmányok és a kötelezőek nincsenek egymással kapcsolatban. Az irodalomoktatás tehát olyan remekműveket kínál fel tanulmányozásra, melyek a fiatalok kulturális láthatárától távol esnek. E probléma ismerős, néhány évvel ezelőtt *Hankiss* Elemér elemezte az irodalom-tankönyvek értékszerkezetét. A *„Remekművek terrorja"* című tanulmányában* tett említést erről a jelenségről.

Az 1978-as tantervi reform óta a francia irodalomtanárok inkább nyitnak a XX. század irodalmára. Az a feltételezésük, hogy a modern művek jobban erősítik az információk feldolgozásához szükséges kompetenciát.

* Hankiss Elemér: Érték és társadalom (Tanulmányok az értékszociológia köréből). Budapest, 1977. Magvető, 233–249. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az oktatási intézményekben megsokszorozzák a dokumentációs és információs központokat (C.D.I.), csaknem az összes gimnáziumban létrehozták. A St. Raphael-i Saint Exupery Gimnáziumban én is meglátogattam. A mi felsőtagozatunknak megfelelő iskolák (college) 48%-ában is létesítettek ilyen központokat. Ezeknek több funkciójuk van: kapcsolódnak az oktatáshoz, információt nyújtanak a tanárok számára is, különféle kulturális akciókat szerveznek az olvasás megkedveltetésére. Ez utóbbi funkció háttérbe szorulhat, ha a tanulók és tanárok oktatáshoz kapcsolódó információs szükséglete erős. A könyvállomány nemcsak a kötelező olvasmányokra és tanári kézikönyvekre szorítkozik, hanem a természettudományi, humán- és társadalomtudományi alapművek és újdonságok is beszerzésre kerülnek.

Mit olvasnak a fiatalok?

A francia művelődésszociológiai vizsgálatok jelentős része foglalkozik olvasáskutatással. Több intézmény (CNRS, INFA, ILTAM, LASIC, INRP) keretében az utóbbi 20–30 évben számos vizsgálat zajlott le.

Odile *Altmayer** ismertetése alapján két olyan vizsgálatot említek most, mely középiskolásokat érint. Részletesebben mutatom be Nicole *Robine* munkatársainak Bordeaux és környéke munkásfiataljai körében végzett kutatását.

14–20 év közötti, technikai jellegű érettségit adó középiskolásokhoz (Renault Szakközépiskola) fordultak a kutatók kérdéseikkel. Míg 1955-ben a könyvtárakba beiratkozott fiatalok egy év alatt több mint 20 könyvet olvastak el, a 70-es évek végére és a 80-as évek elejére ez havi 1 könyvre csökkent. 1955-ben a kölcsönzött olvasmányok 66%-át, 1971-ben 28%-át tették ki a regények. A non-fiction 1955-ben nem érte el az olvasmányok 35%-át, a 70–80-as évekre 70% körül állapodott meg arányuk. A szakmához kapcsolódó olvasmányok iránti érdeklődés növekedett. A kalandregény-invázió megszűnt, 20%-ról 2%-ra, a detektívregények aránya 25%-ról 11%-ra csökkent, de ugyanakkor az értékes irodalmi művek olvasottsága visszaesett. Az iskolában a szakmai tárgyak óraszáma növekedett, míg a kulturális aktivitásokra (klubok, olvasás) szentelt idő csökkent. A kiadott művek szerkezete, és ezzel összefüggésben a könyvtárba beszerzett művek struktúrája is változott. Növekedtek az alkalmazott tudományok. (Dewy rendszer szerint: a 600-as szakhoz tartozó művek.) Ez kezdetben 7–8% volt, majd arányuk 15% körül stagnált évekig, s végül 22%-ra szökött, azaz megháromszorozódott. A filozófia, pszichológia is érzékelhető emelkedést mutat 0,2%-ról 5%-ra a társadalomtudományi művek aránya 3%-ról 6%-ra emelkedett.

A *Maison Alport-i Központi Városi Könyvtár* 1200 12–18 év közötti olvasói körében végzett kutatás szakközépiskolásokat és már dolgozó fiatalokat célzott meg a 70-es évek végén. 1200 olvasóra 11 295 könyvet és 10 336 dokumentumot kölcsönzött, vagyis évente átlagban egy olvasó nyolc könyvet vitt el. Az alkalmazott tudományok körébe tartozó könyvek közül: repülés, asztronautika, autó-motor, elektronika kerültek az élre.

* Trousse – Livres n° 20. Paris. 1980. okt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A természettudományos könyvek iránti kereslet is elég nagy: botanikai, zoológiai, de különösen az ökológiai problémák iránti érdeklődés növekedett. Ezzel együtt, a regények és az ismeretközlő művek kölcsönzési aránya nagyjából kiegyenlített 48–48% körül mozog, és ebből 3% a képregény.

Gyakorisági sorrendben a legolvasottabb szerzők: Zola, Cronin, Pagnol, Verne, Troyat, Steinbeck, Vian, Bazin, Benjamin, Buck, Gide, Balzac. A szerzők egy része a kötelező olvasmányok szerzője, más részük ismert klasszikusok (Zola, Balzac), vannak közöttük olyanok, akiknek írásai lenyűgözik őket (Cronin, Troyat, Buck), és akadnak kis, könnyű olvasmányok szuggesztív borítólappal.

Az ismeretterjesztő könyvek, brossúrák nagy része szakmai jellegű, de vannak köztük a fiatalokkal pszichológiai, szexuális, vagy a család nézőpontjából foglalkozó művek. A fantasztikummal, boszorkánysággal, rejtélyekkel, babonákkal foglalkozó könyvek is keresettek. A barkácsolás, kézimunka, sport, utazás is helyet kap olvasmányszerkezetükben.

Az Információ és Kommunikáció Kutató Laboratórium (LASIC) végez egy szociológiai, pszichológiai, etnológiai kutatást a francia kulturális minisztérium számára a Bordeaux környéki fiatal munkások olvasási szokásairól.

Ezek a fiatalok 18 és 23 év közöttiek, fizetésük a kötelező minimálbér körüli, és bár többségükben még a szülőknél laknak (75 közül 48), függetlennek tekintik magukat. Mostoha viszonyban állnak az iskolával, amely a polgári kultúra színhelyeként jelenik meg a szemükben, és ez befolyásolja a könyvhöz fűződő viszonyukat, ellenállásukat.

A vizsgálat megállapítja, hogy közel felük erősen lecsökkentette az olvasást, amióta dolgozik, de sokan ugyanakkor a sportot is abbahagyták. Ez különösen a fiatal lányokra vonatkozik. Úgy tűnik, hogy a fiatalok számára a munka erősen szabályozza a szabadidős elfoglaltságokat. A pillanatnyi kedv számít náluk, az időt – amelyet „önmagukra" fordíthatnak – elpazarolják. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a fiatalok, akiket az iskolarendszer többé-kevésbé kiszorított, nemigen remélhetik, hogy szakmailag előreléphetnek. Nagyon kevesen képezik magukat tovább esti vagy levelező tanfolyamokon. Ha egyáltalán olvasnak, az olvasás tisztán öncélú cselekedet náluk. Minél szorosabban szervezett a munkájuk, annál inkább menekülés számukra az olvasás.

Megfigyelték e fiataloknál a kíváncsiság hiányát (az életkor növekedésével együtt csökken), amely szinte a kulturális vaksággal határos: a könyvek, a könyvtárak és a könyvesboltok világa tökéletesen idegen számukra. Ehhez hozzájárul a kulturális süketség is: ha könyvekről van szó, nem figyelnek oda a tömegkommunikációs eszközökre. Számításba kell venni azt is, hogy korlátozott költségvetésük szintén akadályt jelent. (Előbb akarnak autót vezetni tanulni, jogosítványt szerezni és kocsit vásárolni.) A legfontosabb akadály azonban mégis az, hogy a kulturális fegyverzet hiányának következményeképpen nehezen tudnak olvasmányt választani, és nehezen vetik alá magukat a hagyományos könyvtári kötöttségeknek: két hét egy könyvre túlságosan kevés számukra. Ez a magyarázata annak, hogy ezek a fiatalok szívesebben vásárolnak könyvet a nagy önkiszolgáló áruházakban, ahol előre kiválogatott, főleg cselekményes könyveket találnak a többi áru szomszédságában, szeretnek még ügynökök útján, postai rendelésre is vásárolni. (Így veszik a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Cousteau enciklopédiákat, Cousteau-t ugyanis a televízióból ismerik.) Ezek a fiatalok valósággal magasztalják a könyvklubokat: házhoz kapják a könyveket, választanak helyettük, „otthon" érzik magukat az olyan helyeken, mint például a France-Loisirs üzletek.

A családi környezet elhagyása az olvasás további csökkenésével jár. (Még a napilapok olvasását is abbahagyják.)

Megállapíthatjuk, hogy azoknak a fiataloknak, akik olvasók maradtak, legalább egyik szülőjük olvas. Ezeknél a fiataloknál az iskolai emlékek nagyon erősen megmaradnak (Colette, Vian, Giono stb.), de a szüleik által, ügynökök közvetítésével vásárolt műveket (enciklopédiák, Tolsztoj stb.) nem olvassák. Ezek csupán a kultúra délibábjai a számukra, a családi könyvtárak legtöbbször halott könyvtárak maradnak.

A barátok ösztönözni tudják őket sportkönyvek, képeskönyvek és mindenekelőtt képregények olvasására, de az idő múlásával ezek a kapcsolatok megszakadnak, és a tájékozódás e csatornáinak igen erős hatása is megszűnik.

Nicole *Robine* a Nemzeti Tudományos Kutatóközpont (CNRS) számára készített összefoglalójában írja a következőket.

Ha a felnőtt olvasói magatartást úgy definiáljuk, mint ami egy koherens, tudatos terv eredménye, Bordeaux s a hozzátartozó agglomeráció fiataljainak interjúelemzése azt mutatja, hogy a fiatal munkás helyzete nem engedi meg a felnőtt olvasmányszerkezet kialakulását. Koherens terven azon motivációk együttesét értjük, melyek az olvasói magatartás-struktúrát is szabályozzák az olvasott anyag tükrében. Azt olvasni, amit kiválasztunk, hogy informálódjunk, vagy érveket gyűjtsünk, kedvtelésből vagy érdekből, a szakmai hasznosságot vagy kulturális előrehaladást szem előtt tartva. A motivációk ilyen íve csak azoknál a fiataloknál van meg, akik anyagi és kulturális autonómiájuk tudatában szervezik életkereteiket és szabadidejüket. Olvasói gyakorlatuk valamilyen központi érdekhez kapcsolódik, legyen az összefüggésben a gyakorolt szakmával vagy sporttal, illetve kulturális aktivitással. A nem koherens olvasói magatartás a tervek hiányát jelenti, és sporadikus, szórványos, véletlenszerűen realizált, nem keresett találkozás az olvasnivalóval. Azt olvassák, amit otthon találnak, nincs sem szervezettsége, sem fókusza érdekeiknek. Szabadidős elfoglaltságaikat és jövendő létkereteiket nem gondolják el.

A minta kétkezi munkásokból és szolgáltatásban dolgozókból állt, ez egyben azt is jelzi, hogy az olvasás csak a szabadidőhöz kapcsolódhat. Ekkor következik be a hirtelen szakítás a kamasz és iskolás életkeretekkel, de a választott foglalkozásban még gyökértelenek. Ebben az életkorban változnak az aktivitás fajtái, a társaság az iskolai barátságok, úgyszólván a teljes környezet. Általában nem könyvtári tagok, ha tudnak is arról, hogy van a közelben könyvtár.

Mit olvasnak mégis? Boris Vian ismerős körükben – hála sanzonjainak – noha olyan kifejezéseket is használ, melyeket nem értenek. Emile Ajar: Előttem az élet, mert néhányuk életével rokonítható világ. Piaf emlékére a nyelvhasználat, zsargon jellege miatt, Segal, Pagnol, Exbrayat, San Antonio neve kerül gyakrabban említésre. Nehéz számukra a szerzők nevének megjegyzése, összetévesztik őket. Nem olvasnak egyszerre több könyvet, de általában végigolvassák. Ha azt mondják, regényeket olvasnak, ez inkább kalandregényeket, háborús vagy szerelmes regényeket takar. Az olvasás számukra nem jelent aktivitást, értékrendjük függvényében a barkácsolást többre tartják, hiszen mérhető eredménye van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az ifjúsági irodalomról

Franciaországban is kezdtek sorozatokat megjelentetni az ifjúság számára, ahogyan ez más országokban is az utóbbi években gyakorlattá vált. A témák alkalmazkodtak is a fiatalok érdeklődéséhez, azonban a megformálás, a stílus sok kívánnivalót hagyott maga után. Irodalmilag, az alkotás szintjén mesterkéltnek bizonyult egy részük. Thérése *Pilat** a kamaszok számára megjelentetett könyvek közül húsz társadalomképét elemezte. Az ezekben felmutatott társadalom a valóságtól távoli, idillikus, inkább az időseket vonzza. Paul *Lidsky*** a 12–14 éveseknek szóló irodalmat elemezte, és megállapította, hogy az antihősökben bővelkedő, érzelem, szenvedély és humor nélküli regények nem vonzóak. Azt javasolja, hogy e korosztálynak a könyvtárosok a felnőtt irodalomból keressenek olyan elbeszéléseket, melyek fantasztikumban gazdagok. André *Mareuil**** aláhúzza könyvében, hogy nem véletlen az, hogy sportbajnokok, mozihősök, pop-sztárok, képregények vagy tv-sorozatok agyafúrt figurái jelentik a követendő mintákat, példaképeket. A modern irodalom nem tud hőst teremteni, így az identifikatív, hősökkel azonosuló olvasási módot nem is teszi lehetővé. Pedig úgy tűnik, a mitológiákra szükség van.

A francia könyvtárosok és művelődésszociológusok azt konstatálták, hogy a jó képanyaggal ellátott könyvek vonzzák a fiatalokat, még akkor is, ha magas színvonalon íródtak. A nehéz szöveg ez esetben növeli az aspirációs szintet. Az írott nyelv egészen más, mint a napi nyelvhasználat. Ha a könyv első oldalai után kiheverik az ütközés rossz élményét, sok esetben tetszik a könyv. Nemcsak elhagyatottság élményt jelent egy szöveggel, egy szokatlan stílussal szembekerülni, de játékot is. Ezt a lehetőséget kellene a kamaszok számára készült sorozatoknak figyelembe venni, bevezetni őket a stílussal kapcsolatos játékok felfedezésébe. Néhány mű megpróbál alkalmazkodni a kamaszok által beszélt nyelvhez, ez a törekvés jobbára sikertelen, a nyelvet is elszegényíti. A magyar ifjúsági irodalomban is ismert jelenség ez. A beszélt nyelv a divathoz kötődik, s nincs szomorúbb, mint a tegnapi divat.

A kicsik számára készültek kazetták, a kamaszok és az ifjúság számára nem. Pedig hallani, hogy valaki olvas, talán olvasásra buzdít, s a kifejezések, a szókincs is fülbemászik.

A képregény

A nem olvasók, vagy keveset és lassan olvasó fiatalokkal kapcsolatban gyakran vitatják, hogy valóban a fiatalokhoz alkalmazkodó műfaj-e a képregény. A szókincs szegényes, a buborékokban mondatok és összetettebb nyelvi struktúrák helyett szavak szerepelnek. A tömegkommunikáció olyan fajtáta, melynek tömeges terjesztése egybeesik a fiatalok fogyasztási igényeivel. A kommunikáció új formáinak (így volt ez a TV-vel, s a zene bizonyos típusait rögzítő hanglemez esetében is) a gyermekek és az ifjúság rögtön közönsége lesz, de a tanárok, a felnőtt világ visszautasítja.

* Lecture jeunesse 1979. máj.

** La Revue des livres pour enfants 1979. júl.

***Mareuil, André: Le livre et la construction de la personalité chez l'enfant Paris, Casterman 1977.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Jacques *Zimmer** világít rá, hogy e műfajok történetéhez az is hozzátartozik hogy múzeumi tanulmányozásra váró tárgyak közé utalja azokat az egyetemi világ, a társadalom művelt elitje, miközben az ifjúság soraiban intenzíven hatnak. A képregény kettős jellege abban áll, hogy tükrözi azt a társadalmat, mely elutasítással reagál rá. Mélyen annak az országnak társadalmi, gazdasági, politikai valóságában gyökerezik, melyben született. A képregény tükör és egyszersmint visszautasítás, a menekülés hasonló formáját kínálja, mint a sci-fi. E műfajok megengedik a valóságra reflektálásnak azt a módját, hogy a társadalmi problémák a jövő világával kerüljenek szembe. A fiatalok a hétköznapitól való elrugaszkodás mellett a valóság és a mítikus elemek ingadozására, egymásba áttűnésére reagálnak érzékenyen mindkettőben.

A kommunikáció szabályait jól ismerte *Disney,* nem tévedett abban, hogy a vonalak egyszerűsége a személyek szélsőséges sztereotipizálása, a forgatókönyv linearitása, a térbeli és időbeli fejlődés logikája közrejátszanak abban, hogy azonnal érthetők. A TV az olvasás új formáját vezette be, s egyben az olvashatóság olyan alacsony küszöbét, amely nem kedvez a nagyobb erőfeszítést igénylő olvasásnak. E hatások erősítik egymást, a serdülők és ifjak olvasási szintjének, ízlésének lecsúszása, az értéktelen olvasmányok passzív, pusztán fogyasztás-jellegű befogadása gyakran nyer magyarázatot a képregények és a TV alacsony olvashatósági szintjével.

Summázat

Noha a Gallimard Kiadó „Folio-junior", a Seuil Kiadó „Point-virgule", a „Fiatalok Zsebkönyve", az „1000 soleils", a „Chemin d'Amitié" sorozat szerkesztői igyekezetük szerint jó könyveket adnának ifjú olvasóik kezébe, tagadhatatlan, hogy a kiadás üzleti, kereskedelmi céloknak is alávetett. S hiába feltételezzük azt, hogy egy kulturálisan fejlett, magas civilizációs szinten levő társadalomban, ahol a könyv, az írás mindenütt jelen van, a fiatalok és az olvasás kapcsolata harmonikus. A könyvtárosok, művelődésszociológusok, pedagógusok, pszichológusok kénytelenek figyelmüket azokra a zavarokra fordítani, melyek a serdülők és fiatalok olvasáshoz való viszonyát jellemzik.

A gyermekkorból az ifjúkorba való átmenet mint láttuk kritikus küszöb az olvasás tekintetében. A hátrányos helyzetűek esetében az átállás nem, vagy rosszul történik. Az irodalmi minőség degradálódik. A kulturáltabb rétegekben a felnőtt olvasmányokra való áttérés jobban megvalósul, noha nem olvasók közöttük is mutatkoznak. Ez persze nem azt jelenti, hogy a fiatalok egyáltalán nem olvasnak. Egy részük könyvfaló, előnyben részesíti az igénytelen irodalmat, a képregényt, más részük éppen úgy oldja a valóságos kapcsolatokhoz, az élet realitásához fűződő zavarát, hogy menekül az olvasnivalóba, a fiktív univerzumba.

Mindenesetre el kell gondolkodnunk az olvasásra nevelés miként jén, hogy ne kelljen az intellektuális horizont szűkülésével, egyfajta kulturális debilitással számolnunk.

* Trousse-Livres: Les adolescents et leurs lectures 1979. okt. és 1980. márc.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A CCN, AZ NPA ÉS KAPCSOLATAIK*

TÓSZEGI ZSUZSA

Az UNESCO által meghirdetett UAP (a dokumentumok egyetemes hozzáférése) program céljait követve sorban alakulnak meg a számítógéppel közvetlenül elérhető nemzeti központi katalógusok. Franciaországban 1983 januárja óta működik üzemszerűen a CCN vagyis az időszaki kiadványok központi nemzeti katalógusa. Felépítésével és működésével két okból is érdemes megismerkednünk:

- a feltöltés alatt álló hazai időszaki kiadványok központi katalógusa, a Nemzeti Periodika Adatbázis is az UNESCO által szorgalmazott koncepcióra épül, és illeszkedni kíván a világ valamennyi országára kiterjedő összefüggő hálózathoz;
- az ISDS nemzeti központok szakértőinek 1986. évi budapesti tanácskozása eredményeként 1987 májusától az Országos Széchényi Könyvtár közvetlen hozzáférési lehetőséget kapott a CCN lekérdezésére.

A CCN célja, szervezete, működése

A francia központi nemzeti katalógus célja a könyvtárakban őrzött időszaki kiadványok feltárása a hatékony könyvtárközi kölcsönzés, a gyors reprográfiai szolgáltatás és az előfizetések koordinálása érdekében. A CCN decentralizált hálózatra épül, amelyen belül a szervezeti felépítés és a munkafolyamatok jó szervezése révén biztosítják a bibliográfiai következetességet, kiküszöbölik a párhuzamos feldolgozást és megbízható lelőhelyi adatokat szolgáltatnak.

Az 1986 végén 380 000 időszaki kiadvány adatait tartalmazó központi katalógus szervezete három szintre tagozódik: a helyi könyvtárak; a regionális központok; és a nemzeti központ szintjére. A mintegy 2500 helyi könyvtár a regionális központokon keresztül kapcsolódik a rendszerbe, ide küldik a CCN-ben még nem szereplő új időszaki kiadványokról kitöltött gépi adatlapokat és ezek címoldalainak másolatait. A helyi könyvtárak a központi katalógust közvetlenül lekérdezhetik és a meglévő leírásokat kiegészíthetik saját lelőhelyi adataikkal, de a bibliográfiai leírásokat nem módosíthatják – ez a regionális központok hatásköre. A CCN-ben a legfontosabb szerepet a regionális központok töltik be, fő feladataik:

* CCN Catalogue Collectif National informatisé des publications en serie – időszaki kiadványok központi katalógusa.
NPA – Nemzeti Periodika Adatbázis.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- a helyi könyvtárak és a nemzeti központ közötti összeköttetés biztosítása:
- a földrajzi, illetve az egyes szakterületen a munka szervezése: állományuk összetétele alapján kiválasztják a hatókörükbe tartozó köz- és magánkönyvtárakat, amelyekért felelősséget is vállalnak mind a szolgáltatások biztosítása, mind az új adatok bevitele szempontjából;
- gondoskodnak a helyi könyvtárak (tehát az információ-szolgáltatók és -felhasználók) képzéséről;
- a helyi könyvtárakban kitöltött adatlapok ellenőrzése és az adatok verifikálása révén felelősséget vállalnak a nemzeti központba továbbított adatok bibliográfiai hitelességéért;
- a régiókban működő technikai bizottságok keretén belül gondoskodnak a rendszer fejlesztéséről, a katalogizálási szabványok, az indexelés karbantartásáról, a megfelelő kiadványok közreadásáról.

Az egész rendszer naprakészségét a regionális központok biztosítják, és kizárólagos joguk a bibliográfiai adatok módosítása. Franciaországban jelenleg 35 regionális központ működik, közülük 22 területi és 13 (az ország „szívében", az Île de France-ban lévő szakkönyvtárakra épülő) szakmai központ. A regionális központok tevékenységét a nemzeti központ koordinálja, emellett biztosítja az adatbázishoz való hozzáférést, kiadja a regionális központok munkáját segítő és szabályozó segédleteket, dönt a nemzeti központ katalógus és egyéb országos érvényű kiadványok közreadásáról.

A CCN adatbázis három nagy adatállományra oszlik: bibliográfiai részre, a lelőhelyi adatokra és a könyvtárak címjegyzékére. A bibliográfiai rész tartalmazza a folyóiratra vonatkozó valamennyi adatot: az ISSN-t (vagy CCN azonosítót), a főcímet, a párhuzamos címet, a címváltozatot, a kulcscímet, a megjelenés adatait, a közreadót, az indulás és az esetleges megszűnés évét, a folyóirat előzményeire vagy folytatóira vonatkozó utalásokat, a beolvadás vagy kiválás tényét, a melléklapo/ka/t vagy a főlapot stb.

Lekérdezési tapasztalataink

Mint ismeretes, az OSZK 1981 óta dolgozik a hazai könyvtárakban megtalálható külföldi szakfolyóiratok számítógépes központi katalógusán (NPA). Szándékaink szerint a lehető legteljesebb bibliográfiai leírásokat kívánunk az adatbázisba bevinni: a rekordok teljessé tételéhez az ISDS leírások mellett felhasználjuk a központi nemzeti katalógusokat is, amelyek mindeddig nyomtatott formátumban, illetve közülük néhány COM katalógus formájában álltak rendelkezésünkre. Az 1981–86 közötti időszakra vonatkozó mintegy 22 ezer cím közül kb. 15 ezer rekordot tudtunk bibliográfiai szempontból teljessé tenni. A fennmaradt 7 ezer címet – amelyeket az ISDS regiszterek alapján sem tudtunk kiegészíteni – folyamatosan kérdezzük le a CCN adatbázisból, nagyban megkönnyítve és meggyorsítva ezzel a munkánkat.

A CCN adatbázis a francia Országos Felsőoktatási Műszaki és Tudományos Információszolgáltató Központ (SUNIST Serveur Universitaire National pour l'Information Scientifique et Technique) számítógépén fut. A rendszerbe Magyarországról a Radio

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Austrián keresztül tudunk belépni a megfelelő bejelentkezési eljárással (vonalhívás, a jelszó megadása stb.). Az elektronikus posta (TRANSPAC = a francia közigazgatás számára kifejlesztett adatátviteli hálózat) üzenetei után a képernyőn rögtön megjelenik egy nyíl, amely azt jelenti, hogy a rendszer készen áll a válaszadásra.

A lekérdezés hat fő szempont alapján történhet:

1. ISSN szám alapján,
2. az ISSN szám hiányában a CCN azonosító szám alatt,
3. az időszaki kiadvány címe szerint,
4. a közreadó testület nevének megadásával,
5. a cím és a közreadó együttes keresésével,
6. végül lehetséges ún. előzetes keresés a feltételezett cím és a közreadó neve alapján.

A keresés legegyszerűbb formája, ha az ISSN szám alapján megtaláljuk a keresett időszaki kiadványt. A képernyőn rögtön megjelenik a válasz az ISSN számmal és az időszaki kiadvány címével, amelyből a lekérdező azonnal eldöntheti, kéri-e a teljes bibliográfiai tétel megjelenítését vagy sem. Ha igen, többféle választási lehetősége van:

- a teljes formátum kiiratása a mezőnevekkel együtt „lc" vagy a mezőnevek kódolt formáival „lw" paranccsal,
- a címmező „lt" kód segítségével,
- választhatunk egyszerűsített formátumot, amely csak a legfontosabb mezőket tartalmazza, vagy tetszés szerinti mezőket is megjeleníthetünk.

Előfordul, hogy az általunk megadott ISSN számra a válasz a „nem talált", ekkor megkísérelhetjük az időszaki kiadvány címe vagy közreadója, illetve a kettő logikai szorzata („ÉS") szerinti keresést. A szöveges lekérdezésnél lehetőségünk van a „csonkolásra" és a „maszkolásra" is, tehát bizonyos szövegrészek elhagyására, illetve egyes karakterek kihagyására. Tapasztalataink szerint ez az eljárás nagyon hasznos a transzliterált címek és bizonyos kötőszavak esetében.

A válaszadási idő az ISSN mező esetében gyakorlatilag nem is érzékelhető, de gyorsan kapunk választ a szöveges kérdéseinkre is. Ha több cím kezdete azonos, akkor a képernyőn előbb a lehetséges válaszok száma jelenik meg: ebben az esetben célszerű a keresést a cím és a közreadó vagy a feltételezett cím és a közreadó együttes megadásával folytatni.

Az NPA kitűzött céljaival összevetve a CCN bibliográfiai tételeit, azt tapasztaltuk, hogy francia kollégáink a teljességre törekvésből tettek bizonyos engedményeket. Hitelesített tételként bevittek olyan rekordokat is, amelyeknek alig néhány mezője van kitöltve (tehát például hiányzik a közreadó, az indulási év, az ISSN, a bibliográfiai kapcsolatok jelzése stb.), illetve már nem is egy olyan leírással találkoztunk, amely a megszűnés és/vagy a folytatás tekintetében nem egészen egyértelmű. A magyar Nemzeti Periodika Adatbázis építése során mi magunk is naponta szembesülünk ezzel a problémával: a teljességre és a hitelességre törekvés óhatatlanul nehezíti és lassítja munkánkat, ezért nekünk is számtalan esetben el kell döntenünk, hogy a pontosságot részesítsük-e előnyben a rendszer mielőbbi üzembe helyezésének rovására, vagy fordítva.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INGYENESSÉG ÉS/VAGY TÉRÍTÉS A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN

KISS JENŐ

A közművelődési könyvtári szolgáltatások térítéshez kötése az utóbbi időben mind több helyen és mind gyakrabban felmerül. Ezért tűzte napirendre a kérdés vizsgálatát az *IFLA Közművelődési könyvtári szekciója.* Az e célra létrehozott munkacsoport Brazíliából, az NDK-ból, Hollandiából, Norvégiából és az Egyesült Királyságból gyűjtött adatok és információk alapján dolgozta ki jelentését, amelyet az 1986-os tokiói IFLA közgyűlésen terjesztett a szekció elé. Az 1987-es brightoni közgyűlésen az információs technológiával foglalkozó, valamint a közművelődési könyvtári szekció együttes ülése újra megvitatta a jelentést, amelynek alapján az IFLA tanácsa a következő határozatot hozta:

a/ az IFLA megerősíti azon koncepcióját, mely szerint a közművelődési könyvtári szolgálat ingyenesen teszi hozzáférhetővé a könyvtári anyagokat kölcsönzés és helybenhasználat útján, a szolgáltatás részének tekintve a szakképzett könyvtárosok által nyújtott segítséget és tanácsadást is.

b/ a számítógépes információkeresés költségei csak akkor háríthatók át a használóra, ha igénybevétele az ügyfél kifejezett kívánságára történik, és ezáltal a nyújtott szolgáltatás értéke növekszik.

A közművelődési könyvtárügy nemzetközi helyzete és benne a szolgáltatások díjazása természetesen sokkal bonyolultabb, sokszínűbb és differenciáltabb, mint ez az egyhangúlag elfogadott határozat sejteti. A munkacsoport jelentése bepillantást enged ebbe a valóságba, amelynek megismerése a mi gondjaink megoldásában is segíthet.

A szolgáltatások díjhoz kötése szempontjából az országok két csoportra oszthatók. A „szabad" (ingyenes) — ami azt jelenti, hogy a helyi kormányzat által adókból fenntartott — közművelődési könyvtár eszméje érvényesül a skandináv országokban, Brazíliában, az NDK-ban és az Egyesült Királyságban. Jóllehet ezekben az országokban — már ahol van — törvény mondja ki a közművelődési könyvtári szolgáltatások ingyenességét, az utóbbi években mégis több kísérlet történt ezeknek vagy legalábbis egy részüknek térítéshez kötésére. Norvégiában azonban a parlament elvetette az új könyvtári tervezet azon szakaszát, amely a királynak lehetővé tette volna, hogy — a könyvkölcsönzés kivételével — bizonyos szolgáltatásokat díjhoz kössön. Angliában a Megyei Tanácsok Szövetsége megvitatta azokat a javaslatokat, amelyek megengedték volna, hogy a fenntartók a működési-fenntartási költségek hiányait a könyvkölcsönzések térítéshez kötésével enyhítsék. Nem sikerült egyetértésre jutniok e kérdésben. A Szövetség könyvtári ügyekkel foglalkozó bizottsága azzal érvelt a térítés bevezetése ellen, hogy az gátolná az információáramlást, a használók számának csökkenéséhez vezetne, torzulást okozna az állomány gyarapításában a több bevételt hozó népszerű irodalom javára, egyébként is bevezetése sokba kerül, kevés bevételt hozna és várhatóan a közvélemény is ellenezné.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az országok másik csoportja, például Hollandia, az NSZK, Franciaország, az Ír Köztársaság kisebb-nagyobb mértékben díjhoz köti a közművelődési könyvtári ellátást. Hollandiában a könyvtári szolgálat soha nem volt ingyenes, a könyvtárakat nem haszonra törekvő magánintézményeknek tekintették, nagyrészt az egyházak fenntartásában. A felekezeti elkülönülés a negyvenes évek végére megszűnt, és az 1975-ös könyvtári törvény megtiltotta, hogy a gyerekektől (18 éves korig) beiratkozási vagy kölcsönzési díjat szedjenek, viszont kötelezővé tette a felnőttek beiratkozási díját. Az eredmény: ugrásszerűen megnőtt (három év alatt a korosztály 60%-ára emelkedett) a könyvtári tag gyerekek száma, csökkent a felnőtteké, általánossá vált a „családi tagság" a gyermekek jogán, és 18 éves koruk elértével a gyermekolvasók 40%-a lemorzsolódott, csökkent a felnőttolvasók és az általuk kölcsönzött könyvek száma. Az Ír Köztársaságban is a kölcsönzések számának csökkenéséhez vezetett a pár évvel ezelőtt rendszeresített beiratkozási díj.

A helybenhasználat mindkét országban ingyenes. Ezen az sem változtat, hogy a tájékoztatást bizonyos mélységen túl térítéshez kötik, például Angliában és az NDK-ban is. Ugyancsak nem sérti az ingyenesség elvét, hogy az előjegyzett könyvekről szóló értesítésért mindkét csoportból, több országban is megkérik a postaköltséget.

Egészen más módon merül fel az ingyenesség kérdése a számítógépes információszolgáltatás megjelenése következtében. Az IFLA illetékes bizottsága már 1984-ben kijelentette ugyan, hogy a könyvtári szolgálat ingyenességének elvén nem változtathat az, hogy az információkat nem papírra nyomtatva, hanem más módon rögzítik, de nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy amennyiben külső, kereskedelmi adatbázist használ a könyvtár, minden egyes keresésért fizetnie kell. A probléma még nem általános, de a számítógépes információterjesztésben legelöl járó országokban máris napirenden van. Eddig kétféle megoldás született: vagy bizonyos időhatárig, illetve összegig ingyenes az online keresés és annak elérte után fizetni kell, vagy pedig, ha a könyvtár ezt ítéli a kérdés leghatékonyabb megválaszolási módjának, akkor – nyilván a gazdagabb könyvtárak – vállalja annak költségeit.

A technológia változása vezet el a könyvtári szolgáltatásokban is a hozzáadott érték fogalmához. (A fogalom, amely az adózási szaknyelvből került át a könyvtáriba, nálunk is közismert kezd lenni, ha egyelőre még nem is a könyvtári szakirodalomban.) Azokat a szolgáltatásokat tekintik ilyeneknek, amelyek például kifejezetten egy egyéni használó igényeinek kielégítését szolgálják; amelyek a szokásosnál sokkal gyorsabban készülnek; amelyek kifejezetten a végső felhasználó hasznára szolgálnak; amelyek egy speciális témáról teljes áttekintést nyújtanak; amelyek a kérő kifejezett kívánságára speciális forrásból készülnek. Ilyen szolgáltatásokat általában magáncégek is nyújtanak természetesen pénzért, és ezek az ingyenesen szolgáltató könyvtárban konkurenciát látnak. Ha közintézmény végzi ugyanezt a munkát, megkérheti-e az árát? Illetve meddig fedezhető egy nyilvánvalóan egyéni haszonra szolgáló információ költsége közpénzekből? Angliában a könyvtárak és az érdekelt iparvállalatok, intézmények tagsági díjjal járó információs egyesüléseit alakították ki e kérdések áthidalására.

Az eddig említett – ha úgy tetszik, alap – szolgáltatások mellett vannak a közművelődési könyvtárakban olyan melléktevékenységek, amelyekért térítés kérhető – és mindenütt kérnek is – bizonyos körülmények között. Mindenesetre különbséget kell tenni bruttó és nettó bevétel között, és nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a köz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

intézményekben valódi haszon soha nem képződik, ha a teljes önköltséget (személyzet, épületek, berendezés, eszközök, stb.) figyelembe veszik. A várt bevétel színvonala ezért különbözik tevékenységcsoportonként. A munkabizottság az alábbi tevékenységfajtákat vette számba, mint olyanokat, amelyekért bizonyos díjazás kérhető a különböző típusú közművelődési könyvtárakban:

- Szolgáltatások, amelyekért minden esetben haszon számítható fel: fénymásolás, nem a könyvtár által publikált kiadványok árusítása, reklámanyagok (pl. olvasójel) terjesztése, üdítők árusítása, helyiségek és épületek bérbeadása, amelyekre már vagy pillanatnyilag nincs szüksége a könyvtárnak, művészeti alkotások bizományi árusítása, közlekedési jegyek (busz, villamos, stb.) értékesítése, reklámszatyrok, kitűzők, ceruzák forgalmazása.
- A hozzáadott értéknek tekintett szolgáltatások, amelyekért akkora díjat számolnak, hogy abból az elhasználódott dokumentum pótolható legyen: az audio illetve a videoanyagok kölcsönzési díja, képkölcsönzés díja, a könyvtár saját kiadványainak terjesztése, térképek és tervek árusítása, a házi könyvkötészet szolgáltatásainak értékesítése, számítógépes szoftverek és kirakósjátékok kölcsönzése, mikroszámítógépek kölcsönzése könyvtáron belüli használatra.
- Azok a szolgáltatások, amelyekért – különféle okokból, például helyi szabályozás alapján – csak névleges díj szedhető: például a késedelmi díj, előjegyzési értesítés díja.
- Olyan szolgáltatások, illetve eszközök, amelyek a könyvtár céljaira rendelkezésre állnak, és amelyek esetenként bérbeadhatók, hogy ezzel kiegészíthessék a működési költségeket: kiállítási helyiségek, gyűléstermek bérbeadása, kivont és fölös könyvek értékesítése, elveszett könyvekért, könyvtári anyagokért kért térítés, magántelefonhívások díja, selejtpapír értékesítés, a könyvtáron belül rendezett belépődíjas események, feleslegessé vált eszközök értékesítése, az online szolgáltatások díja, film, zene és hasonló jellegű klubok tagsági díja, eszközök kölcsönzése, a könyvpártoló csoportok tagsági díja, elveszett olvasójegyek pótlási díja, telefax készülék használati díja, a könyvtárosi szakismeret szerződéses alapon történő értékesítés (pl. referálás, sajtófigyelés, stb.).
- Olyan tevékenységek, amelyeket részben vagy egészben kormányzati vagy más (nem fenntartó) helyi szervek finanszíroznak. Ezek vagy szerződésen alapulnak, vagy olyan kormányzati támogatást jelentenek, amelyet a normál költségvetési támogatáson felül céltámogatásként kap a könyvtár.

Érthető, hogy az IFLA a maga ideális céljait – amelyek megegyeznek az UNESCO könyvtári kiáltványával – nem teszi függővé a tagországok eltérő gazdasági helyzetétől, feltételeitől. Másfelől pedig az is kézenfekvő, hogy a tagországok a maguk körülményeinek megfelelően igyekeznek megoldani saját gondjaikat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK A KUBAI KÖZTÁRSASÁGBAN

Emilio Setién: Las bibliotecas publicas de la Republica de Cuba című előadását fordította és tömörítette: MOHOR Jenő.

Kuba könyvtárügyének igazi fejlődése 1959 után indult meg. Ezt megelőzően legfeljebb néhány könyváros tett egyéni erőfeszítéseket, ami – hatékony kormányzati támogatás hiányában – nem hozhatott lényeges eredményt. A kubai forradalom győzelme idején az egész országban összesen mintegy ötszáz könyvtár létezett, egyötödük működött nyilvános (közművelődési) könyvtárként. A könyvtárak mintegy negyven százaléka a fővárosban koncentrálódott. Néhány kivételtől eltekintve nem megfelelő helyiségekben, gyatra berendezéssel és szegényes állománnyal működtek. Ami a munka szervezettségét illeti, több múlt az egyes személyek jóérzésén, mint a könyvtári szolgáltatások technikáján.

Ma az országban 4000 könyvtár működik, ebből több mint háromszáz a közművelődési könyvtár, melyek az ország egész területén megtalálhatók, városokban és községekben, mezőgazdasági területeken és hegyvidéken egyaránt. 1984-ben a könyvtárak állománya megközelítőleg 61 millió könyvtári egység volt, a kölcsönzések száma 14 millió, a könyvtárlátogatók száma 11,5 millió és a könyvtári dolgozók száma 2 ezer.

A közművelődési könyvtárak országos hálózata, amely egyesítette a forradalom győzelme előtt is már létezett könyvtárakat, 1961-ben jött létre. A régi könyvtárakat teljesen megújították: új helyiségeket kaptak, állományuk gazdagodott mélységben és a tudományok irányában, kicserélték az alkalmatlan berendezéseket, és megkezdték a könyvtári személyzet képzését a kulturális minisztérium 1962-ben alapított országos könyvtártechnikus iskolájában. Az évek múlásával növekedett a könyvtárak száma, és 1968 óta a különféle könyvtárosképző tanfolyamok megfelelnek az említett iskola középfokú technikusi színvonalának. Ez a tény biztosítja, hogy az olvasószolgálati személyzet már mindenütt legalább középfokú végzettségű. Az egyetemi szintű könyvtárosképzés – amely 1946-ban kezdődött különböző kurzusok formájában – lassan konszolidálódik: megalakult a havannai egyetem humán fakultásán a könyvtáros-iskola, mely ma az egyetem irodalmi és művészeti karának tudományos-műszaki-tájékoztatási és könyvtári részlege, az egész országra (távoktatás formájában) kiterjedő hatáskörrel.

Míg 1959 előtt hiányzott a könyvtárügy hivatalos irányítása, ma mind a Kubai Kommunista Párt, mind az állam részéről kellő irányítást kapnak a könyvtárak. A legfőbb pártfórumok fontosabb dokumentumai e tárgyban: a KKP I. kongresszusának 155. sz. direktívája, a II. kongresszus irodalomról, művészetről, kultúráról hozott határozatának 13. szakasza és a KKP KB titkársága 1983-as irányelvei a kiadás, sajtó, könyvterjesztés és a könyvtárak ügyében. A minisztertanácsi és kulturális minisztériumi jogszabályok közül említést érdemel a köteles példányokról intézkedő (éppen módosítás alatt álló) 1964-es,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a könyvtári napról szóló 1981-es dekrétum, továbbá a zeneművek központi katalógusáról (1980), a könyvtárak működési rendjéről (1981), a kulturális és művészeti információs alrendszer létrehozásáról (1981) és működéséről (1983), a közművelődési könyvtári eljárások kézikönyve bevezetéséről (1986) intézkedő minisztériumi rendelet. A könyvtári tevékenységet – színvonalának emelése érdekében – még országos és kulturális ágazati szabványok is befolyásolják: többek között a közművelődési és iskolai könyvtárak építését, a szolgáltatások hatékonyságát és minőségét, a közművelődési könyvtárak rendszerének szervezését, a közművelődési könyvtárak állományának rendjét, az általuk nyújtott szolgáltatások típusait határozzák meg. A közművelődési könyvtárak szükség szerint alkalmazzák az országos tudományos és műszaki információs rendszer számára megállapított több mint harminc normatívát, és számolnak a középfokú technikusképzés távoktatási formájáról intézkedő miniszteri rendeletek hatásával is.

A közművelődési könyvtárak funkcióit és céljait, rendszerük szervezetét az NRCU 12:84 számú normatíva határozza meg, mely – összefoglalva – a következőket mondja ki: a könyvtári rendszer irányító szerve a Kulturális Minisztérium Könyvtári Igazgatósága, mely országosan módszertani feladatokat is ellát. A José Marti Nemzeti Könyvtár – az ország bibliográfiai központja – a Kulturális Minisztérium egy egysége, melyet módszertanilag a Könyvtári Igazgatóság felügyel. A Nemzeti Könyvtár, mint országos bibliográfiai központ, szerkeszti és kiadja Kuba nemzeti bibliográfiáját, gyűjti az ország teljes bibliográfiai termését és a nemzetközi bibliográfiai irodalom reprezentáns részét. A tartományi szintű közművelődési könyvtár egyben a tartomány bibliográfiai központja, tartományi bibliográfiai tevékenységet végez, és segíti a nemzeti könyvtár bibliográfiai állományának teljessé tételét is. Mint általános tudományos könyvtárak (figyelemmel a tartomány gazdasági és társadalmi jellemzőire) gyarapítják állományukat, s annak minden részéből a városi könyvtárakon keresztül kölcsönöznek is. Funkcionálisan a tartományi kulturális igazgatósághoz tartoznak, módszertani irányításukat a minisztérium könyvtári igazgatósága és a tartományi kulturális igazgatóság együttesen látja el. A városi könyvtárak közvetlen környezetük igényeit elégítik ki, a felsőbb szinten kiadott módszertani útmutatások alapján működnek a városi hatóságok irányításával. A fiókkönyvtárak egy-egy városi vagy tartományi könyvtár részlegei, szolgáltatásaik egy-egy kisebb körzetre terjednek ki.

A már említett normatíva közművelődési könyvtárnak tekinti a művelődési házak és az úttörőházak könyvtárait, a szakszervezeti könyvtárakat, a büntetésvégrehajtó intézetekét, a kórházi betegkönyvtárakat, a vakok egyesületi könyvtárait és az üdülők könyvtárait, valamint azokat a szakosodott állományú könyvtárakat, amelyek az egész lakosság rendelkezésére állnak. A hivatalos statisztikák azonban csak a nemzeti könyvtárat, a tartományi, városi és a fiókkönyvtárakat számítják a közművelődési könyvtárak közé.

A közművelődési könyvtári tervezéssel kapcsolatban a normatíva kimondja, hogy a fejlesztési terveket a tartományok a Kulturális Minisztérium Könyvtári Igazgatósága által kiadott általános irányelvek és módszertani útmutatások szerint készítik el. Könyvtárat a kétezer lakost meghaladó nagyságú településeken kell telepíteni, a kisebb helyek könyvtári ellátását minikönyvtár vagy bibliobusz segítségével kell megoldani. Az ellátás irányszámaként lakosonként 2–4 kötet minimumot állapít meg, a szolgáltatások köre a helyi viszonyoktól függ.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Kulturális Minisztérium Könyvtári Igazgatósága különös figyelmet fordít mindazokra a mennyiségi és minőségi tényezőkre, amelyek a könyvtárügy területén a hosszú, közép- és rövid távú tervek tudományos megalapozását szolgálják.

A könyvtárak anyagi ellátása – az előbb ismertetett tipológiának megfelelően – a helyi vagy a felsőbb hatóságok feladata. A rendelkezésre álló költségvetési keret 70%-át a munkatársak fizetésére, 10%-át állománygyarapításra, 20%-át a működési költségek fedezésére fordítják. Az irányelvek minden 2000 potenciális olvasóra 1 könyvtárost, 4000 kötetnyi állományt és minimálisan 7480 kölcsönzést irányoz elő.

A Kubai Köztársaság *közművelődési könyvtári irányítási* rendszerében az országos szintű módszertani irányítás és a beruházási célkitűzések tartoznak a Kulturális Minisztérium Könyvtári Igazgatóságának kompetenciájába. Az igazgatóságnak két osztálya van (rendszerek és felügyelet), és külső szakértőkből létrehozott munkacsoportokra támaszkodva látja el feladatait. A szakértők főleg a könyvtári igazgatóság, a nemzeti könyvtár, a tartományi és városi könyvtárak munkatársaiból verbuválódnak. A munkacsoportok a célkitűzések és a gyakorlati megvalósítás elemzésével foglalkoznak, az ő munkájukon alapul a könyvtári igazgatóság szakfelügyeleti és módszertani munkája. A José Marti Nemzeti Könyvtár központi helyet foglal el a könyvtári tevékenységek kézikönyveinek kidolgozásában és a könyvtári rendszer számára történő központi katalogizálásban. Jelentős szerepet játszik az országos tudományos és műszaki információs rendszerre vonatkozó normatívák kidolgozásában a Kubai Tudományos Akadémia Tudományos és Műszaki Dokumentációs és Információs Intézetével együtt, és egységes terv alapján dolgoznak a könyvtári-bibliográfiai-információs tevékenység országos szabványain.

A könyvtári-bibliográfiai-információs tevékenység elméleti megalapozása érdekében a könyvtári igazgatóság kidolgozza az állományépítés, az olvasókkal való munka és a könyvtári munkaszervezés terén végzendő kutatásokhoz szükséges elveket és módszereket. Az eredmények alkalmazása érdekében a könyvtári igazgatóság javaslatokat dolgoz ki a közművelődési könyvtárak működésének jogi szabályozására, normákat állapít meg a különböző könyvtári tevékenységekre, javaslatokat dolgoz ki a tevékenység főbb irányaira, és módszertani instrukciókat készít (ide értve a könyvtári tevékenységek kézikönyveit is). A jó tapasztalatokat publikációk és szemináriumok útján is terjesztik, a tudományos eredmények megismertetésére pedig az ötévenként kétszer megrendezésre kerülő országos rendezvényeken kerül sor.

A kubai könyvtárügy fejlesztésében alapvető szerepük van a nemzetközi könyvtárügyi információknak is, amelyeket a szakirodalomból, a nemzetközi eseményeken való részvétel és tapasztalatcsere-látogatások útján szereznek meg.

A közművelődési könyvtári állomány alakításában és gyarapításában fontos az állomány és az igény megfelelésének elve. Az közművelődési könyvtárak állományépítésükben a különböző dokumentumtípusok (könyvek, brosúrák, időszaki kiadványok, zeneművek, térképek, metszetek, plakátok) integrálására törekszenek. A címenkénti példányszám általában 2 és 3 között változik.

Az alapgyűjteménynek különböző típusú műveket kell tartalmazniuk: könnyen érthetőket a kezdő olvasók számára (függetlenül ezek életkorától); a pályaválasztást és a különböző szakmákban való fejlődést segítőket; bonyolultabbakat, a „gyakorlott" olvasók

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

számára. A művek lehetnek szórakoztató, oktató és tájékoztató jellegűek. Ajánlatos, hogy az alapgyűjteményekben legyenek képviselve a marxizmus-leninizmus klasszikusainak, José *Martinak*, Fidel *Castrónak* művei; a párt és állami szervek publikált dokumentumai (a központi és a könyvtár típusa szerinti helyi szerveké egyaránt); az Állami Statisztikai Bizottság kiadványai; a párt- és állami vezetők munkái; a kubai munkásmozgalomról, az ország kül- és belpolitikájáról szóló művek; a kubai történelem és kultúra jeles személyiségeinek életrajzai; továbbá, Kuba történelmére, társadalompolitikájára, tudományának, technikájának, művészetének, szépirodalmának fejlődésére vonatkozó művek. A külföldi irodalomból előnyben részesülnek a szocialista országok, Latin-Amerika, a karib térség és az el nem kötelezett országok irodalma a nyugat-európai és az észak-amerikaiakkal szemben. Az alapgyűjteménybe tartoznak a referensz-művek, enciklopédiák, lexikonok, általános bibliográfiák, valamint azok a szakbibliográfiák, amelyek leginkább megfelelnek az adott környezet társadalmi és gazdasági jellemzőinek és amelyeknek a térségben nincs megfelelő szakkönyvtáruk. Az alapgyűjtemény fokozatos kiegészítése során törekedni kell annak teljesebbé tételére és tematikai kibővítésére is.

A kubai *közművelődési könyvtárak által nyújtott szolgáltatások* az azokat szabályozó normatíva szerint: a dokumentumok rendelkezésre bocsátása olvasótermi, otthoni használatra és könyvtárközi kölcsönzés útján; a dokumentumok másolása; bibliográfiai információs szolgáltatások (ide értve a tartományi központi katalógusok szolgáltatásait is); referáló és jeladó információs szolgáltatások a kulturális és művészeti tájékoztatás területén; faktografikus információszolgáltatás. A könyvtárak más, szóbeli tájékoztatási formákat is szerveznek az olvasás irányítása érdekében, és közreműködnek az országos könyv- és olvasásterjesztési programban.

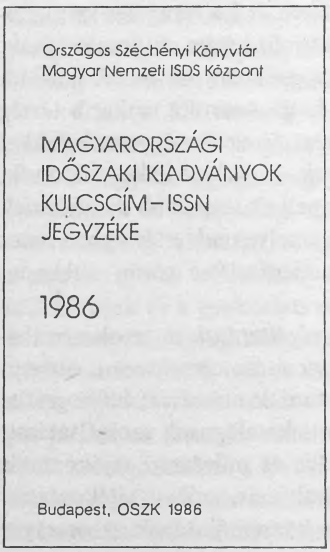
A közművelődési könyvtárak állományának feltárása általában a Dewey-féle tizedes osztályozás, illetve az ISBD-alapú kubai bibliográfiai leírási szabvány szerint történik. Az egyéb könyvtári anyagok feldolgozását a nemzeti könyvtár által kidolgozott kézikönyvek alapján végzik. Jelenleg a szovjet könyvtári és bibliográfiai osztályozási rendszer filozófiai, társadalom- és humántudományi részének kísérleti alkalmazásán és bevezetésén dolgoznak, és már elhatározták a BBK marxizmus-leninizmus fejezetének adaptálását valamennyi tartományi és nagyvárosi könyvtárban.

A központi katalogizálás a José Marti Nemzeti Könyvtár feldolgozó munkáján alapul, most azonban éppen szünetel a nyomtatott katalóguscédulák elosztási rendszerének átszervezése miatt. Az olvasói katalógusok általában szerző, cím és téma szerintiek, a gyermek- és ifjúsági könyvtárakban szótárkatalógust használnak.

A közművelődési könyvtári személyzet képzési szintje három lépcsős: az informatikus-könyvtáros egyetemi végzettségű; a könyvtártechnikus szakközépiskolai végzettségnek felel meg; a tájékoztatási segéderő a 9. osztály elvégzése utáni tanfolyammal szerzi meg a szakmai technikai munkák végzéséhez szükséges ismereteket. Az egyetemen nappali, esti és levelező tagozaton folyik az oktatás, a technikusképzés a Kulturális Minisztérium által fenntartott szakközépiskolában nappali és távoktatási formában. A Könyvtári Igazgatóság különféle továbbképző tanfolyamokat is szervez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

Magyarországi időszaki kiadványok kulcscím–ISSN jegyzéke (Országos Széchényi Könyvtár Magyar Nemzeti ISDS Központ; fel. szerk. Szilvássy Zoltánné. – 1986. – Budapest: OSZK, 1986. – 567 p.

A fenti bibliográfiai leírásban feltüntetett felelős szerkesztő nem felhőtlen örömű, szerény, ám ezától rokonszenves előszavával jelent meg a szóban forgó jegyzék, amely azért nevezetes, mert:

- az International Serials Data System (ISDS) keretében kibontakozó nemzetközi együttműködés terméke,
- a nemzeti könyvtár első ilyen – számítógéppel előállított – produkciója,
- Az ISSN széles körű használatának és alkalmazásának elősegítője a könyvtárakban, az információs intézetekben és mindenütt másutt, ahol az időszaki kiadványok azonosításában, visszakeresésében és ellenőrzésében ez az azonosító szám előnyösen felhasználható.

Mit tartalmaz? 6464 hazai időszaki kiadvány alapadatait (ISSN–kulcscím, amely az MSZ 3424/2–82 szabvány meghatározásában „az időszaki kiadvány azonosítására és nyilvántartása céljából megállapított cím", s ez – teszi hozzá ismertetett kiadványunk – „az esetek túlnyomó többségében azonos főcímmel"; megjelenési hely/ek; kiadók, indulási és – ha vannak – megszűnési adatok; szakcsoport jelzetek az ETO alapján); mégpedig az 1971 és 1986 közötti időszakból.

Miként használható? A törzsrész betűrendes. Három indexe van, úm. ISSN–kulcscím mutató, a rövidített kulcscímek mutatója, szakcsoport mutató. A két utóbbi esetében a tételszámok vezetnek el a törzsrész kívánt rekordjához. (Tehát a törzsrésznek a betűrenden kívül egy vele párhuzamos, tételszámos rendezési módja is van.)

Van-e még valamilyen másodlagos előnye is a szakmailag belátható elsődlegeseken kívül? Igen: aki korszerűen akar dolgozni, a Magyar Nemzeti ISDS Központnál megrendelheti magának a teljes rekordokat. (Hogy mennyiért, azt az előszó nem árulja el.)

A jegyzék azon fogyatékosságai, amelyeket a nem felhőtlen örömű előszó eleve bevall:

- az ISO–szabványok változásaiból következő feldolgozási egyenetlenségek,
- számítástechnikai bakik (mintegy harminc – névelő alatti – hibás besorolás, elhagyott vagy éppen felesleges diakritikus jelek).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mivel az előszó a jegyzék további kiadásainak tökéletesítése érdekében „megjegyzéseket és segítő szándékú kritikát" kér, a rencenzensnek a bevallatlan fogyatékosságokra is fel kell hívnia a figyelmet. Ezek a következők:

– Elsősorban a megszűnési adatok hiánya tűnik fel. (Tessék megnézni a Műszaki Lapszemle OMIKK-kiadványok hosszú sorát. 1982-re ezek mindegyike megszűnt, s 1983-ban Szakirodalmi tájékoztató címkezdettel kelt új életre. Jegyzékünk ezt a változást nem regisztrálja.)
– Az sem bizonyos, hogy minden volt-van időszaki kiadvány valóban benne van-e. (Pl. nem találtam benne A műszaki könyvtár koordinációs kör külföldi időszaki kiadványainak jegyzéke című, kedvenc kiadványunkat sem, amelynek ISSN-je: 0237–045X.)

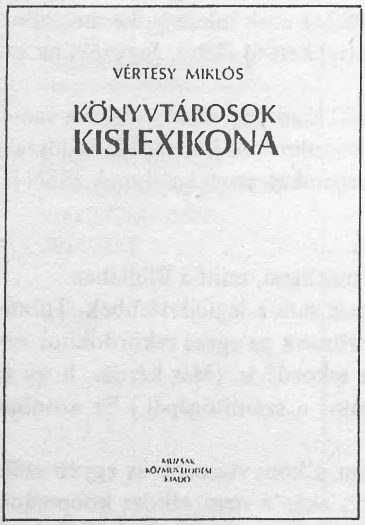
A jegyzékben tehát nem szabad úgy – egyelőre – megbízni, mint a Bibliában.

A recenzens szerint a számítástechnikai megoldások sem a legfejlettebbek. Túlmenően a bevallott fogyatékosságokon, a törzsrészből kivirítanak az egyes rekordokhoz írógéppel felvitt ISSN-azonosítók, s elég sok az „írógépelt rekord" is. (Más kérdés, hogy az írógép betűformái sokkal kellemesebben olvashatók, mint a számítógépéi.) Ez azonban semmiképpen sem „belbecs"-kérdés.

Összefoglalva: noha jegyzékünk használata közben a könyvtárosok és egyéb szakemberek öröme sem lesz majd felhőtlen, a „haditett", akár a nemzetközi kooperáció áldásai felől, akár a nemzeti könyvtár törekvéseinek korszerűsége felől nézzük, egyértelműen hasznos és fontos „haditett" marad.

FUTALA Tibor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Vértesy Miklós: Könyvtárosok kislexikona [közr. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ] – Bp.: Múzsák, 1987. – 249. p.

„Korunkban a könyvtárosi szaklexikonok általában *népes szerzőgárdával* készülnek, hiszen a kódexektől a számítógéptechnikáig szerteágazó, speciális *szakterületek hosszú sorát* kell átölelniük. Mivel ilyenkor az egyes szócikkek szerzői a szűkebb szakterület specialistái, a szócikkek szakmai állásfoglalása és terminológiahasználata a szakmában *hivatkozási alapul* is szolgálhat. Esetünkben ilyen igénnyel nem léphetünk fel" – olvassuk a kiadó előszavában (kiemelés tőlem – S. P.).

Jóllehet az informatikai szócikkeket *Novák* István írta, jóllehet a kötetet vezető szakértőink – *Futata* Tibor, *Fügedi* Péterné, *Győre* Pál, *Tóth* András – lektorálták, jóllehet a szellemi közreadó (ha eldugottan is szerepel a címlap hátoldalán) az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, a mű mégis és elsősorban *Vértesy* Miklós egyéni teljesítményeként értékelendő.

Mielőtt erre rátérnénk, nem tartom feleslegesnek, hogy pár szót ejtsek arról, amit fenti kiemeléseim is előlegeznek. Szakmánk gazdag tradícióiról minden magyar könyvtárosnak van fogalma. Lehet fogalmunk arról is, hogy az elmúlt két-három évtizedben – legjobb képviselőink virtuális irányításával – elterjedt, meghatározóvá vált az igényesség korszerű fajtája, amely a „megideologizált" elvárásoktól szabadulva fokozatosan közeledett a valós művelődési-tájékoztatási igények kielégítése felé (szerencsés helyen-csillagzat alatt valóságosan, másutt legalább szándékai szintjén). Nem formális „visszavonás", ha e pozitív mérleg serpenyőjéből hiányolom a szintéziseket, a szinte évtizedenként átalakuló-megújuló szakmai világkép átgondolt „párlatait". Úgy tűnik, hogy a személyi kvalitások mellett/mögött – fentebb legjobbjaink virtuális irányítását emlegettem – többnyire hiányoztak a szervezeti pozíciók, az ilyen szintézis-munkálatok összefogását biztosító intézményi keretek. Pedig, ha csak kissé eresztjük el fantáziánkat, könnyen elképzelhető egy olyan szituáció, hogy bizonyos szakkérdésben (szakozás, gépesítés, tájékoztatás stb.) reálisan mérvadó könyvtári műhelyünk összefog egy felsőoktatási műhellyel, s tanulmánykötetben összegzi – tegyük fel, évtizedenként – tapasztalatait, majd e kötetek alapján az egyetemi tanszék, az egyesület, az Országos Könyvtárügyi Tanács, az OSZK KMK, az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

OSZK (a megfelelő aláhúzandó) megszervezi egy új „Sallai–Sebestyén" létrehozását (legyen kézikönyv, kisenciklopédia, lexikon a műfaja). Természetesen „népes szerzőgárdával", „speciális szakterületek hosszú sorát" átfogva, – a mű „hivatkozási alapul', szolgálhat, s e bevezetőben idézet szintagmákat csak azzal kellene kiegészíteni, hogy okvetlenül irodalomjegyzék járulna a megfelelő szövegegységekhez.

Ma, mondjuk úgy, a nyolcvanas évek közepén csak bevezetés, igényes tanfolyami jegyzet szintjén áll rendelkezésünkre ilyen összefoglalás: az 1984-ben az OSZK KMK gondozásában, tíz szerző közreműködésével kiadott, 26 íves tankönyv, A könyvtár kezelése. A továbblépés több mint aktuális.

A most szemlézendő kötet anyagát 1984-ben zárták le(!), megjelent 1987-ben, terjedelme 22,5 ív. Becslésem szerint mintegy 2200 szócikk sorjázik a 240 oldalon. Ebből jó tíz százalék lehet Novák informatikai anyaga: elsősorban a számítástechnika alapszókincse (hardver, kimenet stb.), továbbá a géppel végzett eljárások, gépi eszközök szerepelnek (klaszter, OCR stb.), s legnagyobb számban számítógépes információs rendszerek, szolgáltató intézmények és adatbázisok (PASCAL, OCLC, METADEX stb.), – utóbbiaknál mindig feltüntetve a hazai megrendelő és szolgáltató intézményt is.

Vértesy Miklós szókincse a következő szakterületeket öleli fel (bevezetőjéből merítve): a dokumentumismeret szavait, a mindennapi szakmai munkához kapcsolódó fogalmakat, a könyv- és könyvtártörténet, a nyomdászat, a kötészet szakkifejezéseit, a jelentősebb könyvtárak és könyvtári folyóiratok nevét, címét. Személyi szócikk nincs, ezeket a szerző az életrajzi lexikonok feladatkörébe utalja (bár érteni vélem, mégis nehezen nyugszom bele a hiányba, hiszen például *Fitz* József életművét elfogadhatóan tárgyalja a Magyar Életrajzi Lexikon, ám *Káplány* Gézáról már nem tud, illetve nem a mi Káplányunkról szól).

Kezdjük a tallózást a tulajdonnevek: a könyvtárak, a testületek, a kiadók, a nyomdák, a folyóiratok választékánál.

Az AIBM-től (Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége) a Zrínyi Katonai Kiadóig terjedő legalább kétszázas lista jól fogja át a hatalmas választékból a fontosak közt fontos réteget. Persze a szubjektív „inga" még jelez más fontos vidékeket. Magam örömmel láttam volna több könyvtári gyűjteményt a szomszéd országokból, főleg a magyar vonatkozás miatt érdekesebbek köréből (Ungvár, Kassa, Brünn, Kismarton, Belgrád, Temesvár stb.). Hiányolom a vezető külföldi szakmai referáló folyóiratokat (LISA, Rzs Informatika stb.). A cikkek tartalmához közelebb hajolva örvendezhetünk az információgazdagságnak, s hellyel-közzel bosszankodhatunk a hiányosságok-bizonytalankodások miatt (pl. én úgy tudom, hogy a Kner Nyomda neve ma is ez s nem Gyomai Nyomda, a Könyvvilágnak olyan címe is volt, hogy Könyvtájékoztató, hogy a Cserépfalvi Kiadónál megemlítendő lett volna – más kiadók analógiájára – az alapító-névadó *Cserépfalvi* Imre, hogy a KMK neve-története elválaszthatatlan az OSZK-tól, mellesleg működési helye a Budavári Palota F épülete, s nem a nyomdahibának minősíthető „Pataki F. épület").*

* Miután lapunkról van szó, hadd szóljon közbe a szerkesztő is: a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom már 1962 óta nem melléklete a Könyvtári Figyelőnek, mint ahogy ez a tény a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom címszónál helyesen szerepel. (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nézzük meg a könyvtárügy-könyvtári rendszer fogalomkörét, kifejezésanyagát. Rögtön meglepetést okoz az az állítás, miszerint az „előbbi tartalma megegyezik a könyvtári rendszer tartalmával" (128. p.). A korábban említett tankönyv szerzőkollektívája úgy foglalt állást, hogy „a könyvtárügy = a könyvtári rendszer + az azt irányító, ellenőrző és támogató intézmények, társadalmi szervezetek összessége... ide tartozik a könyvtárosképzés, a szakirodalom... is." (I.m. 39. p.). A „könyvtári rendszer irányítása" fogalom körvonalazását magam szívesen kiegészíteném az Országos Könyvtárügyi Tanács, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete működésére vonatkozó hivatkozással. A „könyvtár" szócikk definícióját, alapfeladatai meghatározását, a könyvtártípusok felsorolását jól oldotta meg a szerző. Hasonlóképp a „könyvtári jogszabályok", a „hálózat", „hálózati központ" kifejezések pontosak, célirányosak. Vitatkoznivalóm van az egyébként jó „könyvtári központ', szócikkel azon állítás tekintetében, hogy ma „ezt a feladatot a Könyvtártudományi és Módszertani Központ látja el" (OKBK, OKK stb. után ez igen szűk értelmezés, helyesebb lenne az OSZK-t is említeni, az ún. központi szolgáltatásokra gondolva – vagy én lennék elfogult?). Jók a könyvtártípusok (nemzeti, szak-, felsőoktatási stb. könyvtár), elfogadhatatlan viszont a tároló könyvtár helyett szerepeltetett „külső raktár", hisz az csak egy szolgáltatás és intézménytípus megjelenésének embrionális állapotjelzésére alkalmas.

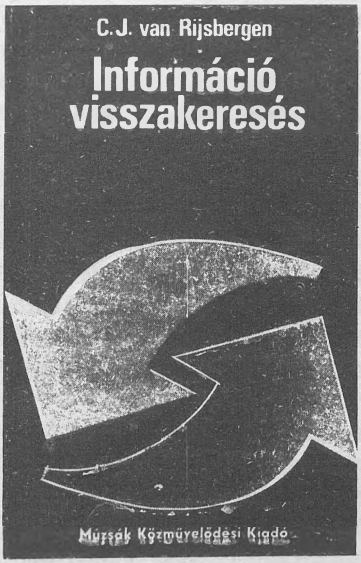
Többnyire átgondolt a könyvtári technológia fő területeinek (gyarapítás, feldolgozás stb.) szókincse, a cikkek tartalmával imitt-amott van kételyem, vitatkoznivalóm. Az állományapasztás illetve selejtezés kifejezésnél jó lett volna említeni a 3/1975. PM–KM sz. rendeletet; nem minden dokumentumtípusnál szerepel bibliográfiai leírás illetve annak magyar szabványa (a szabványokat általában is elég mostohán kezeli); nem világos számomra a „tárgyszókatalógus" meghatározása; vannak hibák a „magyar nemzeti bibliográfia rendszere" kurrens kiadványainak felsorolásában (sajtóbibliográfia nem havi, hanem évi, viszont havonta jelenik meg a hiányzó repertórium).

Érezhetően élvezettel tallózik Vértesy Miklós a könyv-, kiadás-, nyomdászattörténet, a szélesen értelmezett kulturális hagyomány szókincsében (abakusztól a „habent sua fata libelli" kifejezésen keresztül a zsoltároskönyvig). Mintha-mintha itt a bekerült szóanyag jóval speciálisabb szintig jutna az átlagosnál, ám ennek inkább örvendjünk, hisz múlt nélkül korszerűek sem vagyunk igazán.

Végül miként is összegezhető az értékelés? Mindenképpen elismeréssel Vértesy Miklós iránt, aki már huszonöt éve megmutatta a „Szentmihályi–Vértesy"-vel szintézisteremtő képességeit, az alig egy éve megjelent Magyar Könyvtártörténetben háromszáz oldalon összegezte az elmúlt százhúsz év hazai szakmai történéseit, s ím itt az újabb korpusz, mely minden vitatható részlete ellenére is fontos tett, megkerülhetetlen alapkő a későbbi építkezőknek.

SONNEVEND Péter

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

VAN RIJSBERGEN, C. J.: Információ visszakeresés [közr. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ.] – Bp.: Múzsák, 1987. – 187 p.

Korunk tudományos, műszaki és társadalmi fejlődésének egyik legdinamikusabban változó területe az információs technika. Ennek egyik fő összetevője az információkeresés. A téma igen aktuális. Az író, az írországi University College (Dublin) egyetem számítástechnikai tanszékének vezetője, az információkeresés tudományának nemzetközileg elismert szaktekintélye. (Sajnos, az író bemutatása a magyar kiadásból kimaradt.)

A fentiek szerint az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának vállalkozása, hogy ebben a fontos témában ily neves szakember munkáját adja ki a magyar olvasók számára, magyar nyelven, mindenképpen elismerésre méltó tény. E feletti örömünkhöz azonban számos kritikai észrevételt kell tennünk, ami sokkal kevésbé örvendetes dolog.

Először is az eredeti mű kiadásának dátuma a magyar kiadásból kimaradt. Feltehetőleg azért, mert nem friss műről van szó. Erre az olvasó legfeljebb következtetni tud. Az 1. fejezet: a Bevezetés irodalomjegyzékében a legfrissebb hivatkozás 1973-as, de a többi fejezet hivatkozásai is 1978-nál régebbiek. Ebből következik, hogy *van Rijsbergen* professzor könyvének első kiadása még 1980 előtt látott napvilágot. Egy ennyire dinamikusan fejlődő szakterületen nem szabadna hétéves késéssel megjelentetni a fordítást (1987-ben jelent meg a magyar változat).

Szerény megítélésem szerint azonban a könyv kiválasztásának más hibája is van. Úgy tűnik, hogy e mű az információkeresés tudományának erősen az elméleti oldalát tárgyalja, illetve az idevágó kutatásokat szedi össze. Előképzettséget, méghozzá viszonylag mély informatikai és matematikai előképzettséget tételez fel az olvasóról. Gyakorlati problémákat, példákat nem közöl, ezért vélelmezhetően azoknak a szakembereknek szól, akik maguk is az információkeresés tudományával kutatási szinten foglalkoznak. Ennek bizonyítéka például az, hogy az *Automatikus osztályozás,* a *Keresési stratégiák* és az *Értékelés* című fejezetekben a matematikai halmazelmélet alapjainak és jelöléseinek ismeretét tételezi fel, egyes szakkifejezéseket nem magyaráz meg (dichotóm, monotetikus, politetikus, konfláció) stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A mű nyolc fejezetből áll. A Bevezetést követő 2. fejezet az *Automatizált szövegelemzés,* amely annak elemzésével foglalkozik, hogy egy dokumentum szövege miként jelenik meg a számítógépben. A 3. fejezet, az *Automatikus osztályozás* áttekinti ennek módszereit és mélyebben foglalkozik alkalmazásukkal információkeresési célokkal. A 4. fejezet az információkeresés szempontjából vizsgálja a fájl-struktúrákat. A következő fejezet címe *Keresési stratégiák,* amely különféle módon strukturált dokumentumgyűjteményekben alkalmazott keresési stratégiákat és a visszacsatolást tárgyalja. A 6. fejezet, a *Valószínűségi visszakeresés,* egy formális modellt vázol fel, amely kiemeli a keresés hatékonyságát, mintainformáció alkalmazásával, vizsgálva az indexkifejezések előfordulási gyakoriságát a releváns és nemreleváns dokumentumokban. A 7. fejezetben, *Értékelés* címmel, a hatékonyság mérésének hagyományos tárgyalását néhány továbbfejlesztési kísérlet ismertetése követi. Végül *A jövő* című utolsó fejezetben a szerző néhány elképzelését vázolja az információkeresés jövőjét és a fő kutatási területeket illetően.

Ebből is látható, hogy az eredeti mű értékes áttekintő munka az e szakterületen érdekelt kutatók számára. Sajnos, a magyar olvasóközönség számára alapvetően fontos ismeretek, például egy, a tezauruszokról szóló fejezet, vagy az adatbázisok általános ismertetése hiányoznak van Rijsbergen könyvéből. Feltehetően azért, mert ezeket ismertnek tételezi fel.

A műből további, a mai kor információhasználói számára lényeges gyakorlati ismeretek is hiányoznak. Ilyenek például a faktografikus és numerikus információk keresése, az adatmanipulálás és elemzés, a teljes szövegű adatbázisok sajátos információkeresése, a kémiai szerkezet szerinti keresés stb. *A fejlődés irányai* című alfejezetben a mikroszámítógépekről egyáltalán nincs szó (egy félmondatban mint „mikroprocesszort" említi), mint az információkereső rendszerek hardverfejlesztéséről. A jelenleg fejlesztés alatt álló, a jövő ígéretes rendszereiként várt szakértői vagy tudásalapú rendszerek meg sincsenek említve. Mindez azt bizonyítja, hogy az eredeti mű meglehetősen elavult, az informatika rohamléptű fejlődése túllépte a magyar kiadást.

Néhány szót a magyar kiadás terminológiájáról. Ugyan nem létezik egységes magyar terminológiai szabvány e téren, de elfogadott magyar szóhasználat már van, ennek egy része szabványkiadványokban is rögzített, más részük a KGST 1975-ben kiadott 14 nyelvű informatikai szótára magyar részében, tanfolyami jegyzetekben és információkereséssel foglalkozó kézikönyvekben is kiadásra került. Örömmel vettük volna, ha legalább a már meghonosodott magyar szakkifejezéseket e műben is viszontláthattuk volna.

Néhány példa: A főcím, *Információ visszakeresés,* helytelen (nem csak helyesírásilag). Érdekes, hogy a szövegben mindenütt a helyes, egybeírott információkeresés kifejezést (pl. a 11. és az 51. oldal alfejezet-címeiben) találjuk, kivéve a főcímet. A visszakeresés, visszakereső szavak önmagukban használhatók, az információkeresés szinonimájaként. Az online szót ma már mindenütt így, egybeírva használják, nem kötőjelesen, mint e könyv magyar kiadásában. A „file" helyett az érvényes magyar szabvány szerint fájl irandó, hasonlóan a hardver, szoftver is így szerepelhet. Az „indexnyelv" kifejezés (ld. 28. oldal) helytelen. Magyarországon már elterjedt az információkereső nyelv (IKNY) használata. Ha mégis az indexing language fordításaként kapott szakkifejezést vezetnék be, helyesebb lett volna az indexelő nyelv szakkifejezés használata, de ebben az esetben is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kiegészítő jegyzet lett volna kívánatos az IKNY-re utalva. Az „indexnyelv szótára lehet ellenőrzött vagy ellenőrizetlen" terminológia az angol control szó többnyire helytelen fordításának következménye. Helyesebb lett volna a szabályozott – szabályozatlan pár használata.

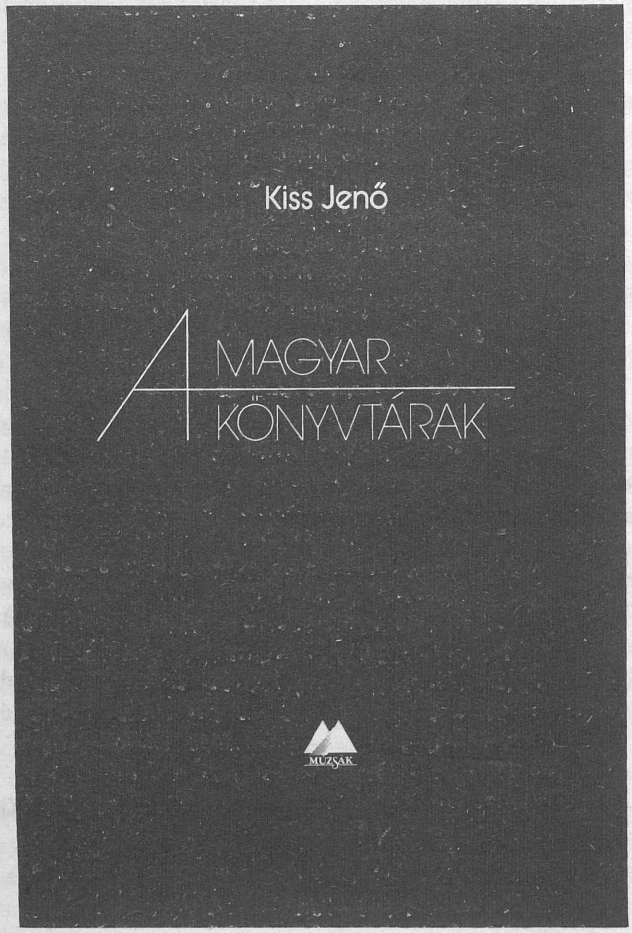
Terminológiai következetlenség érezhető a kulcsszó – indexkifejezés – deszkriptor (utóbbi váratlanul bukkan fel a 36. oldalon) szavak használatában. Mindez azt bizonyítja, hogy ideje lenne e téren alapos rendet teremteni. De addig is, a hasonló témájú művek szerzői és fordítói keressék meg és használják következetesen a már bevett magyar szakkifejezéseket.

A könyv erényeihez tartozik világos, jól érthető stílusa, áttekinthető ábrái, a kifejezetten számítástechnikai szövegrészek kitűnő terminológiája és fordítása. Ugyancsak erénye a magyar olvasó számára, hogy jó összefoglalást ad a fájl-szerkezetekről (szerintem nem kapcsolódva szervesen az információkereséshez, de mindenképpen hasznos). Végül nagy értéke a 60-as és 70-es évek idevágó szakirodalmának összegyűjtése és elemzése.

Összefoglalva: az információkeresés területén, mint rendkívül aktuális szakterületen hiányzott magyar nyelvű áttekintő mű, tehát az elvi döntés ilyen mű megjelentetéséről helyes. Az már kétséges, hogy C. J. van Rijsbergen: Information Retrieval című munkáját volt-e a legcélszerűbb erre kiválasztani, persze nem azért mintha van Rijsbergen professzor nem értene ehhez a témához. Ez a mű ugyanis, amelynek helyes magyar címe Információkeresés lenne, meglehetősen elavult lett, mire 1987-ben magyarul megjelent. Emellett az e témával foglalkozó kutatóknak szánták elsősorban, lévén matematikai alapokra épülő elméleti munka. Az információkeresés gyakorlatával foglalkozó, vagy az információt a mindennapi gyakorlatban kereső használók részére célszerűbb lett volna egy frissebb, közérthetőbb és tankönyvként vagy kézikönyvként szélesebb körben hasznosítható művet választani.

ROBOZ Péter

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyv a Múzsák Közművelődési Kiadónál, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ gondozásában jelent meg. Ára: 56,– Ft.

Kapható: Múzsák Közművelődési Kiadónál
(1139 Budapest, Kartács u. 24–26.)

és

TÉKA Könyvértékesítő, Könyvtárellátó és Könyvkiadó Vállalatnál
(1134 Budapest, Váci út 19.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TÁJÉKOZTATÓ

szerzőinknek a Könyvtári Figyelő szerkesztőségéhez benyújtott kéziratok tartalmi és formai követelményeiről

1. Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföld könyvtárügyével, jelentős szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó kéziratokat fogad el közlésre.
2. A kéziratokat 2 példányban kettes sorközzel gépelve (30 soros, 60 leütéses oldalon) kérjük beküldeni.
3. Ábrákat, illusztrációkat csak korlátozottan tudunk közölni. Csak jó minőségű, kontúros ábrát vagy fényképet tudunk elfogadni. A táblázatokat és az ábrákat külön lapon szintén két példányban kell mellékelni és helyüket a kéziratban megjelölni.
4. A kéziratok terjedelme tanulmányok esetében ne legyen több egy ívnél (21 oldal); a fordítások, tömörítvények, külföldi könyvtárügyi eseményekről szóló beszámolók 8–10, a könyvismertetések 4–6 oldal terjedelemnél.
5. A tanulmányok rövid 10–15 mondatos tartalmi kivonatát két példányban kérjük csatolni az angol, orosz és német nyelvű tartalmi ismertető elkészítése céljából.
6. Az idézetekkel, hivatkozásokkal kapcsolatban a következőket kérjük: ha a cikk egészében ötnél kevesebb a hivatkozások száma, a forrásokat lábjegyzetben adják meg, egyébként a cikk végén IRODALOM vagy JEGYZETEK címszó alatt sorszám szerint sorolják fel. Szó szerinti idézésnél az idézett mű szerzője, címe kiadója, a kiadás helye, a kiadás éve és az oldalszám jelölendő meg. Folyóiratcikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a folyóirat teljes nevét, az évfolyamot, a megjelenés évét, a folyóirat számát és az oldalszámot kérjük megadni.
7. A szerkesztőség joga a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz a szerző hozzájárulása szükséges.
8. A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
9. A kézirat végén kérjük feltüntetni a szerző nevét, munkahelyét, munkahelyi telefonszámát, lakcímét, személyi azonosító számát és azt, hogy a honoráriumot hová kéri átutaltatni.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek szerkesztőségünkbe.

Köszönettel:

A szerkesztőség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 30,– Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban